

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА**

Навчально-науковий інститут права

Кафедра земельного та аграрного права

Кафедра екологічного права

Національна академія правових наук України

Відділення екологічного, господарського та аграрного права

ЗБІРНИК

тез наукових доповідей

Всеукраїнської науково-практичної конференції

Том 2

**«Треті наукові читання з сучасних проблем
земельного, аграрного та екологічного права крізь
призму творчої спадщини професора Василя
Лук'яновича Мунтяна»**

За загальною редакцією

ВОЛОДИМИРА НОСІКА

*доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри земельного та
аграрного права ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка, дійсного члена
(академіка) НАПрН України*

м. Київ

2026

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 18 від 7 квітня 2026 року)*

За достовірність, якість та академічну доброчесність відповідальність
несуть учасники конференції.

*Упорядник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри
земельного та аграрного права І.С. Сьюва*

«Треті наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного та екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна»: збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 26 березня 2026 року) / За заг. ред. Володимира Носіка, д.ю.н., проф., дійсного члена (академіка) НАПрН України. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2026. 148 с.

У збірнику представлені тези наукових доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції **«Треті наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного та екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна»**, яка відбулась 26 березня 2026 року. Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої юридичної освіти і науково-дослідних правничих установ, здобувачів освіти, практичних працівників органів державної влади і місцевого самоврядування, професійних правничих організацій, а також громадськість. У збірнику тези наукових доповідей подано у авторській редакції учасників конференції. Організаційний комітет конференції та відповідальний редактор і видавництво можуть не поділяти викладені думки чи наукові ідеї учасників конференції. Повну відповідальність за достовірність, якість та академічну доброчесність поданих тез наукових доповідей несуть безпосередньо учасники конференції, наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ, які рекомендували тези до друку.

ЗМІСТ

Гетьман А.П. Статівка О.О. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА В. Л. МУНТЯНА.....	6
Носік В.В. НАУКОВА КОНЦЕПТОСФЕРА ПРОФЕСОРА В.Л. МУНТЯНА З ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ОРІЄНТИРАМИ.....	10
Шульга М.В. ДО ПИТАННЯ ПРО АГРОЛІСІВНИЦТВО ЯК СФЕРУ АГРОБІЗНЕСУ.....	14
Сустнов Є.П. СТРАТЕГІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ УКРАЇНИ ДО 2035 РОКУ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ЦІЛІ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	17
Балюк Г.І. Ковальчук Т.Г., Позняк Е.В., ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ВОД В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА.....	20
Кулинич П.Ф. ПРАВОВА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ: НАУКОВИЙ СПАДОК В.Л. МУНТЯНА ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	24
Харитоновна Т.Є. ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПЛАНУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ.....	27
Костяшкін І.О. ДО ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ, КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА В.Л. МУНТЯНА.....	30
Курман Т.В. АГРАРНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН.....	32
Анісімова Г.В. НАУКОВІ ПРАЦІ ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА: ДОРОГОВКА У МАЙБУТНЄ.....	35
Шеховцов В.В., Кондратенко Д.Ю. ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ В.Л. МУНТЯНА ТА ЇХ СУЧАСНА АКТУАЛЬНІСТЬ.....	41
Коваленко Т.О., Заєць О.І. ПРАВО ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ДЛЯ ВЕДЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	45
Гафурова О.В. ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПЕСТИЦИДІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС.....	48
Григор'єва Х.А. ЕКОЛОГІЧНА ЦІНА ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ: ПРАВОВІ КЕЙСИ ЄС ТА УКРАЇНИ.....	51
Ващишин М.Я. Найда К.В., ЗЕМЕЛЬНИЙ СЕРВІТУТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	54
Лісова Т.В. ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ, ПОСТТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ.....	57
Данилюк Л. Р. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В ЄС.....	60
Яремак З.В. ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	63
Мороз Г.В. ОСОБЛИВОСТІ ДЕКЛАРУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ.....	65
Новосад І.В. ГЛОБАЛЬНИЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПЕРЕХІД: ЗНИЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ ТА НОВІ ВИМОГИ ДО ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	68
Туліна Е.Є., Малохліб О.С. ОБОВ'ЯЗКИ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ І ЗЕМЛЕКОРИСТУВАЧІВ ЩОДО КОНТРОЛЮ ІНВАЗИВНИХ ЧУЖОРІДНИХ ВИДІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ В. Л. МУНТЯНА.....	72

Данілік Д.М. ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ПОТРЕБ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРИСТУВАННЯМ НАДРАМИ.....	75
Батигіна О.М. ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТНИХ ВІДНОСИН: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА.....	77
Саркісова Т.Б. ПРАВОВА ОХОРОНА ҐРУНТІВ: ІСНУЮЧІ УКРАЇНСЬКІ ЗАХОДИ ЯК НОВІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ.....	80
Копиця М.А. ДО ПИТАННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	82
Лозо О.В., Оніщенко О.Ю. ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ В ІНТЕРЕСАХ МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ: РОЗВИТОК ІДЕЙ В. Л. МУНТЯНА У СУЧАСНОМУ ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ.....	84
Ковтун О.М. КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ: НАУКОВІ ІДЕЇ ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ.....	86
Чурилова Т.М. CLASS ACTION У СПРАВАХ ПРО ЕКОЛОГІЧНУ ШКОДУ ЯК МЕХАНІЗМ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ.....	89
Заверюха М.М. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛІСОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	92
Платонова Є.О. АТОМНА ЕНЕРГЕТИКА В УМОВАХ «ЗЕЛЕНОГО» ПЕРЕХОДУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	95
Шарапова С.В. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	97
Марченко С.І., Сюйва І.С. ПРАВОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ЗА НАСЛІДКАМИ ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ.....	100
Куренда С.В. ЄВРОПЕЙСЬКА СТРАТЕГІЯ ВОДОСТІЙКОСТІ: НОВИЙ ЕТАП ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОДНИХ ВІДНОСИН.....	103
Шомпол О.А. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ НЕБЕЗПЕЧНИМИ ВІДХОДАМИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	106
Карапиш Б.В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ.....	109
Козмуляк К.А. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ФІКСАЦІЇ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ.....	112
Псутурі Б.Д. ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	115
Берзінь С.Л. МЕЛІОРАТИВНА РЕФОРМА: ПРАКТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	118
Бредіхін Ю.Ю. ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ЗЕМЕЛЬНИМ РЕСУРСАМ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ.....	121
Вергелес О.А. РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	125
Ковтун Д.С. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОБЛІКУ ТА ВІДНОВЛЕННІ ЛІСІВ УКРАЇНИ, ЗНИЩЕНИХ АБО ПОШКОДЖЕНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	128
Кравчук М.В. ДОСТУП ДО ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ МНОЖИННОГО ГРОМАДЯНСТВА: КОНСТИТУЦІЙНА ТА СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЇ ЗЕМЛІ.....	131

Одинцова В.І. ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ.....	134
Поліщук Є.С. ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	137
Слоїк З.М. ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ЗОНІ НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ.....	140
Чорнописький Р.Д. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ.....	143
Ільчук О.М. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	146

ДОПОВІДІ УЧАСНИКІВ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ

Гетьман А. П.,

*доктор юридичних наук,
професор кафедри екологічного права,
ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
академік НАПрН України*

Статівка О.О.,

*кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри екологічного права,
заступниця декана факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА В. Л. МУНТЯНА

Сучасна еколого-правова доктрина України формується в межах безперервного наукового дискурсу та водночас не може розглядатися поза контекстом наукової спадщини вітчизняних учених-правознавців, які заклали фундаментальні теоретико-методологічні засади правового регулювання природоохоронних відносин і визначили основні напрями розвитку екологічного, земельного та природоресурсного права. Серед таких учених особливе місце посідає постать професора Василя Лук'яновича Мунтяна – видатного представника української еколого-правової школи, чийі наукові дослідження суттєво вплинули на формування доктринального розуміння природи екологічних правовідносин, механізмів правової охорони довкілля та принципів раціонального використання природних ресурсів.

Символічним підтвердженням наукової поваги до постаті вченого та визнання його внеску у розвиток юридичної науки є проведення на базі Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка вже Третіх наукових читань з сучасних проблем земельного, аграрного та екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна. Проведення таких наукових заходів стало академічною традицією вітчизняної правничої спільноти та є проявом глибокої шани пам'яті видатного вченого, талановитого дослідника й наставника, наукова школа якого сформувала цілу плеяду відомих представників української еколого-правової науки.

Наукові праці професора В. Л. Мунтяна характеризуються високим рівнем концептуалізації проблем взаємодії суспільства і природи та прагненням до формування системного бачення правового механізму охорони довкілля. Однією з ключових методологічних ідей вченого стало обґрунтування комплексного підходу до регулювання природоохоронних відносин, у межах якого природні

ресурси розглядаються не лише як економічна основа розвитку суспільства, а як складні природні системи, що забезпечують екологічну рівновагу та стабільність функціонування природного середовища. Саме така концептуальна постановка проблеми значною мірою випередила подальший розвиток сучасної еколого-правової доктрини, у межах якої утвердилися екосистемний підхід до управління природними ресурсами та інтеграція екологічних вимог у систему державної політики.

Особливе значення для формування сучасного розуміння правового режиму лісів мають концептуальні положення, сформульовані професором В. Л. Мунтяном у його фундаментальних дослідженнях, присвячених правовій охороні лісів. Аналізуючи причини неефективності використання природних ресурсів, учений звертав увагу на системні прояви безгосподарності, що виникають унаслідок ігнорування базових вимог природоохоронного законодавства. Зокрема, він наголошував, що раціональне природокористування можливе лише за умови дотримання низки фундаментальних принципів: врахування взаємозв'язку між усіма природними ресурсами; забезпечення відтворення відновлюваних природних ресурсів поряд із їх використанням; планового фінансування природоохоронних заходів; недопущення необґрунтованого скорочення площ природних угідь; а також збереження цінних природних об'єктів під час здійснення господарської діяльності. У цих положеннях, за слушним зауваженням ученого, «міститься сутність усієї природоохоронної проблеми, адже і буква, і дух закону мають одну мету – забезпечити розумне використання і сувору охорону скарбів природи, зокрема лісів» [1, с. 14].

Важливим внеском В. Л. Мунтяна у розвиток еколого-правової доктрини стало також уточнення категоріального апарату лісового права, насамперед співвідношення понять «ліс», «лісовий фонд» і «деревина». Учений підкреслював, що правовий режим лісів не може обмежуватися лише регулюванням використання деревини як господарського ресурсу. Натомість об'єктом правової охорони виступає значно ширший природний комплекс, який охоплює всі елементи лісового фонду – ліси, землі, водні об'єкти, рослинний і тваринний світ, а також інші природні компоненти, що формують єдину лісову екосистему. Такий підхід фактично передбачив сучасне розуміння лісів як складних природних екосистем, що потребують комплексного правового захисту.

Не менш актуальними залишаються й висновки вченого щодо інституційної організації управління лісовим господарством. В. Л. Мунтян обґрунтував необхідність існування незалежної системи лісового господарства, яка не повинна підпорядковуватися вузьким виробничим інтересам промисловості, оскільки підпорядкування лісів виключно економічним цілям неминує призводити до їх надмірної експлуатації. У цьому контексті вчений підкреслював, що ефективна охорона лісів можлива лише за умови існування цілісної системи управління лісовим фондом та чіткої кодифікації лісового законодавства [1, с. 48].

Слід відзначити, що зазначені доктринальні положення, сформульовані ще у другій половині ХХ століття, не втратили своєї актуальності й у сучасних

умовах. Навпаки, вони набувають нового змісту у контексті сучасних трансформацій лісових правовідносин, пов'язаних із реформуванням системи державного управління лісовим господарством, запровадженням електронного обліку деревини, боротьбою з незаконними рубками та імплементацією принципів сталого лісокористування. Фактично багато із запропонованих ученим ідей випередили сучасні концепції екосистемного управління лісами, відповідно до яких ліс розглядається як багатофункціональна природна система, що виконує важливі екологічні, кліматичні та соціальні функції.

Станом на 2026 рік лісовий фонд України охоплює близько 10,4 млн гектарів, що становить приблизно 15,9 % території держави, тоді як оптимальний рівень лісистості для України, за науковими оцінками, має перевищувати 20 %. Така диспропорція зумовлює необхідність реалізації системної державної політики щодо розширення площі лісів, відновлення деградованих лісових екосистем та підвищення ефективності правового механізму управління лісовими ресурсами.

Основа правового регулювання лісових відносин становить Лісовий кодекс України, який визначає правові засади використання, охорони та відтворення лісів як національного багатства держави. Разом із тим сучасна система правового регулювання цієї сфери перебуває у стані інституційної трансформації, зумовленої необхідністю реформування державного управління лісовим господарством та гармонізації національної лісової політики з європейськими стандартами сталого лісокористування.

У цьому контексті важливим стратегічним орієнтиром є Державна стратегія управління лісами України до 2035 року [2], яка передбачає модернізацію системи управління лісовим сектором, впровадження принципів сталого лісокористування, підвищення прозорості управління лісовими ресурсами та розвиток сучасних механізмів моніторингу стану лісових екосистем. Реалізація зазначеної стратегії також передбачає імплементацію екосистемного підходу до управління лісами, що відповідає сучасним міжнародним тенденціям екологічної політики.

Значний вплив на трансформацію лісових правовідносин має також процес європейської інтеграції України. Зокрема, правова модернізація національного лісового законодавства має здійснюватися з урахуванням положень Нової лісової стратегії ЄС до 2030 року [3], яка визначає стратегічні напрями розвитку лісового сектору Європейського Союзу, орієнтовані на забезпечення кліматичної нейтральності, збереження біорізноманіття та формування моделі сталого управління лісами.

Разом із тим сучасний стан лісових правовідносин характеризується низкою системних проблем, серед яких особливе місце посідають питання реформування системи державного управління лісовим господарством. Діяльність Державного агентства лісових ресурсів України потребує подальшої інституційної модернізації, спрямованої на підвищення ефективності управлінських механізмів, усунення дублювання функцій державних органів та посилення контролю за використанням лісових ресурсів.

Однією з ключових проблем у цій сфері залишається боротьба з незаконними рубками лісу, що становлять серйозну загрозу для екологічної безпеки держави та підривають засади сталого лісокористування. Важливим інструментом протидії таким правопорушенням стало впровадження системи електронного обліку деревини, яка забезпечує простежуваність руху лісопродукції та підвищує рівень прозорості у сфері використання лісових ресурсів. Водночас ефективність цього механізму значною мірою залежить від належного функціонування системи державного контролю та інтеграції інформаційних ресурсів у сфері управління природними ресурсами.

Особливої актуальності питання правового забезпечення охорони лісів набувають у контексті повномасштабної збройної агресії проти України. Оскільки значні площі лісових територій зазнали пошкоджень унаслідок бойових дій, пожеж, мінування та незаконної експлуатації природних ресурсів на тимчасово окупованих територіях, особливого значення набуває формування ефективного правового механізму екологічної реабілітації лісових екосистем, що є важливою складовою післявоєнного відновлення довкілля.

У сучасних умовах ліси дедалі більше розглядаються не лише як об'єкт природокористування, а як стратегічний ресурс зеленої трансформації економіки та один із ключових інструментів досягнення кліматичних цілей держави. Саме тому подальший розвиток лісового законодавства має ґрунтуватися на поєднанні екосистемного підходу до управління природними ресурсами, принципів сталого розвитку та ефективного правового забезпечення охорони лісових екосистем, на чому ще у свій час наголошував професор Мунтян.

Отже, сучасний стан лісових правовідносин в Україні потребує подальшого вдосконалення правового механізму охорони та використання лісових ресурсів, інституційної модернізації системи державного управління та посилення екологічної функції держави у сфері природокористування. Разом із тим, наукова спадщина професора Василя Лук'яновича Мунтяна зберігає свою методологічну актуальність і сьогодні та важливим доктринальним підґрунтям для розвитку сучасної еколого-правової науки і формування ефективної державної політики у сфері охорони та відтворення лісів України.

Список використаних джерел:

1. Мунтян В. Л. Правова охорона лісів Української РСР: монографія / В. Л. Мунтян. Київ : Вид-во АН УРСР, 1964. 84 с.
2. Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. №1777-р. *Офіційний вісник України*. 2022. №4. Стор. 298.
3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee Committee of the Regions (New EU Forest Strategy for 2030), COM(2021)572. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0572> (дата звернення 15.03.2026).

Носік В.В.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
дійсний член (академік) НАПрН України*

НАУКОВА КОНЦЕПТОСФЕРА ПРОФЕСОРА В.Л. МУНТЯНА З ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ У КОНЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ОРІЄНТИРАМИ

У надзвичайно складних умовах політичного, економічного, військового, фінансового, екологічного, державно-правового характеру в Україні відбуваються й розвиваються суспільні процеси і явища, які безпосередньо впливають на формування суспільної свідомості і правосвідомості у ставленні кожного і всіх до землі, природи, екології, території, життя, здоров'я, прав і обов'язків людини і громадянина, держави, історії, культури, духовності та інших сфер людського життя.

У цьому зв'язку неабияку цінність для правничої науки з розробки концептуальних основ сучасної юридичної моделі правового забезпечення використання і охорони ґрунтів у сільському господарстві та й інших сферах економіки і суспільства має наукова спадщина професора В.Л. Мунтяна з його класичними науковими ідеями про правову охорону природи, раціональне природокористування, правову охорону земель, правову охорону ґрунтів, природно-заповідну справу, рекреацію, управління у сфері охорони природи, екологізацію аграрного, земельного та іншого законодавства, здійснення прав на землю та інші природні ресурси, відповідальності за порушення законодавства у контексті сучасних глобальних економічних, соціальних, екологічних, демографічних та інших викликів щодо використання і охорони землі, особливо ґрунтів, з її природними ресурсами в умовах кліматичних змін, антропогенного навантаження на природу, російсько-української війни та воєнних дій у інших регіонах [1].

На основі вивчення і аналізу наукових праць вченого можна окреслити найбільш важливі концептуальні ідеї, які умовно можна характеризувати як наукову концептосферу професора В.Л. Мунтяна, серед яких можна назвати наступні:

- врахування об'єктивних закономірностей розвитку природи, економіки, суспільства;
- земля з її природними ресурсами і людина розглядаються як складові природи з її екологічними системами суходолу, водних просторів тощо;
- оцінка негативного впливу природних чинників на стан ґрунтів, вод, лісів;
- оцінка ризиків антропогенного впливу на ґрунти та природу;

- оцінка інституційного забезпечення з виконання заходів, спрямованих на запобігання, усунення, мінімізацію негативного впливу природних явищ і людської діяльності на якісний стан і кількісне використання ґрунтів у поєднанні з іншими природними ресурсами у природі (екологічних системах)

- законодавче закріплення імперативних вимог щодо виконання заходів зі збереження, поліпшення, відтворення родючості ґрунтів у спеціальному законі «Про охорону ґрунтів»

- забезпечення ефективного державного управління у сфері раціонального використання земель, вод, лісів, надр, рослинного і тваринного світу, охорони атмосферного повітря, забезпечення екологічної безпеки

- застосування фінансових, матеріальних, моральних та інших стимулів до виконання власниками землі і землекористувачами заходів з охорони ґрунтів у екологічних системах;

- застосування суворої юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону ґрунтів[1,2, 3,4,5,6].

Розкриваючи правову природу охорони землі з її природними ресурсами, зокрема, ґрунтами, В.Л. Мунтян виходив з того, що правову охорону ґрунтів не обмежується лише «боротьбою з ерозією ґрунтів», а передбачає значно ширшу сферу правового регулювання суспільних відносин з використання сільськогосподарських угідь у поєднанні з іншими природними, фінансовими, матеріальними, управлінськими ресурсами. Зокрема, В.Л. Мунтян вважав, що правову охорону ґрунтів треба розглядати, виходячи з загальних принципів охорони природи, що вимагають врахування взаємного зв'язку всіх природних ресурсів з тим, щоб експлуатація цих ресурсів не завдавала шкоди землі. При використанні відновлюваних природних ресурсів необхідно передбачати не тільки повне задоволення поточних потреб країни, але й збереження і відновлення цих ресурсів на основі розширеного відтворення; регулярно у плановому порядку виділяти кошти та інші матеріальні засоби для робіт по охороні й відтворенню природних багатств; не допускати скорочення площ корисних природних угідь (землі, лісів, лук, водойм), якщо на їх місці не створюються більш цінні угіддя або підприємства, шляхи і населені пункти; при проектуванні і здійсненні промислового, транспортного, комунального та інших видів будівництва забезпечувати максимальне збереження цінних природних об'єктів[7].

Екстраполяція наукових ідей професора В.Л. Мунтяна на систему, структуру і зміст земельного, аграрного, екологічного законодавства України і Європейського права показує, що чимало з цих ідей у тій чи іншій мірі знайшли своє нормативне вираження у законах України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону земель», у Земельному, Лісовому, Водному кодексах та інших законах України. Водночас залишається не реалізованим в Україні науково доведений В.Л. Мунтяном висновок про необхідність розробки і прийняття спеціального закону «Про охорону ґрунтів» та інших законів з питань раціонального природокористування та охорони

об'єктів природи, який підтримується переважною більшістю вчених й дотепер[8].

При цьому не можна не сказати, що ця концептуальна наукова і прикладна ідея була висловлена українським вченим на початку 60-х років минулого сторіччя, коли було започатковано процес формування теперішнього ЄС, і питаннями охорони природи Європейські держави особливо практично не переймалися, оскільки були зосереджені на економічному розвитку атомної енергетики, видобувної промисловості, сільського господарства, транспорту тощо, хоч у статті 191 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) й було передбачено, що діяльність ЄС у сфері політики щодо ґрунтів ґрунтується на тому, що політика Союзу має бути спрямована на збереження, захист та поліпшення якості навколишнього середовища, захист здоров'я людей, обережне та раціональне використання природних ресурсів, сприяння заходам на міжнародному рівні для вирішення регіональних або глобальних екологічних проблем, зокрема боротьбу зі зміною клімату.

І лише через майже 50 років Європейська комісія 17 листопада 2021 року ухвалила Стратегію ЄС щодо ґрунтів на період до 2030 року, на виконання якої Європарламент у жовтні 2025 року прийняв закон «Про моніторинг ґрунтів», який набув чинності з 16 грудня 2025 року і до 16 грудня 2028 Держави-члени ЄС повинні транспонувати положення Директиви у своє національне законодавство, а до 16 грудня 2031 року Держави-члени повинні подати до Комісії свій перший звіт щодо впровадження та оцінки стану ґрунтів. Цей закон характеризують як закон «Про здоров'я ґрунтів», що насправді є важливим для формування інноваційних підходів до розуміння правової охорони ґрунтів в сучасних умовах. Водночас реалізація цих нормативних документів має поєднуватися з іншими стратегіями ЄС щодо клімату, лісів, вод, біорізноманіття, продовольчого забезпечення, «зеленого курсу», розвитку сільських територій тощо.

Європейська модель з кількісного і якісного використання сільськогосподарських угідь виражена у нормативних і рекомендаційних актах ЄС і спрямована на збереження здоров'я ґрунтів у агроекологічних системах з метою забезпечення стабільності у сільському господарстві та сталого розвитку суспільства у державах ЄС.

На основі аналізу змісту норм Стратегії ґрунтів до 2030 року, Закону ЄС «Про моніторинг ґрунтів» Європейську парадигму використання і охорони ґрунтів можна характеризувати наступним чином:

- здорові ґрунти – це: стабільне сільське господарство ЄС; здорові люди; безпечне продовольство; чисте довкілля; збережене різноманіття; здорові тварини; чиста вода; багаті ліси; стійкий клімат, сталий розвиток ЄС.
- якісні закони – це здорові ґрунти; ефективне управління – це здорові ґрунти; багаті фермери – це здорові ґрунти; стабільні субсидії – це здорові ґрунти; активна громадскість – це здорові ґрунти; живі лабораторії – це здорові ґрунти; ефективне правосуддя – це здорові ґрунти.

Вбачається, що саме такі підходи мають знайти своє нормативне вираження у законі «Про здоров'я ґрунтів в Україні» та поєднаних з ним інших законах. Узгоджена доктринальна позиція вчених щодо необхідності розробки спеціального закону з охорони ґрунтів є одним з ключових аргументів для того, аби концептуальні засади закону «Про здоров'я ґрунтів в Україні» передбачити у Концепції розвитку законодавства України.

При цьому при розробці закону необхідно буде спиратися на концептуальні ідеї В.Л. Мунтяна з правової охорони ґрунтів, які є витребуваними й сьогодні, використати нормативну базу, яка була прийнята в Україні з охорони ґрунтів. Разом з тим, ми вже не можемо не враховувати базові принципи Європейської ґрунтової стратегії та закону ЄС про моніторинг ґрунтів та інших стратегій ЄС.

Список використаних джерел:

1. Мунтян В.Л. Правова охорона лісів Української РСР : монографія. К. Вид-во АН УРСР. К. 1964. - 84 с.
2. Мунтян В.Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР : монографія. К. Наукова думка. 1965.- 99 с.
3. Правове регулювання водних відносин в УРСР [Текст] / Ц. В. Бичкова, В. Л. Мунтян. - Київ : Б. в., 1966. - 132 с.
4. Мунтян В.Л. Правова охорона тваринного світу : Методична розробка. К, КДУ ім. Т.Г. Шевченка. 1968 р.
5. Мунтян В.Л. Правові проблеми раціонального природокористування : монографія. К., Вища шк., 1973. 181 с.
6. Правова охорона природи УРСР [Текст] / В. Л. Мунтян. - Київ : Вища шк., 1973. - 203 с.
7. Мунтян В.Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР : монографія. К. Наукова думка. 1965.- 99 с.
8. Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля: збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від Дня народження професора Василя Лук'яновича Мунтяна (м. Київ, 21 жовтня 2022 року) / За заг. ред. Володимира Носіка, д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН : Хмельницький, Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова. 2022. 198 с.

*Шульга М. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
член-кореспондент НАПрН України*

ДО ПИТАННЯ ПРО АГРОЛІСІВНИЦТВО ЯК СФЕРУ АГРОБІЗНЕСУ

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, призвела до значних негативних економічних та соціальних наслідків, які були і залишаються особливо важкими для аграрної галузі. Різке зменшення можливостей експорту сільськогосподарської продукції, активні бойові дії на території значної частини держави, в тому числі на землях сільськогосподарського призначення, мінування територій призвели до різкого погіршення економічного становища вітчизняних підприємств і громадян.

Необхідність забезпечення продовольчої безпеки нашої держави в сучасних умовах зумовлює певні трансформаційні процеси у сфері аграрного виробництва, спрямовані на пошук нових, раніше невідомих форм виробництва сільськогосподарської продукції. Йдеться, зокрема, про органічне виробництво, агровольтаїку, агролісівництво та ін. Не всі вони відносяться до правових категорій, тобто поки що перебувають за межами правового поля. Це стосується, в тому числі, і агролісівництва, яке в юридичній літературі вважається одним із найперспективніших напрямів у сфері сталого розвитку аграрного виробництва як один із видів диверсифікації сільськогосподарського виробництва, який передбачає збільшення біологічної продуктивності природних ресурсів. При цьому агролісівництво розглядають в якості підгалузі рослинництва у сільському господарстві, пов'язаної з організацією, управлінням і безпосереднім здійсненнім суб'єктами сільськогосподарського виробництва продукції рослинного походження для власного споживання та/або її реалізації (у тому числі для переробки в харчову продукцію або сировину) з використанням лісових багаторічних рослин на основі сталого землекористування [1, с. 28].

В економічній літературі, розглядаючи лісівництво як вид економічної діяльності в галузі аграрного виробництва в Україні, приходять до висновку, що воно являє собою систему землекористування, яка об'єднує вирощування дерев або чагарників із сільськогосподарськими культурами та/або тваринництвом на одній ділянці. При цьому наголошують, що в даному випадку йдеться про землекористування з метою здійснення лісівництва [2, с. 67-75].

Агролісівництво називають адаптивною формою агровиробництва, яка спрямована на збалансування економічних та екологічних інтересів. Цілком очевидно, що агролісівництво не тільки забезпечує екологічний ефект (захист ґрунту від вітрової та водної ерозії, покращення мікроклімату, підвищення біорізноманіття), а і позитивно впливає на кліматичну стійкість та ін. Проте категорія «агролісівництво» поки що залишається неправовою.

Поняття «агролісівництво» об'єднує аграрну сферу та лісівництво. За ДСТУ 3404-96 «Терміни та визначення» лісівництво визначається як теорія та практика вирощування та невичерпного використання лісів для задоволення потреб народного господарства та населення в лісових ресурсах. Своєю чергою, до лісових ресурсів за ст. 6 Лісового кодексу України відносяться деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів.

Цілком очевидно, що обов'язковою складовою агролісівництва виступають лісові ресурси, зокрема їх окремі різновиди. Водночас агролісівництво можливе в різних формах. На перший погляд, після внесення змін до Земельного кодексу України, зокрема, доповнення його статтею 37-1 та передачі земельних ділянок під полежахисними смугами, які обмежують масив земель сільгосподарського призначення, у постійне користування державним або комунальним спеціалізованим підприємствам або в оренду фізичним та юридичним особам, з'явилася можливість у відповідних суб'єктів здійснювати на даних землях агролісівництво. Проте незначні площі земель, зайнятих полежахисними лісосмугами, та особливий охоронний режим цих земель, встановлений Правилами утримання та збереження полежахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення, фактично унеможлиблює агролісівництво.

Видається, що сьогодні один із можливих способів запровадження агролісівництва суб'єктами агробізнесу, пов'язаний з отриманням у приватну власність земель лісогосподарського призначення або лісів у випадках і порядку, встановлених чинним законодавством. Користування сільськогосподарськими землями має включаючи і можливість лісівництва. Так, згідно з ч. 2 ст. 56 Земельного кодексу України громадяни та юридичні особи за рішенням органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади можуть отримати безоплатно або за плату у власність замкнені земельні ділянки лісогосподарського призначення загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. При цьому суб'єктам агробізнесу, які набули право власності на землі лісогосподарського призначення, слід мати на увазі, що в складі набутих земель можливе перебування лісових ділянок, які можуть бути вкриті лісовою рослинністю, а також постійно або тимчасово не вкриті лісовою рослинністю. Передача земельної лісової ділянки у власність суб'єкту агробізнесу здійснюється для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства.

Ст. 56 Земельного кодексу України допускає набуття у власність громадянами та юридичними особами для лісорозведення земельної ділянки, а також мати у власності ліси, створені шляхом лісорозведення на набутих у власність у встановленому порядку земельних ділянках, а також самозаліснені земельні ділянки на набутих у власність у встановленому законом порядку земельних ділянках. Очевидно, що у цих випадках відповідні ділянки повинні

мати подвійний правовий режим, тобто можуть використовуватися для аграрного виробництва і лісівництва.

Останнім часом законодавець розширив можливості ведення лісового господарства на землях усіх категорій. При цьому ч. 3 ст. 55 Земельного кодексу України підкреслює, що, по-перше, при веденні лісового господарства мають дотримуватися вимоги щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням. А, по-друге, на юридичні особи всіх форм власності, які мають у користуванні чи власності ліси на землях усіх категорій, поширюються права та обов'язки постійних лісокористувачів та власників лісів відповідно до Лісового кодексу України. Отже, для отримання «доступу» до лісових ресурсів, які можуть використовуватися у процесі сільськогосподарської діяльності, суб'єкту агробізнесу необхідно отримати статус власника чи користувача земель лісогосподарського призначення або власника лісів. В обох випадках закон покладає на такого суб'єкта обов'язок щодо ведення лісового господарства, зміст якого відповідно до ст. 63 Лісового кодексу України полягає у здійсненні комплексу заходів з охорони, захисту, раціонального використання та розширеного відтворення лісів.

Осіб, які планують займатися агролісівництвом, мають цікавити передовсім побічні лісові користування, як-то: заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету та ін. Такі побічні лісові користування відповідно до Лісового кодексу України повинні здійснюватися без заподіяння шкоди лісу.

Поєднання агровиробництва на землях сільгосподарського призначення з лісівництвом, яке здійснюється на землях лісогосподарського призначення, зумовлює законодавчу необхідність запровадження подвійного правового режиму відповідних земельних ділянок, які стануть основою агролісівництва. Практичний досвід агролісівництва може бути започаткований експериментальним шляхом у декількох областях України і стосуватися окремих суб'єктів агробізнесу, які мають економічно стимулюватися державою в зазначеній сфері відносин.

Список використаних джерел:

1. Савельєва О.М., Шульга М.В. Агролісівництво. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 16: Земельне та аграрне право / ред. кол.: М.В. Шульга (голова), В.В. Носік, П.Ф. Кулинич (заступник голови) та ін. 2019. С. 28-30.
2. Фурдичко О.І., Бобко А.М. Лісівництво як вид економічної діяльності в галузі аграрного виробництва в Україні. Економіка АПК. 2014. №7. С. 67-75.

Суєтнов Є. П.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

СТРАТЕГІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ УКРАЇНИ ДО 2035 РОКУ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ЦІЛІ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Збереження біорізноманіття України є одним із ключових викликів сучасної екологічної політики, з огляду на зростаючий антропогенний тиск, зміну клімату та наслідки воєнних дій, що призводять до деградації природних екосистем. Попри наявність окремих правових актів у цій сфері, існує потреба у їх систематизації та узгодженні згідно з міжнародними стандартами. У цьому аспекті особливої актуальності набуває розроблення та прийняття стратегічного документа, який би визначив довгострокові пріоритети, механізми збереження та відновлення біорізноманіття, а також забезпечив ефективну координацію дій державних органів, наукової спільноти та громадськості.

Так, на початку грудня минулого року Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України опублікувало для широкого обговорення проєкт розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії збереження біологічного різноманіття України на період до 2035 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026-2028 роках» [1]. Стратегія збереження біорізноманіття України – це документ стратегічного планування, що визначає довгострокові пріоритети державної політики та інтегрує питання охорони природи в усі напрями розвитку держави, а також курс формування й реалізації політики у сфері збереження, відтворення та невиснажливого використання біорізноманіття. Стратегія формує рамку для рішень органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших учасників у питаннях збереження екосистем і видів [2].

Метою Стратегії є забезпечення охорони, збереження, відтворення та невиснажливе використання біорізноманіття шляхом зупинення його загроз і втрат, включаючи припинення вимирання видів, що перебувають під загрозою зникнення, запобігання знищенню та деградації природних ландшафтів і екосистем, зменшення негативного впливу забруднення та змін клімату на біорізноманіття, недопущення проникнення в природне середовище інвазійних чужорідних видів, підтримки та збереження генетичного різноманіття видів і їхнього адаптаційного потенціалу, збереження і підтримки цілісності та стійкості екосистем, відновлення, розширення площі цінних природних територій і об'єктів, забезпечення охорони видів тваринного та рослинного світу, а також їх природних оселищ [3].

У Стратегії виокремлено розділи, які присвячені опису проблем, що обумовили її прийняття, та нормативно-правових актів, що діють у сфері

збереження, відтворення та невиснажливого використання біорізноманіття; аналізу поточного стану справ і тенденцій; окресленню стратегічних цілей і завдань, очікуваних результатів та показників їх досягнення.

Основними чинниками, що призводять до погіршення стану біологічного різноманіття, визначено: зміну структури, деградацію та знищення природних середовищ існування; знищення та надмірне використання біорізноманіття; зміну клімату; забруднення екосистем; вплив інвазійних чужорідних видів; зростання загроз унаслідок генно-інженерної та біотехнологічної діяльності; недостатні масштаби й ефективність природоохоронних заходів; недостатній рівень екологічної свідомості та залученості територіальних громад на місцях та органів місцевого самоврядування до заходів з охорони, збереження, відтворення та невиснажливого використання біорізноманіття.

Стратегія відображає аналіз поточного стану справ у межах 23 орієнтованих на дії завдань Куньмінсько-Монреальської глобальної рамкової програми з біорізноманіття – історичної угоди, прийнятої в грудні 2022 р. (COP15) з метою зупинення та подолання втрати біорізноманіття до 2030 року, включаючи захист 30% планети. Такими завданнями є: просторове планування, землекористування та зміна структури, деградація і знищення екосистем; відновлення деградованих екосистем; охорона природних територій та формування національної екомережі; збереження та відновлення диких видів флори та фауни, рослинних угруповань, природних оселищ та оселищ видів у межах їх природних ареалів, що перебувають під загрозою зникнення; торгівля видами дикої фауни і флори; вплив інвазійних чужорідних видів, забруднення та зміни клімату на біорізноманіття та ін.

У рамках цих завдань Стратегія проголошує двадцять три стратегічні цілі, серед яких: 1) Здійснення просторового планування та розвитку територій, спрямованого на охорону та збереження біологічного і ландшафтного різноманіття; 2) Відновлення деградованих наземних, прісноводних, морських і прибережних екосистем для покращення стану біорізноманіття, відновлення екосистемних функцій та послуг, у тому числі на територіях постраждалих від бойових дій; 3) Взяття під особливу охорону не менше 30% території України – природних територій на суходолі та в акваторії Чорного і Азовського морів, забезпечення ефективного збереження та управління за допомогою екологічно репрезентативних, добре пов'язаних і справедливо керованих систем природоохоронних територій; 4) Запровадження комплексних і невідкладних заходів з метою припинення спричиненого людиною вимирання видів дикої флори та фауни, рослинних угруповань, природних оселищ та оселищ видів у межах їх природних ареалів, що підлягають особливій охороні, а також забезпечення їх збереження та відновлення; 5) Гарантування безпечності та законності використання, заготівлі та торгівлі видами дикої флори і фауни, запобігання їх надмірній експлуатації тощо.

Аналізуючи наявні публікації, можна переконатись, що експертна спільнота доволі позитивно оцінила запропоновану Стратегію. Приміром, Всесвітній фонд природи WWF-Україна відзначив чітку синхронізацію

структури документа з 23 цілями Куньмінсько-Монреальської глобальної програми, що закладає основу для послідовної гармонізації національної політики з міжнародними природоохоронними стандартами. Фонд наголосив на важливості фіксації амбітної цілі щодо відновлення щонайменше 30% деградованих екосистем, офіційному закріпленні принципу природоорієнтованих рішень і значущості запровадження прозорого механізму щорічного публічного звітування, яке робить Стратегію не лише декларацією, а дієвим інструментом контролю. До того ж, фахівці Фонду висловили слушні рекомендації до Стратегії, які можуть додатково посилити державну політику у сфері охорони довкілля, зокрема щодо збереження лісових екосистем [4].

Так само ГО «Центр екологічних ініціатив «Екодія» у своїх зауваженнях і пропозиціях наголосила, що проєкт Стратегії досить комплексно охоплює ключові проблеми, які загрожують збереженню біорізноманіття в межах України, що підтверджує доцільність та ефективність діяльності робочої групи, яка займалась формуванням тексту Стратегії. Разом із тим у тексті Стратегії є забагато надлишкової інформації, яка ускладнює її сприйняття, особливо з урахуванням складної структури документа, яка включає велику кількість цілей, а тому доцільно скоротити текст стратегії, передусім її описову частину. Крім того, представники організації запропонували цілу низку конкретних пропозицій і змін до проєкту з їх чітким обґрунтуванням [5].

Ми також надаємо позитивну оцінку Стратегії збереження біологічного різноманіття України до 2035 року та вважаємо, що її розроблення є важливим і своєчасним кроком, зумовленим як внутрішніми екологічними викликами, так і міжнародними зобов'язаннями нашої держави. Цілком очевидно, що перспективи реалізації Стратегії пов'язані з її доопрацюванням, враховуючи висловлені експертні зауваження та пропозиції, подальшим прийняттям, а також забезпеченням належного фінансування, інституційної спроможності й ефективної координації, що в сукупності сприятиме реальному зупиненню втрати біорізноманіття та відновленню екосистем України.

Список використаних джерел:

1. Проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії збереження біологічного різноманіття України на період до 2035 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026-2028 роках». URL: <https://me.gov.ua/view/0ea037d1-76db-4d35-9357-2d247cc9b249>

2. Для громадського обговорення: оприлюднено проєкт Стратегії збереження біологічного різноманіття України до 2035 року (10.12.2025 р.). URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/30e5ef1d-4d3d-4138-825d-ef91f73dbba8?lang=uk-UA&title=DliaGromadskogoObgovorennia-OpriлюдnenoProktStrategiiZberezhenniaBiologichnogoRiznomanittiaUkrainiDo2035-Roku>

3. Стратегія збереження біологічного різноманіття України на період до 2035 року. URL: <https://me.gov.ua/view/9938bb88-e25c-4d7f-8999-997a85825148>

4. WWF-Україна підтримує представлену Стратегію збереження біорізноманіття до 2035 року та пропонує рекомендації для посилення державної

політики у сфері охорони довкілля (18.02.2026 р.). URL: <https://wwf.ua/?20730891/wwf-ukraina-pidtrymuie-predstavlenu-stratehiu-zberezhennia-bioriznomanittia>

5. Коментарі Екодії до проекту Стратегії збереження біорізноманіття України до 2035 р. та операційного плану заходів з її реалізації у 2026-2028 рр. (12.01.2026 р.). URL: <https://ecoaction.org.ua/komentari-do-strat-zb-bioriznomanittia-ukrainy-do-2035.html>

Балюк Г. І.,

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ковальчук Т. Г.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
в.о. завідувачки кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Позняк Е. В.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ВОД В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА

Шановні колеги, проведення третіх читань, присвячених пам'яті доктора юридичних наук, професора Мунтяна Василя Лук'яновича, є ще однією нагодою звернутись до наукової спадщини нашого Вчителя, який стояв біля витоків формування наукових шкіл земельного, аграрного, природоресурсного та екологічного права, досліджуючи в своїх роботах питання правового регулювання суспільних відносин у галузі використання земель, вод, лісів, об'єктів рослинного та тваринного світу з урахуванням необхідності їх охорони і відтворення. Особлива увага вченим приділялась проблемам правової охорони вод, враховуючи екологічні, економічні, соціальні функції, які виконують води в життєдіяльності людини та розвитку суспільства.

Так, досліджуючи питання правової охорони водних ресурсів у роботі «Правове регулювання водних відносин в УРСР», яка була опублікована у 1966 році, вчений запропонував кодифікувати водне законодавство у формі водного кодексу республіки, у якому, серед інших питань, слід було врегулювати порядок охорони вод [1]. Згодом, а саме 9 червня 1972 року був прийнятий Водний кодекс

УРСР, де питання охорони вод були врегульовані в окремому розділі 3 «Охорона вод і запобігання їх шкідливому діянню».

Ґрунтовне дослідження правової охорони вод було здійснено Василем Лук'яновичем в окремому розділі X навчального посібника «Правова охорона природи УРСР», виданого у 1973 році [2]. Вже тоді у своїй роботі Василь Лук'янович акцентував увагу на негативних факторах, які впливають на стан водних джерел української республіки, серед яких – забруднення і засмічення їх відходами промисловості, комунального господарства, отрутохімікатами. Вчений зазначав, що спускання шкідливих відходів може спричинити збитки сільському, рибному та іншим галузям господарства, що зі стічними водами іноді втрачається цінна продукція та сировина, а також зосереджував увагу на необхідності посилення охорони та використання підземних вод, які є у багатьох районах УРСР єдиним джерелом водопостачання.

Саме в зазначеному розділі вчений запропонував алгоритм розгляду вод як об'єкта правового регулювання з точки зору: по-перше, розподілу вод на види за такими критеріями: а) залежно від їх природних властивостей; б) за цільовим призначенням; в) за державно-правовим положенням окремих водних об'єктів; по-друге, характеристики законодавчого регулювання охорони вод; по-третє, визначення поняття правової охорони водних ресурсів; по-четверте, розподілу правових норм, що регулюють відносини у сфері охорони водних ресурсів, на три великі групи за критерієм мети такої охорони.

Так, правову охорону водних ресурсів професор В.Л. Мунтян розглядав як систему юридичних заходів, спрямованих на захист прав держави як виключного власника цих ресурсів, прав і законних інтересів водокористувачів, а також усього встановленого законодавством порядку раціонального використання вод. Нормативні акти, які містять правові норми, що регулюють відносини у сфері охорони водних ресурсів, вчений запропонував розподілити на три великі групи за критерієм мети такої охорони: 1) охорона вод від забруднення і засмічення; 2) охорона вод від виснаження; 3) попередження і ліквідація шкідливого впливу вод.

Зазначені підходи Василя Лук'яновича зберігають свою актуальність і в умовах сьогодення, зокрема, під час викладання еколого-правових дисциплін у Начально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Так, у межах теми «Правове регулювання використання, відтворення та охорони вод в Україні» з курсу «Екологічне право» питання правової охорони вод розглядаються через призму виділення трьох видів заходів, спрямованих на охорону вод. Це, по-перше, визначення територій зі спеціальним водоохоронним режимом користування (1) водоохоронні зони; 2) прибережні захисні смуги; 3) смуги відведення; 4) берегові смуги водних шляхів; 5) зони санітарної охорони; 6) території та об'єкти природно-заповідного фонду, до складу яких входять водні об'єкти); по-друге, заходи щодо охорони вод у процесі виробничої та іншої господарської діяльності; по-третє, заходи щодо забезпечення водності річок, попередження їх виснаження.

Наразі правову основу охорони вод складає система законів та підзаконних актів. Так, лише серед законів можна виділити Водний кодекс України, Кодекс

України про надра, закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про питну воду та питне водопостачання», «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», «Про систему громадського здоров'я», Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Концепція Державної цільової соціальної програми покращення питного водопостачання в Україні на період до 2035 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України 19 листопада 2025 року, наказ Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України від 27 січня 2026 року № 1250 «Про затвердження Програми державного моніторингу вод» тощо.

Розвиток правового регулювання використання, відтворення та охорони вод у сучасних умовах в Україні здійснюється, насамперед, в умовах зміни клімату і масштабного забруднення поверхневих та підземних вод хімічними речовинами за наслідками бойових дій росії на території України, ракетних та дронівих ударів по промислових об'єктах, у тому числі, по об'єктах енергетики й хімічної промисловості, замінування значної частини водних об'єктів, руйнування греблі Каховської ГЕС 6 червня 2023 року – однієї з найбільших техногенних катастроф в історії України. Водночас, таке правове регулювання здійснюється в умовах виконання Україною міжнародних зобов'язань та зобов'язань як кандидата в члени ЄС, у зв'язку з чим в Україні прийнято Водну стратегію України на період до 2050 року (далі – Водна стратегія), схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1134-р.

Згідно з Водною стратегією визначено такі основні проблеми у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів: 1) забезпечення рівноправного доступу до якісної і безпечної для здоров'я людини питної води і санітарно-профілактичних заходів; 2) «задовільний», «поганий» і «дуже поганий» екологічний стан переважної більшості поверхневих водних масивів (екологічний потенціал штучних або істотно змінених масивів поверхневих вод), а також непоодинокі випадки класифікації хімічного стану масивів підземних вод як «недосягнення доброго»; 3) зменшення обсягів доступних до використання прісних водних ресурсів, обміління поверхневих водних об'єктів чи вичерпання підземних вод; 4) щорічне зростання збитків, завданих повеннями (паводками) чи посухами, що посилюється негативним впливом зміни клімату. Відтак Водною стратегією визначено п'ять Стратегічних цілей та показники їх досягнення: Ціль 1. «Забезпечення рівного доступу до якісної і безпечної для здоров'я людини питної води і належних санітарно-профілактичних заходів; Ціль 2. «Поліпшення якісного стану водних об'єктів шляхом досягнення та підтримання «доброго» екологічного та хімічного масиву поверхневих вод, екологічного потенціалу штучних або істотно змінених масивів поверхневих вод, кількісного та хімічного стану масивів підземних вод»; Ціль 3. «Забезпечення необхідної кількості водних ресурсів для відновлення та оздоровлення водних екосистем і досягнення стійкого водозабору та водопостачання»; Ціль 4. «Скорочення зростаючих ризиків нестачі води та надлишку води»; Ціль 5. «Запровадження інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом та принципів

Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо водного врядування в районах річкових басейнів, у прибережних і морських водах».

Наразі на виконання Водної стратегії розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2025 року № 1412 затверджено Операційний план реалізації у 2025 – 2027 роках Водної стратегії України на період до 2050 року, в якому в межах кожної цілі визначені: конкретні завдання; заходи; органи, відповідальні за виконання; строки виконання та індикатори виконання. Так, наприклад, відповідальним органом за реалізацію зазначеного Операційного плану в межах міста Києва визначено Київську міську державну адміністрацію (КМДА), яка діє через профільні структурні підрозділи: Департамент захисту довкілля та адаптації до зміни клімату, Департамент житлово-комунальної інфраструктури, ПрАТ «АК «Київводоканал» – основний оператор послуг централізованого водопостачання та водовідведення в Києві. Згідно з п. 2 розпорядження № 1412-р., КМДА зобов'язана щороку до 1 квітня подавати звіт про хід виконання зазначеного Операційного плану до профільного міністерства (наразі це Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України).

Таким чином, правові ідеї та висновки професора Василя Лук'яновича Мунтяна у сфері правового регулювання охорони вод мають методологічне та практичне значення. Так, зокрема, методологічне значення має запропонований вченим алгоритм розгляду вод як об'єкта правового регулювання. Практичне значення ідей вченого у сфері правової охорони вод втілюється у прийнятті водного кодексу української республіки та наразі знаходить реалізацію у розвитку водного законодавства України в складних умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України, а також у виконанні нашою державою своїх міжнародних зобов'язань, впровадженні в чинне законодавство директив та регламентів як кандидата в члени ЄС.

Список літератури:

1. Бичкова Ц.В., Мунтян В.Л. Правове регулювання водних відносин в УРСР. К.: Наукова думка, 1966. 132 с.
2. Мунтян В.Л. Правова охорона природи УРСР. К.: Видавництво «Вища школа», 1973. 204 с.
3. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 20.03.2026).

*Кулинич П.Ф.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*

ПРАВОВА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ: НАУКОВИЙ СПАДОК В.Л. МУНТЯНА ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Одним із головних завдань земельного права як галузі правової системи України є забезпечення охорони земельних ресурсів у межах території нашої держави. Водночас ефективність законодавства про охорону земель є дуже низькою. Стан земельних ресурсів країни визначений як близький до критичного. Крім того, російська агресія проти України та зміни клімату посилюють деградаційні процеси на наших землях.

Важливим джерелом формування правових засад охорони земельних ресурсів є правова доктрина, зокрема, погляди вчених щодо доцільного змісту правового регулювання землеохоронних відносин. Родоначальником вітчизняної доктрини правової охорони земельних ресурсів є відомий вчений-правознавець В.Л. Мунтян. Досліджуючи у 70-х рр. ХХ ст. масштабне добування залізних та інших руд відкритим способом для задоволення новозбудованих металургійних підприємств у сировині, яке супроводжувалося зняттям родючого шару ґрунту на великих площах земель та їх хаотичним складуванням разом з материнськими (неродючими) породами, проф. В.Л. Мунтян аналізував головним чином шляхи вдосконалення законодавства щодо відновлення порушених гірничими роботами земель через загрозу їх непридатності для використання [1, с. 82]. Відтак вчений правову охорону земель зводив переважно до правового забезпечення рекультивації порушених земель, які втратили ґрунтовий покрив, та інших малопродуктивних земель відповідно для відновлення чи підвищення їх продуктивних властивостей. Водночас проф. В.Л. Мунтян вважав, що охорону природи, у тому числі й земель, доцільно розглядати у двох взаємопов'язаних аспектах: як захід боротьби з розкраданням земель і незаконним користуванням її об'єктами (власне їх збереження) та як забезпечення раціонального використання земельних та інших природних ресурсів у процесі господарської діяльності, що включає і розширене відтворення, і розвиток багатств природи [2, 14-17]. Отже, вчений відстоював думку, що охорону земель і ґрунтів варто розглядати і як самостійний напрям правового регулювання, і як складову частину правового регулювання господарського використання земель та інших природних ресурсів. Власне він сформулював наукову концепцію правового забезпечення раціонального природокористування [3], яка базується на зазначених двох напрямках охорони земель та інших природних ресурсів, і знайшла відображення у Земельного кодексу України та Законі України «Про охорону земель».

Водночас у період проведення в Україні земельної реформи основний акцент у розвитку земельного законодавства був зроблений на утвердження притаманної канонам ринкової економіки системи права власності та інших прав на землю. Натомість питання правового забезпечення охорони земель відійшли на «другий план». Як наслідок, у сучасному земельному законодавстві України найслабшим, найменш розвиненим є саме землеохоронний компонент.

Для кардинального вирішення проблеми охорони земельних ресурсів нашої країни землеохоронний напрям у розвитку земельного законодавства у найближчій перспективі має стати домінуючим. Для його формування доцільно провести свого роду землеохоронну реформу – принципово змінити підходи до визначення мети як правової охорони земель в цілому, так і окремих її інститутів і правових приписів. Адже наразі мета переважної більшості зазначених правових засобів має не фізичний, а юридичний характер. Правові норми охорони земель моделюють таку поведінку учасників земельних відносин, здійснення якої передбачає вчинення ними певних юридично значимих дій (звільнення земель, укладення договорів, визначення цільового призначення земельних ділянок, встановлення сервітутів тощо), а не отримання матеріально значимих результатів у вигляді певних показників якісного стану земель (рівня родючості, вмісту гумусу, ступеня ерозійності земель, структури угідь тощо). Безперечно, юридично значимі дії учасників земельних відносин є важливою передумовою формування ефективної правової охорони земель в Україні. Водночас без переорієнтації землеохоронних правових норм на досягнення фізичних результатів – фізичного стану земель та їх ґрунтового покриву вони не забезпечать належної ефективності правової охорони земельних ресурсів країни.

Для формування системи ефективної правової охорони земельних ресурсів варто, на наш погляд, уточнити зміст ряду ключових її категорій. Перш за все доцільно визначити об'єкти правової охорони земель.

Основним об'єктом правової охорони слід вважати земельні ресурси країни, які включають землі (земельні території, земельні ділянки) та ґрунти. Основним завданням правової охорони земель є охорона територій і земельних ділянок від зміни їх правового статусу (неправомірного скасування державної реєстрації ділянок у кадастрі, самовільного захоплення, нецільового використання, складування відходів, зміни ландшафтної структури, складу угідь тощо).

Зміст правової охорони ґрунтів визначається особливостями об'єктів такої охорони, якими є ґрунтовий покрив та ґрунтова маса. Ґрунтовий покрив земель являє собою невід'єднану від земної поверхні (материнської породи) ґрунтову субстанцію, сформовану у процесі тисячолітнього ґрунтогенезу або хоча б у результаті рекультивациі земель, яка є складовою земельної ділянки. Натомість ґрунтова маса - це від'єднаний від земної поверхні ґрунтовий покрив, який компактно зберігається у певних місцях за певними правилами та може бути використаний для нанесення на ту ж саму чи іншу земну поверхню відповідно для відновлення чи поліпшення її продуктивності.

Таким чином, під правовою охороною земель пропонуємо розуміти сукупність врегульованих законом заходів, спрямованих на утримання земельних ресурсів у можливому за даних соціально-економічних та політико-правових умов розвитку суспільства належному якісному стані, який забезпечується як збереженням земель (земельних ділянок), так і збереженням, відновленням та/або поліпшенням їх ґрунтового покриву.

У свою чергу правова охорона ґрунтового покриву є родовим поняттям, яке включає три відносно окремих напрямів їх правової охорони, які за правовою метою відповідних правових приписів варто поділяти на: 1) збереження ґрунтового покриву, тобто збереження наявного якісного стану ґрунтового покриву, яке забезпечується шляхом заповідання, використання земель як пасовищ і сінокосів, недопущення складування відходів, інших агресивних щодо ґрунтового покриву речовин та матеріалів, ведення вуглецевого землеробства тощо); 2) відновлення ґрунтового покриву - усунення негативних наслідків, спричинених діяльністю людини чи стихійними природними процесами, шляхом ведення органічного землеробства, проведенням рекультивації, консервації, ремедіації, детоксикації ґрунтового покриву тощо; 3) поліпшення ґрунтового покриву, тобто вчинення заходів (дій, діяльності), які спрямовані на покращення якісних характеристик ґрунтового покриву понад рівень, який був сформований у процесі природних процесів ґрунтоутворення і є актуальним на даний час.

Земельне законодавство України та практика його реалізації забезпечують достатньо надійний захист власників і користувачів земель від протиправних зазіхань сторонніх осіб. Проте воно недостатньо ефективно захищає землю від самих її власників та користувачів земель, особливо тих, які використовуються ними як засіб аграрного виробництва.

В зв'язку з цим в Україні слід розробити та запровадити у післявоєнний період ефективний правовий механізм забезпечення відповідальності агровиробників за надмірну експлуатацію та невжиття заходів з відновлення родючості використовуваних ними угідь. У рамках цього механізму має бути запроваджена фіксація стартового (на початку діяльності агровиробника або ж навіть на початку сільськогосподарського сезону) та певного наступного (у кінці сільськогосподарського сезону чи при припиненні використання землі) рівня родючості. І на основі їх порівняння можна буде довести факт порушення агровиробником законодавства про охорону земель, за що має наступати сувора юридична відповідальність.

Використані джерела:

1. Мунтян, В. Л.. Правова охорона ґрунтів Української РСР : монографія / В. Л. Мунтян. - Київ : Наук. думка, 1965. 99 с.
2. Мунтян В. Л. Правова охорона природи Української РСР. Київ: Вид-во Київ ун-ту, 1966. 111 с.
3. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природокористування. К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1973. 182 с.

*Харитонова Т. Є.,
докторка юридичних наук, професорка
завідувачка кафедри земельного, екологічного та енергетичного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПЛАНУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» від 17.06.2020 року було зроблено важливий крок у напрямі еволюції вітчизняного законодавства про просторове планування та забудову територій. Зокрема, було запроваджено кілька прогресивних ідей, серед яких особливо виділялася поява комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, що має юридичну природу одночасно містобудівної документації на місцевому рівні й документації із землеустрою. Крім того, основними концептуальними положеннями даного Закону стали: (а) зонування земель у межах територій територіальних громад; (б) удосконалення управління у сфері містобудівної діяльності й землеустрою; (в) спрощення виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт для потреб просторового планування; (г) сприяння розвитку автоматизованих систем управління ресурсами, комплексному збереженню повноцінного життєвого середовища, довкілля й культурної спадщини; (д) забезпечення ефективного використання й охорони всіх земель у межах території об'єднаних територіальних громад [1, с. 130]. Учені та інші фахівці в цілому позитивно оцінили новели, які були запроваджені, та прогнозували їхню сприятливу реалізацію на практиці. Однак оголошення воєнного стану Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року № 64/2022 значно вплинуло на розвиток вітчизняної системи права. Важливо простежити, по-перше, наскільки виправдовуються очікування від впроваджених у 2020 році нововведень в умовах триваючого воєнного стану; а по-друге, які тенденції розвитку наразі об'єктивно демонструє законодавство про планування використання земель. Сьогодні все більше актуалізується питання про раціональність землекористування в аспекті провадження містобудівної діяльності, оскільки відбувається зміна багатьох традиційних моделей суспільних відносин (наприклад, відбувається активний енергетичний перехід, очікується поствоєнне економічне та соціально-демографічне відновлення тощо). У зв'язку з цим зберігається актуальність тез професора В. Л. Мунтяна про те, що поспішне планування та ігнорування взаємозв'язків між природними явищами і законами та господарською діяльністю людини може призвести до завдання суттєвої шкоди навколишньому природному середовищу та його складовим [2]. З огляду на це науковий аналіз еволюції законодавчого забезпечення у сфері просторового планування використання земель наразі є вкрай своєчасним.

Запроваджуючи низку новел Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» від 17.06.2020 року, нормотворець наближав Україну до сучасного європейського бачення організації територіального розвитку. Зокрема, методологічно таке бачення ґрунтується на кількох ключових ідеях: самостійності територіальних громад у визначенні їхнього розвитку; урахування історичної, економічної, екологічної, соціально-демографічної та іншої унікальності кожної територіальної громади, її проблем та потреб; стратегічність і плановість на засадах сталого розвитку.

Однак побудована нормотворцем ідеальна модель просторового планування використання територій не була реалізована повною мірою через цілу сукупність факторів, найбільш вагомим серед яких став початок повномасштабних воєнних дій на території держави. У зв'язку з цим процес розробки та затвердження комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад призупинився та/або затягнувся. Станом на кінець 2025 року лише незначна кількість громад затвердила новий вид містобудівної документації і тим самим одержала важливий інструмент для власного розвитку.

Водночас такий серйозний деформуючий фактор як тривалий воєнний стан також значно вплинув на зміст законодавства про планування та забудову територій. Проаналізувавши більше двадцяти законодавчих актів, якими вносилися зміни і доповнення до ключових законів про планування використання земель (ЗК України, «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про Державний земельний кадастр», «Про землеустрій» тощо), можна виявити кілька тенденцій, характерних для розвитку законодавства періоду воєнного стану (2022 – 2026 років).

Передусім, слід вказати на незначну увагу, яку законодавець приділяє у цей час безпосередньо подальшому удосконаленню правового забезпечення ідеї просторового розвитку. Дійсно, нормотворець майже не розвиває закладені у 2020 році прогресивні положення, оскільки наразі реалізація навіть попередніх стала ускладненою. Однак все ж обставини воєнного стану зумовили нові виклики, і тому планування використання територій має їх враховувати. У зв'язку з цим уже у 2022 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» від 12.05.2022 року, яким запроваджувалися важливі положення стратегічного і тактичного характеру. Стратегічне спрямування мали забезпечувати норми про розробку і затвердження спеціального документу – програми комплексного відновлення області, території територіальної громади, під якою розуміється обласна або місцева програма відновлення територій, яка визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення і включає комплекс заходів для забезпечення відновлення території відповідної області, території територіальної громади (її частини), яка постраждала внаслідок збройної агресії проти України або в якій сконцентровані соціально-економічні, інфраструктурні, екологічні чи інші кризові явища. Програма комплексного відновлення не належить до містобудівної документації.

Тактична складова законодавчих новел полягала у вирішенні проблем, пов'язаних із розміщенням внутрішньо переміщених осіб. Подекуди для їх прихистку необхідно було терміново зводити тимчасове житло, а на проходження усіх процедур, передбачених законодавством для традиційної забудови, не було ні часу, ні можливостей. Саме тому в Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» з'явилися спеціальні норми про розміщення тимчасових споруд, їх комплексів, призначених для життєзабезпечення (тимчасового проживання та обслуговування) внутрішньо переміщених осіб.

Отже, розвиток законодавства про планування використання територій протягом 2022 – 2026 років відбувався під впливом нових викликів, що сформувало тенденції, які характерні для його еволюції на даному етапі, а саме: 1) *гальмування європеїзації інституту* з огляду на призупинення подальшого впровадження ідей просторового розвитку; 2) *мілітаризація інституту*, яка проявляється у тому, що розвиток інституту планування використання територій відбувається під впливом воєнних обставин у стратегічному (передбачення програм відновлення областей/територій територіальних громад) і тактичному (розміщення тимчасових споруд для життєзабезпечення населення) напрямках; 3) *інструменталізація інституту*, яка простежується в тому, що переважний обсяг змін і доповнень до законодавства про планування використання територій, проведених у період 2022 – 2026 років, спрямований на виконання антивоєнних, антибар'єрних та енергетичних завдань; 4) *часткова деєкологізація інституту*, яка має прояви здебільшого у звільненні від здійснення стратегічної екологічної оцінки окремих документів державного планування [3].

Список використаних джерел:

1. Ігнатенко І. В. Просторове планування як інструмент управління територіальним розвитком громади: правові аспекти. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 130 – 135.
2. Мунтян В.Л. Правові проблеми раціонального природокористування. Київ: Видавництво Київського університету, 1973. 181 с.
3. Харитонова Т. Є. Законодавство про планування та забудову територій: тенденції розвитку в період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 92. Ч. 2. С. 410 – 415.

*Костяшкін І.О.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права юридичного факультету
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова*

ДО ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ, КРИЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА В.Л. МУНТЯНА

В сучасних умовах кліматичних трансформацій питання продовольчої безпеки постає одним з ключових викликів глобального характеру. Водночас сільське господарство покликане гарантувати таку безпеку та є драйвером економічної стабільності та валютних надходжень нашої держави. Відтак охорона та відновлення стану земель як надважливого природного ресурсу та унікального засобу виробництва у сільському господарстві є першочерговим завданням держави та безпосередніх власників та землекористувачів. Натомість, земельні ресурси в Україні є перебували у критичному стані ще за даними довоєнного періоду, що обумовлено деградацією ґрунтів, яка становить до 15 млн. га., консервації підлягає понад 1,1 млн. га. та рекультивації 143,4 тис. га., більше 315 тис. га. малопродуктивних угідь [1]. Ще більше негативних наслідків викликано проявами екоциду в умовах російської агресії, що перетворює наші чорноземи на суцільні вир вища та забруднені землі.

Вихід з такої ситуації є можливим за умови впровадження механізмів сталого розвитку як засобу ефективного та раціонального використання земельних ресурсів, а також відновлення земель на деокупованих територіях. Теоретичну основу сталого використання природних ресурсів загалом та земель, зокрема, фактично було закладено видатним екологом-правником В. Л. Мунтяном, який ще задовго до появи концепції сталого розвитку стверджував, що екологія стає теоретичним підґрунтям поведінки людини індустріального суспільства у природі, а право – основним її регулятором[2,с.13].

В умовах поглиблення глобальної екологічної кризи людство починає дедалі більше усвідомлювати необхідність переосмислення всієї філософії відносин, які складаються між соціумом і біосферою у процесі використання земельних ресурсів взагалі та сільськогосподарських угідь зокрема, адже на сучасному етапі розвитку сільськогосподарського землекористування перед суспільством гостро постає завдання зменшити й упорядкувати всі антропогенні дії: мінімізувати обробіток, відновити ґрунтозахисні сівозміни, хімічні, гідрологічні, лісові, агротехнічні меліорації тощо. Рівень антропогенного навантаження слід обов'язково вимірювати і порівнювати з можливостями ґрунту до самовідновлення [3,с.54]. Відтак необхідною вимогою під час вирішення конкретних завдань сталого розвитку біосфери є підпорядкованість законів розвитку суспільства умовам функціонування біосфери.

Відповідні положення на доктринальному рівні фактично запропонував В. Л. Мунтян щодо охорони природи, який серед завдань охорони природи виділяв: а) збереження в недоторканому вигляді заповідників, типових ландшафтів, пам'яток природи, природних районів і факторів, що сприяють захисту ґрунтів від ерозії, підтримують водний режим, тощо; б) раціональне, планове і комплексне використання природних ресурсів з метою попередження їх виснаження і підтримання здатності природи до самовідновлення; в) розширення відтворення і розвитку всіх природних багатств; г) захист середовища, що оточує людину, від псування [4, с. 18–19]. Запропоновані підходи є визначальними для змістовного наповнення сталого використання земельних ресурсів на сучасному етапі та потребують свого подальшого розвитку.

Тотальний споживацький підхід у відносинах землекористування, що сформувався в Україні, ставить під загрозу її національні інтереси та соціальну захищеність як самих власників земель та виробників сільськогосподарської продукції, так і усіх громадян України, з огляду на конституційну норму щодо права власності на землю Українського народу та враховуючи унікальні природні властивості таких земель. Відтак трансформація відносин власності на землю має супроводжуватись підвищеними вимогами щодо охорони земель як умови здійснення права приватної власності на земельну ділянку. Методологічною основою в цій частині є позиція В. Л. Мунтяна, який визначав правову охорону земель як систему правових норм, які містять приписи, спрямовані на збереження земель відновлення й підвищення їх родючості, здійснюваних з метою раціонального використання землі [5, с.117].

Конституційні положення щодо особливої охорони земель як важливого обов'язку держави зумовлює охоронний зміст здійснення права власності на землю. Враховуючи положення ст.162 Земельного кодексу України [6] власники та землекористувачі, в тому числі орендарі, земельних ділянок в процесі здійснення відповідного права зобов'язані забезпечити сукупність правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів. Впровадження охоронної системи землеробства вимагає належного нормативного забезпечення стимулюючих та контрольних механізмів впливу на власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

Водночас в умовах трансформації відносин власності відбулось надмірне подрібнення сільськогосподарських угідь на відносно невеликі земельні ділянки, які самостійно не дозволяють забезпечити їх власникам комплексу заходів спрямованих на охоронне, стале використання таких ділянок. Відтак ефективність раціонального землекористування може бути забезпечена через здійснення власниками чи орендарями своїх права в межах масивів земель об'єднаних відповідними географічними, економічними та юридичними умовами. Законом України від 10 липня 2018 року № 2498-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель

сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» передбачено формування масиву земель сільськогосподарського призначення та визначені певні особливості правового регулювання щодо реалізації прав в межах такого масиву[7]. Саме масив земель як відповідне територіальне утворення обмежене географічно межами одного поля, створює умови для підвищення ефективності використання відповідних земельних ділянок та підлягає належному науковому та правовому забезпеченню, що має знайти своє відображення у подальших дослідженнях відповідної тематики.

Перелік використаних джерел:

1. Земельний довідник України 2020. AgroPolit.com, 11.03.2020. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/705-zemelniy-dovidnik-ukrayini--baza-danih-pro-zemelniyfond-krayini>
2. Мунтян В. Л. Правовые проблемы рационального природопользования : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора юрид. наук : 12.00.06 – «Колхозное, земельное, водное, лесное и горное право; правовая охрана природы» / В. Л. Мунтян. – Х., 1975. – 48с.
3. Медведєв В. В. Взаємозв'язки між антропогенними навантаженнями, деградацією і сталістю ґрунтів / В. В. Медведєв // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 8. – С. 49-55.
4. Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР. К. : Вид. «Вища школа». 1973. 204 с.
5. Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР / В. Л. Мунтян. К. : Вища школа, 1982. 229 с.
6. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. № 2768-III. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10.07.2018 р. № 2498-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 37. Ст. 277 (зі змінами)

*Курман Т.В.,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

АГРАРНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Необхідність забезпечення продовольчої безпеки й реалізації потужного аграрного потенціалу нашої держави, а також протидії глобальним кліматичним змінам, що суттєво погіршують умови ведення сільськогосподарського

виробництва, вимагає належного правового регулювання, опосередкованого ефективною і стабільною системою аграрного законодавства України.

Удосконалення законодавчих засад ведення сільського господарства в Україні в умовах кліматичних змін обумовлене й необхідністю виконання євроінтеграційних зобов'язань та реалізації положень Паризької угоди про клімат від 12 грудня 2015 р. Дана угода передбачає досягнення до 2050 року кліматичної нейтральності на глобальному рівні, що, зокрема, означає такий стан сільськогосподарської діяльності, за якого антропогенний вплив на клімат не призводить до його подальшого погіршення. Між тим схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року відносить екологічні ризики, зумовлені кліматичними змінами та антропогенним впливом, до загроз, що здатні істотно знизити рівень забезпечення продовольчої безпеки.

8 жовтня 2024 р. було прийнято Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики», що узагальнив основні положення кліматичної політики ЄС. Цей Закон спрямований на регулювання відносин у сфері формування і реалізації державної кліматичної політики задля забезпечення досягнення кліматичної нейтральності, пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, низьковуглецевого та сталого розвитку, екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки України. Законом передбачено інтеграцію державної кліматичної політики в усі сектори економіки та в усі сфери державної політики (ст. 2), розробку секторальних програмних документів щодо зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів та збільшення обсягів видалення парникових газів поглиначами, зокрема й у галузі сільського та лісового господарств (ст. 10); визначено компетенцію Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства у сфері визначення кліматичної політики (ст. 5) тощо. Водночас даний Закон є рамковим, на що звертається увага і у спеціальній літературі [1, с. 90], й вимагає прийняття низки галузевих і секторальних нормативно-правових актів, зокрема й у сфері сільського господарства.

Відповідно до ст. 2³.1. Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» до цілей державної аграрної політики, серед іншого, віднесено адаптацію сільськогосподарського виробництва до змін клімату, зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів, збільшення обсягів видалення парникових газів поглиначами у секторі сільського господарства, а також зменшення впливу хімічних речовин сільськогосподарського походження на воду, ґрунт та повітря, зокрема шляхом забезпечення впровадження новітніх технологій тощо. Одним з інструментів реалізації державної аграрної політики Закон визначає підтримку органічного виробництва, запровадження методів управління сільськогосподарським виробництвом, які зменшують його негативний вплив на стан довкілля (ст. 2⁴.1.).

Проте, вказані положення, на жаль, не формують системного та ефективного механізму реалізації кліматичної політики у сільському господарстві. Слід констатувати, що чинне аграрне законодавство не встигає

адаптуватися під виклики, зумовлені глобальними кліматичними змінами. На сьогодні ним визначено ціль адаптації сільськогосподарського виробництва до змін клімату й зменшення негативного антропогенного впливу вказаної діяльності на довкілля, проте не регламентовано форми й засоби досягнення поставленої цілі.

Як вбачається, слід виділити декілька напрямів удосконалення системи аграрного законодавства в даному контексті. По-перше, на законодавчому рівні потрібно забезпечити інтеграцію державної кліматичної політики до сфери державної аграрної політики. У зв'язку з цим вимагає належного наукового опрацювання цілісна концепція правового забезпечення політики сталого розвитку сільського господарства, сталого сільськогосподарського земле- та природокористування в умовах кліматичних змін, й відповідно, системного удосконалення – чинне аграрне законодавство в даній сфері.

По-друге, з огляду на необхідність адаптації національного аграрного сектору до кліматичних змін, а також з метою забезпечення його стабільного та ефективного функціонування в нових кліматичних умовах, вкрай актуалізувалася потреба в розробці і прийнятті як Загальнодержавної концепції кліматично орієнтованого сільського господарства, так і спеціальних Законів України «Про розвиток вуглецевого землеробства в Україні», «Про агролісівництво», «Про точне землеробство» та ін. Вказані нормативно-правові акти мають унормувати суспільні відносини у сфері ведення вказаних адаптивних форм аграрного виробництва, визначити вимоги і правила здійснення такої діяльності.

По-третє, потребує подальшого вдосконалення агропротекційне законодавство, зокрема шляхом внесення змін до Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» в частині запровадження механізмів грантової підтримки аграрних товаровиробників в процесі переходу до кліматично орієнтованих форм сільськогосподарського виробництва, системи пільгового страхування кліматичних ризиків сільськогосподарського виробництва тощо.

По-четверте, необхідним вбачається підвищення ефективності реалізації реформи гідротехнічної меліорації земель в агросфері, оскільки в умовах глобальної зміни клімату і наявних тенденцій до опустелювання меліоративне землеробство набуває стратегічного значення й виступає одним із ключових напрямів подальшого розвитку галузі.

Таким чином, удосконалення аграрного законодавства України в умовах кліматичних змін і сучасних безпекових викликів виступає об'єктивно зумовленою й стратегічно необхідною передумовою забезпечення продовольчої та екологічної безпеки держави, а також її сталого економічного розвитку. Реалізація окреслених напрямів з удосконалення аграрного законодавства, як вбачається, сприятиме формуванню цілісної та ефективною системи правового забезпечення впровадження і ведення кліматично орієнтованого сільського господарства, підвищенню стійкості аграрного сектору до кліматичних ризиків, забезпеченню продовольчої безпеки й гарантуванню права людини на

продовольство в умовах кліматичних змін, досягненню цілей сталого розвитку в довгостроковій перспективі, а також сталому економічному розвитку і повоєнному відновленню нашої держави.

Використані джерела:

1. Кулинич П. Ф. Принцип кліматичної безпеки в аграрному і земельному праві України: генеза правничих засад, поняття, шляхи реалізації. *Право України*. 2025. № 8. С. 84-100. DOI: 10.33498/loiu-2025-08-084

*Анісімова Г. В.,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

НАУКОВІ ПРАЦІ ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА : ДОРОГОВКАЗ У МАЙБУТНЄ

Нині при висвітленні актуальних питань, вирішенні нагальних проблем стало доброю традицією звертатися до напрацювань наших вчителів, які побачили світ десятки років тому. В їх доробках зазвичай можна знайти, так би мовити, раціональне зерно, ідею, яка не втратила насущності, а також отримати відповіді та поради, визначитися з вектором наукових досліджень, знайти наукову підтримку виходячи з ретроспективного аналізу висловлених ними тез. Не стануть винятком і представлені тези, присвячені науковій спадщині Василя Лук'яновича Мунтяна.

Спираючись на наведене, вважаю за необхідне запропонувати для обговорення два доволі тригерних для представників еколого- й земельно-правової науки питання, як-от (1) адаптація законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) у контексті відновлення природно-ресурсного потенціалу країни, а також транспозиції Директиви (ЄС) 2025/2360 про моніторинг і стійкість ґрунтів (Закон про моніторинг ґрунтів); (2) рекодифікація цивільного законодавства.

Так, з огляду на те, що предметом наукового інтересу професора В. Л. Мунтяна були ґрунти, їх охорона, то стане у нагоді монографія «Правова охорона ґрунтів Української РСР» (1965). Звісно, згадана праця присвячена аналізу національного законодавства радянського періоду. Однак бачення вченим поняття «охорона ґрунтів» як комплексного правового явища, що виникає й розвивається з дотриманням загальних принципів охорони природи, заснованих на концептах взаємного зв'язку всіх природних ресурсів, що використовуються на засадах не заподіяння шкоди землі, не втратило актуальності [1].

Передусім зазначу, що в умовах сьогодення (йдеться про статус країни-кандидата на членство в ЄС, накопичений європейський досвід) національна

еколого-правова доктрина вибудовується на екосистемному і кліматорієнтовному підходах до інтерпретації юридичного розуміння категорій «охорона» й «відновлення», особливо в контексті ґрунтів. Сказане набуває ваги з огляду на те, що для України, як, до речі, і для всієї Європи, актуальним залишається завдання із збереження здорових ґрунтів. Тим більш, що для нашої держави пріоритетним постає завдання відновлення ґрунтів внаслідок мілітарного впливу, вирішення якого країни ЄС десятиліттями в мирних умовах не опікувалися. Підтверджує висловлене той факт, що станом на 10.03.2026 НКЦПФР погодила проєкт Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС)» (далі – Проєкт). Проєкт налічує понад 2800 завдань, при виконанні яких буде імплементовано понад 1600 актів права Європейського Союзу, у цілому йдеться про 31 переговорний розділ у межах 6 переговорних кластерів. Втілення Національної програми відстежуватиметься через систему моніторингу виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції «Пульс вступу» [2].

Варто додати, що Стратегія ЄС щодо ґрунтів на період до 2030 року розглядається як документ стратегічного довгострокового планування, згідно з яким до 2050 року всі ґрунтові екосистеми Союзу будуть у доброму здоровому стані, а отже, більш стійкими [3]. Це цілком логічно і зрозуміло, бо здорові ґрунти сприяють досягненню таких ключових цілей, як: кліматична нейтральність і стійкість до зміни клімату; розвиток чистої та циркулярної економіки, включаючи чисту й циркулярну біоекономіку; відновлення біорізноманіття; захист здоров'я людини; зупинення опустелювання і процесу деградації земель та ін. Відтак, у цій сфері першочерговим викликом стає транспозиція Директиви (ЄС) 2025/2360 Європейського Парламенту та Ради від 12.11.2025 про моніторинг та стійкість ґрунтів (Закон про моніторинг ґрунтів) / on soil monitoring and resilience (Soil Monitoring Law) [4] в українське законодавство й підготовка його до цього, тобто вже зараз слід готуватися жити за правилами, стандартами, вимогами ЄС. Звісно, доведеться ще й брати до уваги те, що впровадження оновленої системи моніторингу ґрунтів у нашій державі відкладено у часі й залежить від скасування або завершення дії воєнного стану. Не меншу стурбованість викликає й той факт, що в новітньому доквіллевому моніторинговому законодавстві не в повному обсязі враховані європейські вимоги, заходи й підходи. Так, у нас досі не запрацювала єдина й узгоджена державна система моніторингу довкілля, складовою якої є моніторинг земель і ґрунтів, а в нещодавно прийнятих нормативних актах не взяті до уваги вимоги до створення дієвих механізмів моніторингу й забезпечення стійкості ґрунтів, розроблені Європейською Комісією ще у 2023 році.

Крім того, у статті 3 Директиви (ЄС) 2025/2360 закріплено понятійно-категоріальний апарат (визначення), який застосовується у всіх державах-членах, якому повною мірою не відповідає національний як країни-кандидата й претендента на прискорений вступ. До того ж слід враховувати й чергові інституційні зміни в системі органів виконавчої влади. Вважаємо, що перелік

органів державної влади, до повноважень яких віднесено здійснення моніторингу земель і ґрунтів (Держгеокадастром, Міндовкіллям, Мінагрополітики, Держекоінспекцією, ДСНС, ДАЗВ, Держлісагентством, Держрибагентством, ДКА (п. 10) [5]), варто узгодити з європейськими стандартами. До речі, досі до згаданої вище Постанови не внесено відповідних змін згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 № 903 «Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства». Не менш нагальним є з'ясування того, до компетенції яких органів (Мінекономіки чи Держгеокадастру) будуть віднесені повноваження з транспозиції Директиви (ЄС) 2025/2360, щоб не створювати точкових і фрагментарних систем моніторингу. Відкритим залишається також питання щодо особливостей здійснення моніторингу ґрунтів, постраждалих внаслідок мілітарного впливу, і на тимчасово окупованих територіях. Вбачається, що законодавці вже мають розпочинати працювати на випередження. Не втратили актуальності й питання готовності і спроможності землевласників і землекористувачів запроваджувати європейські практики із забезпечення стійкості ґрунтів, а також їх підтримки з боку уряду на шляху реформ. І це лише верхівка всіх «домашніх завдань» за наведеною Директивою.

Усе викладене підтверджує те, що не втратила своєї значущості, теза науковця стосовно обґрунтованості й необхідності запровадження інституту кримінальної відповідальності за злочинно недбале ставлення до охорони і раціонального використання земель, за невжиття заходів із припинення розвитку водної і вітрової ерозії, засолення, заболочування, заростання кущами та інших форм втрати родючості ґрунтів, за введення у сільськогосподарське використання земель, експлуатація яких може привести до згаданих вище шкідливих наслідків, за відведення невиправдано великих площ орних земель для несільськогосподарських потреб, за незаконну розробку надр без відповідного дозволу (більш того, вчений наполягав на цьому). Не можна не згадати й того, що Василь Лук'янович вніс пропозицію створити у СРСР спеціальну організацію – Службу охорони ґрунтів [1, 6].

З огляду на те, що багато чого так і не вдалося здійснити в повному обсязі, зараз мова йде вже про посилення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення і транспозицію до національного законодавства норм Директиви (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради про захист довкілля за допомогою кримінального права [7], про заміну директив 2008/99/ЄС і 2009/123/ЄС (відповідно до вимог статті 28 Директиви 2024/1203/ЄС держави – члени ЄС зобов'язані до 21 травня 2026 року ввести в дію закони та інші нормативно-правові акти, необхідні для її транспозиції). Так, згідно з Директивою (ЄС) 2024/1203 кримінальне право має стати дієвим інструментом охорони довкілля, а також запроваджується системний підхід до запобігання та протидії екологічній злочинності, передбачається підвищення ефективності правозастосування у цій сфері. Іншими словами, з прийняттям даного акта формується новий європейський мінімальний стандарт кримінально-правової охорони довкілля ЄС, розширюється перелік криміналізованих екологічних

правопорушень, посилюються санкції тощо. Україна має бути готова до імплементаційних викликів, пов'язаних із підготовкою вітчизняного законодавства до цього, уніфікацією критеріїв оцінки наслідків; впорядкуванням терміносистеми (наприклад, щодо інтерпретації шкоди як істотної, незворотної, довгострокової та ін.). Крім того, наша країна також повинна визначитися із зобов'язаннями у сфері відновлення довкілля протягом певного періоду, якщо, по-перше, пошкодження є оборотним або виплатами за компенсацію завданої довкіллю шкоди, по-друге, шкода є незворотною або правопорушник не в змозі здійснити таке відновлення; по-третє, уточнити склади правопорушень тощо. Із наведеного випливає, що в нас ще є незначний проміжок часу для підготовки національного законодавства до транспозиції цієї Директиви, внесення логічно узгоджених, системних, послідовних змін до кримінального й екологічного законодавства, а також дотичних до них матеріальних і процесуальних норм.

Стисло висвітливо друге питання. Перечитала статтю проф. В. Л. Мунтяна «Деякі актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в Україні» (2012). Мабуть, це доля. Майже 15 років тому професор констатував, що *«правовій думці бракує системного погляду на проблему права власності на землю в належному історичному і національному контексті, діалектичного підходу до набутих та успадкованих знань і досвіду, без механічного відкидання або нехтування ними»* [8, с. 349]. Продовжуючи власну думку, вчений наголошує, що завжди *«великий науковий інтерес і практичне значення має проблема про правові аспекти розмежування земельних та цивільних відносин у процесі їх кодифікації»*. Адже у правотворчій і праворегулюючій діяльності посилюється негативна тенденція *«відходу від принципу пріоритетності земельного законодавства у регулюванні земельних відносин і розширення застосування до цих відносин цивільного законодавства»* [8, с. 363]. Трансформуємо наведене на сучасність, а саме на проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) (далі – Проєкт) (реєстр. № 14394 від 22.01.2026 року) [9]. Передусім вкажемо, що згаданий акт необхідно доопрацювати. Проілюструємо висловлене декількома прикладами. Так, у статті 1 Проєкту «Сфера дії цього Кодексу та інших джерел приватного права» не конкретизовано підходу законотворців до об'єктів, визначених в ч. 1 і 2 ст. 13 Конституції України, й не врахована специфіка механізмів правового регулювання природних ресурсів і комплексів (як-от земля, земельна ділянка, ґрунти, земельний масив), екосистем тощо. Крім того, відсутнє розмежування правових категорій «приватні відносини» й «цивільні відносини» (до речі, визначення останніх взагалі не міститься у Проєкті). Недоліком також є те, межі застосування екологічного законодавства, особливо в контексті «сфери дії» цього Проєкту, не окреслені, однак це необхідно доопрацювати. Залишається не достатньо висвітленим і питання сфери дії засад приватного права (ст. 3) й цивільного, а також те, як це буде транспоновано на систему норми екологічного права. Доволі суперечливими вважаємо й приписи ч. 8 ст. 382 Проєкту, а саме: *«Приписи цього Кодексу та/або іншого закону про публічні речі застосовують безвідносно до визнання їх речами, виключеними з*

цивільного обороту». Тим більш, що зараз велика кількість природних ресурсів все ще залишається поза межами цивільного обігу.

Не можна пройти повз того, що праворозуміння термінів «право» і «законодавство» й тлумачення всього тексту Проекту істотно ускладнює правова невизначеність при їх використанні. Не менш серйозні проблеми виникають і при тлумаченні ч. 3, ч. 5, ч. 6, ч. 8 ст. 382 Проекту, яка побудована на принципово новітньому для національного цивільного права підході до поділу речей на приватні й публічні. Як впливає із приписів Проекту в основу диференціації покладено критерій «публічний інтерес», що при правозастосуванні, безумовно, породжує низку теоретичних і практичних питань через порушення принципу правової визначеності (та інших складників принципу верховенства права (правовладдя)). Пояснимо. Поділ речей на публічні й приватні повною мірою ставиться в залежність від наявності публічного інтересу, а статус речі як публічної може залежати від широкого й змінного тлумачення відповідних норм. Вважаємо наведений підхід неконструктивним, тим більш, що у Проекті запроваджено презумпцію приватних відносин. Остання підтверджується тим, що «відносини є приватними, якщо їхній публічний характер не визначений законом або не впливає з суті відносин» (ч. 2 ст. 1). Це, як відомо, суперечить конституційній доктрині в контексті забезпечення права власності Українського народу (ст. 13, 41, 37, пп. 1, 7 ч. 1 ст. 92 Конституції України). При цьому конституційні приписи ч. 1 та 2 ст. 13 продубльовано у ст. 413 Проекту.

Проблематичними і деякою мірою деструктивними вважаємо приписи й конструкції ст. 387 (щодо уніфікованого цивільно-правового визначення земельної ділянки як об'єкта нерухомості). Пояснимо власну думку. Законотворець у межах однієї норми поєднав просторові, природні, реєстраційні та правові характеристики, що істотно розширює зміст поняття земельної ділянки, а також включив до неї як «складники» розташовані на ній об'єкти – водні об'єкти, ліси, багаторічні насадження тощо. Аналогічними є приписи й конструкції ст. 388 щодо штучно створених земельних ділянок та особливостей їх правового режиму. На наше переконання, навряд чи можна погодитися з визнанням всіх штучно створених земельних ділянок гідротехнічними спорудами, адже їх функціональне призначення може бути й зовсім іншим, землі можуть бути зайняті іншими водогосподарськими спорудами та каналами, чи створені для будівництва та експлуатації портової інфраструктури та інших об'єктів водного транспорту, тощо. Вважаємо, що земельне та довкілльове законодавство, які закріплюють особливості правового регулювання, відповідні правові режими природних ресурсів і комплексів, не вписується в обраний законотворцями концепт. Переконані, що синхронно й узгоджено з рекодифікацією Цивільного кодексу України має проводитися й оновлення довкілльового законодавства, тобто вони повинні відбуватися як два взаємозалежних процеси.

Продовжуючи, наголосимо, що погоджуємося з вищенаведеними застереженнями В. Л. Мунтяна. З огляду на це прагнемо захисти фундаментальний принцип пріоритетності земельного законодавства в

регулюванні земельних відносин. Вважаємо, що намагання відступити – це крок, який *«приведе фактично до ліквідації земельного права як галузі. Адже цей принцип є формою здійснення державного регулювання земельних відносин, яке ґрунтується на владноорганізуючих функціях держави і здійснюване через закон»* [8, с. 364]. Науковець акцентував на тому, що Україна не повинна проходити шлях руйнації законодавства, земельне законодавство не має бути позбавлене пріоритету при регулюванні відносин земельної власності [8, с. 364]. Отже, як бачимо, що у 2012 році, що у 2026 році реальним залишається висновок науковця про *«недосконалість діючого законодавства про власність, необхідність його перегляду і удосконалення відповідно до норм Конституції (1996), неухильне додержання її норм у процесі реформування земельних відносин з метою попередження і усунення спроб певних осіб чи груп незаконно привласнити собі землю, збагатитися за рахунок власності, яка належить Українському народові»* [8, с. 349].

Підсумовуючи додамо, що лише з повним розумінням і усвідомленням проблем, спираючись на власну національну ідентичність, ми зможемо знайти їх вирішення, забезпечити й захистити інтереси тих громадян України, які народяться через кілька поколінь.

Список використаної літератури:

1. Мунтян В. Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР. Київ: Наук. думка, 1965. 98 с.
2. Міжвідомча робоча група попередньо затвердила Національну програму адаптації законодавства України до права ЄС /Офіційний сайт European integration portal. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/mizhvidomcha-roboccha-grupa-zatverdyla-natsionalnu-programu-adaptatsiyi-zakonodavstva-ukrayiny-do-prava-yes/> (дата звернення: 10.03.2026).
3. Communication From the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Eu Soil Strategy for 2030 Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate. COM/2021/699 final. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0699> (дата звернення: 10.03.2026).
4. Directive (EU) 2025/2360 of the European Parliament and of the Council of 12 November 2025 on soil monitoring and resilience (Soil Monitoring Law) PE/47/2025/INIT. OJ L, 2025/2360, 26.11.2025, ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2025/2360/oj> (дата звернення: 10.03.2026).
5. Порядок проведення моніторингу земель і ґрунтів : Постанова Кабінету Міністрів України в 23.07.2024 № 848. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2026).
6. Мунтян В. Л. Правова охорона природи Української РСР. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1966. 104 с.
7. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. PE/82/2023/REV/1/ OJ L,

2024/1203, 30.4.2024, ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj> (дата звернення: 10.03.2026)

8. Мунтян В. Л. Деякі актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в Україні. *Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права* : Зб. наук. праць круглого столу (19 жовт. 2012 р.) / за ред. Г. І. Балюк, М. В. Краснової, А. М. Мірошніченка, В. В. Носіка. 2012. С. 348-369. URL: <http://law.univ.kiev.ua/science.html> (дата звернення: 10.03.2026).

Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) реєстр. № 14394 від 22.01.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528> (дата звернення: 10.03.20)

Шеховцов В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри екологічного права,*

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кондратенко Д. Ю.

кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри земельного та аграрного права,

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ В. Л. МУНТЯНА ТА ЇХ СУЧАСНА АКТУАЛЬНІСТЬ

Проблематика забезпечення продовольчої безпеки держави у сучасних умовах набуває комплексного характеру та виходить за межі виключно економічних або аграрно-виробничих аспектів. Сучасна наукова доктрина розглядає продовольчу безпеку як складну систему правових, економічних, соціальних та екологічних чинників, що забезпечують належне виробництво, доступність та безпечність харчових продуктів для населення. У цьому контексті особливого значення набуває екологічна складова продовольчої безпеки, що полягає у забезпеченні раціонального використання природних ресурсів, збереженні родючості ґрунтів, підтриманні екологічної рівноваги та збереженні природного потенціалу аграрних територій.

У сучасній юридичній науці взаємозв'язок між раціональним використанням природних ресурсів та забезпеченням продовольчої безпеки розглядається крізь призму розвитку еколого-правової доктрини, важливий внесок у формування якої зробив Василь Лук'янович Мунтян. У своїх працях учений сформулював концептуальні підходи до правового регулювання використання природних ресурсів, наголошуючи на необхідності формування комплексної системи правової охорони природи та забезпечення раціонального природокористування. [1].

В. Л. Мунтян підкреслював, що природні ресурси мають розглядатися не лише як економічна основа господарської діяльності, але й як важливий елемент екологічної рівноваги, від стану якого залежить сталий розвиток суспільства. Учений обґрунтовував необхідність інтеграції екологічних вимог у систему правового регулювання господарської діяльності, зокрема у сфері сільського господарства, де природні ресурси відіграють визначальну роль [1; 2].

Сучасні наукові підходи до продовольчої безпеки значною мірою кореспондують із зазначеними положеннями. Зокрема, відповідно до підходів, сформованих у межах діяльності *Food and Agriculture Organization of the United Nations*, продовольча безпека передбачає наявність стабільної продовольчої системи, що ґрунтується на сталому використанні природних ресурсів та екологічно безпечних методах аграрного виробництва [7]. Подібні підходи закріплені також у міжнародних програмних документах, зокрема у Цілях сталого розвитку ООН, де забезпечення продовольчої безпеки та сталого сільського господарства визначено одним із ключових глобальних пріоритетів [8].

Природно-ресурсний потенціал держави є матеріальною основою функціонування аграрного сектору економіки та формування продовольчої системи. Земельні, водні, біологічні та кліматичні ресурси визначають можливості виробництва сільськогосподарської продукції, що безпосередньо впливає на рівень продовольчої безпеки.

Особливе значення у цьому контексті мають земельні ресурси, зокрема землі сільськогосподарського призначення. Родючість ґрунтів є ключовим фактором продуктивності аграрного виробництва, однак сучасні тенденції інтенсивного землекористування супроводжуються низкою негативних екологічних процесів, серед яких деградація ґрунтів, ерозія, забруднення агрохімікатами та зниження біорізноманіття.

Ще у своїх ранніх дослідженнях В. Л. Мунтян звертав увагу на необхідність формування ефективної системи правового регулювання використання земельних ресурсів та запровадження механізмів їх охорони. Учений наголошував, що правова охорона земель повинна розглядатися як невід'ємна складова загальної системи охорони довкілля та раціонального природокористування [1].

У цьому контексті ключове значення набуває принцип раціонального природокористування, що передбачає інтеграцію економічно ефективного використання природних ресурсів із забезпеченням їх відтворення та довгострокового збереження для майбутніх поколінь. Цей принцип лежить в основі сучасної концепції сталого розвитку та виступає центральним елементом правового забезпечення екологічної складової продовольчої безпеки, забезпечуючи баланс між господарською діяльністю та охороною природного потенціалу.

Значну увагу цим питанням приділяють також міжнародні організації, зокрема *Organisation for Economic Co-operation and Development*, яка у своїх аналітичних документах наголошує на необхідності інтеграції екологічних вимог

у аграрну політику держав та формування механізмів сталого управління природними ресурсами [9].

Правове забезпечення екологічної складової продовольчої безпеки в Україні базується на системі конституційних положень, законодавчих актів та стратегічних документів державної політики у сфері охорони довкілля та розвитку аграрного сектору.

Конституційні засади екологічної політики держави закріплені у Конституції України, відповідно до якої забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території держави є одним із найважливіших обов'язків держави, а кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля [3].

Розвиток цих положень здійснюється у спеціальному екологічному законодавстві. Зокрема, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки [4].

Важливе значення у контексті продовольчої безпеки мають також норми Земельного кодексу України, які встановлюють правовий режим земель сільськогосподарського призначення, визначають принципи їх раціонального використання та передбачають систему заходів щодо охорони земель і запобігання їх деградації [5].

Водночас суттєву роль у формуванні сучасних підходів до екологічної складової продовольчої безпеки відіграють міжнародні та європейські нормативні акти. Зокрема, у праві Європейського Союзу передбачено інтеграцію екологічних вимог у систему аграрної політики та стимулювання сталого розвитку сільського господарства. У межах Спільної аграрної політики ЄС (*Common Agricultural Policy*) реалізуються механізми підтримки раціонального землекористування, охорони ґрунтів, збереження біорізноманіття та зменшення негативного впливу аграрної діяльності на довкілля, що безпосередньо впливає на забезпечення продовольчої безпеки держав-членів [10; 11; 12].

Крім того, стратегічні напрями державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки та розвитку сільського господарства визначаються програмними документами, зокрема Стратегією розвитку сільського господарства та сільських територій України до 2030 року. У зазначеному документі особлива увага приділяється впровадженню принципів сталого розвитку, екологізації аграрного виробництва та збереженню природно-ресурсного потенціалу держави [6].

Наукові ідеї Василь Лук'янович Мунтяна справили значний вплив у формуванні української еколого-правової доктрини та розвитку сучасних підходів до правового забезпечення охорони і раціонального використання природних ресурсів. У своїх працях учений обґрунтував необхідність комплексного підходу до регулювання природоресурсних відносин, що передбачає інтеграцію екологічних, економічних та соціальних інтересів у процесі господарського використання природи. Значна частина його

концептуальних положень, сформульованих задовго до широкого впровадження міжнародних стандартів, кореспондує з сучасною концепцією сталого розвитку, яка активно використовується у міжнародному праві та праві Європейського Союзу. Це свідчить про випереджальний характер наукових ідей В. Л. Мунтяна та їх вагомий внесок у розвиток еколого-правової доктрини, що сьогодні служить теоретичною основою для забезпечення екологічної складової продовольчої безпеки. [1; 12; 13;].

Отже, екологічна складова продовольчої безпеки повинна розглядатися як важливий елемент державної політики у сфері розвитку сільського господарства. Подальше вдосконалення правового регулювання у цій сфері має ґрунтуватися на поєднанні національних наукових традицій, сформованих у працях В. Л. Мунтяна, із сучасними міжнародними стандартами сталого розвитку та екологічної безпеки. Такий підхід сприятиме забезпеченню стабільного функціонування аграрного сектору, підвищенню рівня продовольчої безпеки та збереженню природного потенціалу України.

Список використаних джерел:

1. Мунтян В. Л. Правова охорона природи Української РСР. Київ: Вища школа, 1967. 240 с.
2. Носік В. В. Наукові ідеї професора В. Л. Мунтяна: від правової охорони природи до екологічного права України // Право України. 2012. № 7. С. 45–53.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. Ст. 409.
5. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 31. Ст. 281.
6. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій України на період до 2030 року. Київ, 2020. 58 с.
7. Food Security and Sustainable Agriculture. FAO Policy Framework. Rome: FAO, 2019. 48 p.
8. Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations, 2015. 41 p.
9. Environmental Performance of Agriculture in OECD Countries. Paris: OECD Publishing, 2018. 130 p.
10. Regulation (EU) No 1307/2013 of the European Parliament and of the Council establishing rules for direct payments to farmers under the Common Agricultural Policy. Official Journal of the European Union, 2013.
11. European Green Deal. Brussels: European Commission, 2019.
12. Farm to Fork Strategy for a Fair, Healthy and Environmentally-Friendly Food System. Brussels: European Commission, 2020.
13. Sustainable Agriculture and Rural Development Policy. Rome: FAO, 2021. 62 p.

Коваленко Т.О.,
*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Заєць О.І.,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАВО ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ДЛЯ ВЕДЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

В умовах більш ніж двадцятирічної дії земельного мораторію, право орендного землекористування було найбільш поширеною в Україні правовою підставою для використання земель сільськогосподарського призначення. Такою залишається і в умовах воєнного стану. Так, впродовж перших 5 місяців 2025 р. на ринку сільгоспземель переважали договори оренди (144,8 тис. договорів), відтак обсяги оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення перевищують обсяги купівлі-продажу приблизно утричі [1].

Оренда земель як правовий титул на використання земельних ділянок для ведення агробізнесу має ряд характерних ознак, серед яких можна назвати наступні. Насамперед, за суб'єктним складом право орендного землекористування є більш широким, ніж право приватної власності, оскільки його можуть набувати будь-які фізичні чи юридичні особи. Будь-яких обмежень для іноземних суб'єктів у набутті права оренди земель сільськогосподарського призначення українське законодавство не містить.

Українським законодавством не обмежуються розміри земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які можуть надаватися для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Такі розміри визначаються за згодою орендаря і орендодавця та фіксуються у договорі оренди.

Земельні ділянки надаються в оренду лише із певним цільовим призначенням (як правило, для ведення товарного сільськогосподарського виробництва). Цільове призначення фіксується у договорі оренди земельної ділянки і не може бути змінено на розсуд орендаря. Використання земельної ділянки не за цільовим призначенням є підставою для дострокового розірвання договору оренди.

Право орендного землекористування є строковим. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про оренду землі» строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років. При цьому необхідно враховувати, що в українському законодавстві встановлені також мінімальні строки оренди земель сільськогосподарського призначення: а) не менше як 7

років при передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства; б) не менше як 10 років при передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які є земельними ділянками меліорованих земель і на яких проводиться гідротехнічна меліорація. На думку експертів в галузі земельних відносин, таке встановлення мінімального строку оренди земель сприятиме залученню інвестицій в сільське господарство, будівництву меліоративних систем, використанню тривалих сівозмін та зменшенню хімізації [2]. В той же час такі зміни в земельному законодавстві у 2015 (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12 лютого 2015 р.) та 2016 роках (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення мінімального строку оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, на яких проводиться гідротехнічна меліорація» від 20 вересня 2016 р.) виключають можливість набути право оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення на короткий період, наприклад, для розміщення пасіки, випасання худоби, збирання врожаю тощо. Також власники та землекористувачі не можуть передати земельні ділянки сільськогосподарського призначення на короткий період у користування третім особам у разі виникнення обставин, які унеможливають їх використання впродовж певного періоду часу, що може призвести до погіршення стану земель [3, с. 124-125]. Проте в умовах воєнного стану саме такі обставини було враховано і у п. 27 Розділу X ЗКУ передбачено ряд випадків короткострокової оренди, зокрема, і земель для товарного сільськогосподарського виробництва: згідно з пп. 1 було поновлено *на один рік* без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно в тому числі договори оренди, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель», щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення; згідно з пп. 8 землекористувачі, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності на праві постійного користування (крім державних, комунальних підприємств, установ, організацій), емфітевзису, можуть передавати такі земельні ділянки в оренду *строком до одного року* для ведення товарного сільськогосподарського виробництва; у пп. 9 орендарі, суборендарі земельних ділянок сільськогосподарського призначення усіх форм власності можуть передавати *на строк до одного року* належне їм право оренди, суборенди іншій особі для використання земельної ділянки за цільовим призначенням без згоди власника земельної ділянки на підставі письмового

договору про передачу права землекористування між землекористувачем та особою, якій передається право користування земельною ділянкою.

Згідно із приписами земельного законодавства орендована земельна ділянка або її частина може передаватися орендарем у суборенду без зміни цільового призначення, якщо це передбачено договором оренди або за письмовою згодою орендодавця. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення державної власності» від 27 липня 2023 р. було створено правові та організаційні умови для ринку права суборенди зазначених земель. В першу чергу цей механізм розрахований на сферу аграрного бізнесу. Земельні торги (аукціони) з передачі в суборенду державних сільськогосподарських земель розпочалися 1 жовтня 2024 р. і успішно проводяться ТОВ «Державний земельний банк», Фондом державного майна України на платформі Prozorro [4].

Законодавством України передбачені особливості набуття і реалізації права оренди на земельні ділянки, розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення. Відповідно до ст. 8-2 Закону України «Про оренду землі» власники та орендарі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, розташованих у масиві земель сільськогосподарського призначення, на період дії договору оренди можуть обмінюватися належними їм правами користування земельними ділянками шляхом взаємного укладання між ними договорів оренди, суборенди відповідних ділянок. Укладення договору суборенди у такому разі не потребує згоди орендодавця, при цьому орендар залишається відповідальним перед орендодавцем за виконання договору оренди.

Право орендного землекористування є платним. Орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою згідно з договором оренди землі орендну плату за землю, розмір, умови і строки внесення якої встановлюються за згодою сторін у договорі оренди, крім строків внесення орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, які встановлюються відповідно до Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. Орендна плата справляється у грошовій формі. За згодою сторін розрахунки щодо орендної плати за землю можуть здійснюватися у натуральній формі. Розрахунок у натуральній формі має відповідати грошовому еквіваленту вартості товарів за ринковими цінами на дату внесення орендної плати. Розрахунки щодо орендної плати за земельні ділянки, що перебувають у державній і комунальній власності, здійснюються виключно у грошовій формі.

Отже, право оренди є одним із найбільш поширених правових титулів на використання земель сільськогосподарського призначення для ведення агробізнесу в Україні. Його перевагами є відсутність обмежень щодо кола орендарів та розмірів земельних ділянок, які можуть бути орендовані для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Водночас додаткові ризики при веденні агробізнесу на орендованих земельних ділянках може створювати потреба дотримуватись мінімальних строків оренди земель сільськогосподарського призначення та цільового призначення земельної

ділянки; необхідність набувати право орендного (суборендного) землекористування із земель державної чи комунальної власності виключно через земельний аукціон; неможливість викупу земельної ділянки сільськогосподарського призначення орендарем, який є іноземним суб'єктом, у випадку продажу її власником.

Перелік використаних джерел:

1. Земельний ринок в Україні: фінальний аналітичний огляд за проектом «Земля незламності», 2025. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/06/Zemelniy-rinok-v-Ukrayini.pdf>.
2. Стратегія секторної конкурентоспроможності для України – фаза III: Політика щодо інвестування у сільське господарство: Україна. URL: http://www.oecd.org/globalrelations/Agricultural_Investment_Policies_Ukraine_UK_R.pdf.
3. Юрченко Е. С. Право сільськогосподарського землекористування в Україні: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Київ: Алерта, 2019. 234 с.
4. Розвивай власний аграрний бізнес. URL: <https://landbank.spfu.gov.ua/>.

Гафурова О.В.,

докторка юридичних наук, професорка,

професорка кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ім. академіка В.З. Янчука

Національного університету біоресурсів і природокористування України

**ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПЕСТИЦИДІВ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС**

Ще на початку 60-х років В.Л. Мунтян звертав увагу на необхідність звести до мінімуму дію негативних впливів отрутохімікатів на тварин і здоров'я людей, наводячи приклад, коли мінеральні добрива (суперфосфат, аміачна селітра та ін.) викликали масове отруєння сірих куріпок, зайців, тетеруків, лосів і загибель тисяч родин бджіл [1, с. с. 53]. Тим не менш, хімічні засоби захисту рослин продовжують активно застосовуватися у всьому світі, адже дозволяють підвищити урожайність сільськогосподарських культур.

Слід зазначити, що з метою мінімізації впливу пестицидів на навколишнє середовище, Директива 2009/128/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 р., що встановлює межі для дій Союзу з метою досягнення сталого використання пестицидів (далі - *Директива 2009/128/ЄС*) містить вимогу для держав-членів щодо заборони повітряного розпилення пестицидів - їх внесення з літального апарату (літака або гелікоптера (ст. 9). Вказані заходи у 2014 році були вжиті Францією. Іспанія, заборонивши у 2012 році повітряне розпилення пестицидів, дозволила виключення, зокрема у випадках, коли це неможливо зробити наземним способом або для контролю за шкідниками «особливого значення» [2]. Тим не менш, у певних випадках діють деякі виключення. Наприклад, коли пестициди неможливо застосовувати будь-якими іншими

засобами через технічні чи економічні причини; наявність чітких переваг щодо зменшення впливу на здоров'я людини та навколишнє середовище порівняно з їх наземним застосуванням. Не дивлячись на те, що у законодавстві ЄС встановлені чіткі умови для авіаційного розпилення пестицидів (їх схвалення саме для повітряного розпилення державою-членом; наявність відповідного сертифікату у оператора, який проводить вказані дії; оснащення літаків спеціальним обладнанням, яке забезпечує зменшення радіусу розпилення (ст. 9 Директива 2009/128/ЄС), доволі часто фіксуються їх порушення. Так, наприклад, в Іспанії протягом останніх п'яти років 234 000 га рисових полів було обприскано пестицидами, іноді несанкціонованими [3].

В українське законодавство вищезазначена Директива, мала бути імplementована ще у 2018 р. (п. 67 Всеохоплюючої стратегії імplementації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію, між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, схваленої розпорядженням КМУ від 24 лютого 2016 р. № 228- р.), що до цих пір так і не зроблено. Відповідно продовжує застосовуватися повітряне розпилення пестицидів. Проведення таких робіт регулюється Державними санітарними правилами (ДСП 8.8.1.2.001-98) «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві», затвердженими наказом МОЗ від 3 серпня 1998 р. № 1 (далі - ДСП 8.8.1.2.001-98). До речі цей документ містить відсилочні норми до ряду нормативно-правових актів, які втратили чинність на підставі розпорядження КМУ від 8 квітня 2025 р. № 317 «Про скасування деяких наказів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади», зокрема Державних санітарних правил авіаційного застосування пестицидів і агрохімікатів у народному господарстві України (ДСП 382-96), затверджених МОЗ від 18 грудня 1996 р. (далі - ДСП 382-96). Так, ДСП 8.8.1.2.001-98 передбачає, що за три доби до початку проведення авіаційних обробок, замовник робіт повинен здійснити запобіжні заходи згідно з вимогами ДСП 382-96 (пп. 6.2.12 п. 6.2). До них відносилося не тільки оповіщення населення відповідної території про місце, терміни та час їх здійснення, а й встановлення спеціальних попереджувальних знаків безпеки, із зазначенням кінцевого терміну очікування (пп. 5.2 п. 5 ДСП 382-96). Крім того, необхідно було суворо витримувати визначені ДСП 382-96 санітарно-захисні зони від ділянок авіахімічних обробок до інших об'єктів (населених пунктів, тваринницьких і птахоферм, джерел водопостачання, тощо) (пп. 6.2.13 ДСП 8.8.1.2.001-98). На сьогоднішній день, вказані положення стали необов'язковими. Це, на наш погляд, знижує рівень захищеності населення у процесі застосування пестицидів і може негативно позначитися як на його здоров'ї, так і на стані навколишнього середовища.

З набранням чинності Закону України від 17 грудня 2024 р. «Про державне регулювання сфери захисту рослин» (17 січня 2028 р.), ситуація у вказаній сфері має змінитися. Так, ним вводиться заборона на внесення засобів захисту рослин з повітря (п. 1 ст. 47). Але, крім виключень, які містяться у Директиві

2009/128/ЄС, додатково дозволяється їх застосування у разі введення режиму надзвичайного стану, запровадження особливого режиму захисту рослин (п. 11 ст. 47). Вказане не можна розглядати як позитивне нововведення на фоні загальноєвропейської тенденції, спрямованої на обмеження подібних випадків. Крім того, цим нормативно-правовим актом передбачено можливість застосування пестицидів з повітря і в інших випадках, визначених законом (п. 11 ст. 47), що свідчить про створення т. з. «лазівок» у законодавстві з метою забезпечення подальшого використання літаків для оброблення полів пестицидами.

Необхідно зазначити також, що, з одного боку, у вищезгаданому Законі доволі чітко прописаний порядок повідомлення про застосування засобів захисту рослин шляхом подання завчасного сповіщення (ст. 44), що, безперечно, є позитивним моментом. З іншого - встановлено, що воно проводиться не менше ніж за 48 годин до початку здійснення відповідних робіт. У випадках, коли існує ризик масового розвитку та поширення шкідливих організмів, строк подання такого сповіщення дозволяється скорочувати, але він не може бути меншим ніж 12 годин до початку застосування засобів захисту рослин. (п. 2 ст. 44). Таким чином, Закон України «Про державне регулювання сфери захисту рослин» значно зменшує час відповідного повідомлення порівняно з ДСП 8.8.1.2.001-98 та Законом України від 22 лютого 2000 р. «Про бджільництво», які встановлюють 3-х денний термін сповіщення. Відповідно, слід констатувати, що практично відбувається обмеження права громадян на екологічну інформацію, встановлене Законом України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 25), права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі або можливі фактори ризику та їхній ступінь, закріплене у Законах України від 19 листопада 1992 р. «Основи законодавства про охорону здоров'я» (ст. 6), а також принцип безпечності для здоров'я людини під час їх застосування (ст. 3 Закону України від 2 березня 1995 р. «Про пестициди і агрохімікати»).

До того ж необхідно звернути увагу, що серед основних принципів щодо поводження із засобами захисту рослин, закріплених у Законі України «Про державне регулювання сфери захисту рослин», відсутній принцип безпечності пестицидів для здоров'я людини під час їх застосування. Відповідно, вважаємо за доцільне, викласти пп. 4) п. 1 ст. 40 Закону України «Про державне регулювання сфери захисту рослин» у наступній редакції: «4) гарантування безпеки здоров'я людини, запобігання заподіяння шкоди природному біорізноманіттю, видам, що охороняються, та природним екосистемам».

Список використаних джерел:

1. Мунтян В.Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР/ Київ: Наукова думка, 1965. 97 с.

2. France bans aerial spraying of pesticides (2026). Available at: <https://www.freshplaza.com/article/121830/France-bans-aerial-spraying-of-pesticides/>

3. The 9 aerial sprayings of pesticides carried out on rice fields in Spain in the last 7 years are illegal. (2024). Available at: <https://www.pan-europe.info/blog/9-aerial-sprayings-pesticides-carried-out-rice-fields-spain-last-7-years-are-illegal>

*Григор'єва Х.А.,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри земельного, екологічного та енергетичного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЕКОЛОГІЧНА ЦІНА ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ: ПРАВОВІ КЕЙСИ ЄС ТА УКРАЇНИ

У сучасному світі охорона природи має багато вимірів, одним із яких став кліматичний. Найбільш ефективна протидія стрімким негативним змінам клімату полягає у здійсненні енергетичного переходу, тобто структурної перебудови енергетики з викопного палива (вугілля, нафта, газ) на низьковуглецеві та відновлювані джерела енергії (ВДЕ). Однак такий енергетичний перехід, який здатен вирішити глобальні кліматичні виклики, не є виключно позитивним явищем: він теж має свою екологічну ціну, і це можна простежити на прикладі розвитку новітнього законодавства ЄС.

У 2023 році була прийнята Директива (ЄС) 2023/2413 Європейського Парламенту та Ради від 18 жовтня 2023 року про внесення змін до Директиви (ЄС) 2018/2001, Регламенту (ЄС) 2018/1999 та Директиви 98/70/ЄС щодо сприяння виробництву енергії з відновлюваних джерел, а також про скасування Директиви Ради (ЄС) 2015/652 (далі – RED III). Вона має на меті збільшити використання відновлюваної енергії в усіх секторах ЄС з метою досягнення щонайменше 42,5% до 2030 року. Слід наголосити на тому, що одним із вагомих чинників різкого прискорення енергетичного переходу в ЄС послужила війна в Україні. Однак недостатньо просто задекларувати потребу збільшити потужності альтернативної енергетики – необхідно знайти для неї території або, іншими словами, звільнити землі, які наразі використовуються для інших цілей.

Відповідно до положень Директиви кожна держава-член ЄС зобов'язана провести картографування власної території на предмет придатності для провадження «зеленої» енергетики. За результатами такого картографування має бути нормативно затверджений перелік зон, які є потенційно придатними для розвитку альтернативної енергетики.

У цих зонах оцінка впливу на довкілля замінюється спрощеним двоетапним процесом перевірки. Органи влади оцінюють, чи може проект завдати транскордонної шкоди, чи має високу ймовірність призвести до значних непередбачених негативних наслідків. Якщо так, то проект, як правило, підпадає під дію звичайних екологічних правил. У районах прискореного розвитку ВДЕ це включає оцінку впливу на довкілля та, за необхідності, відповідну оцінку згідно з Директивою про середовища існування, якщо держави-члени не

вирішать звільнити проекти вітрової та сонячної фотоелектричної енергетики. У таких випадках розробники повинні впроваджувати пропорційні заходи щодо пом'якшення наслідків або, якщо такі недоступні, компенсаційні заходи, які можуть включати грошову компенсацію як крайній захід. У зонах для розміщення об'єктів електромережі та зберігання енергії проекти взагалі звільняються від екологічної оцінки. Натомість органи влади повинні забезпечити застосування заходів щодо пом'якшення наслідків або, якщо вони недоступні, компенсаційних заходів для усунення негативного впливу.

Фактично, проекти відновлюваної енергетики отримують вигоду від значного послаблення вимог щодо охорони природи. Тобто, з одного боку, зони прискореного розвитку відновлюваної енергетики не можуть виникати де завгодно, адже Директива RED III з цього приводу рекомендує уникати екологічно вразливих територій. Проте, з іншого боку, аналізована Директива є втіленням нової методології, що якісно відрізняється від тієї, яка була пануючою на попередньому етапі еволюції законодавства ЄС та є добре знайомою вітчизняним дослідникам. Зокрема, недвозначно встановлено, що при конфлікті потреб енергетичної та екологічної безпеки у питаннях щодо реалізації проектів відновлюваної енергетики пріоритет схиляється до задоволення енергетичних потреб.

У зонах прискореного розвитку альтернативної енергетики звичайна процедура оцінки впливу на довкілля замінюється обмеженим скринінгом, під час якого компетентні органи повинні оцінювати лише те, чи є висока ймовірність того, що проект призведе до значних непередбачених негативних наслідків або завдасть значної транскордонної шкоди. Навіть якщо такі потенційні наслідки будуть виявлені, RED III ще більше обмежує застосування звичайних зобов'язань щодо оцінки. RED III дозволяє державам-членам звільняти проекти вітрової та сонячної енергетики від подальшої оцінки за обґрунтованих обставин, «включаючи, де це необхідно для прискорення впровадження відновлюваної енергії для досягнення цілей щодо клімату та відновлюваної енергії». Фактично, Директива RED III підкреслює, що проекти відновлюваної енергетики апоріорі вважаються такими, що відповідають переважним суспільним інтересам та служать громадському здоров'ю та безпеці. Звертаючи увагу на цю тривожну тенденцію, європейські вчені вказують на відхід від міркувань, висловлених Судом ЄС у таких справах, як *Inter-Environnement Wallonie*. У своєму рішенні в цій справі Суд визнав, що винятки з екологічної оцінки можуть бути виправдані за суворих умов, а саме, коли ризик є обґрунтовано ймовірним, а терміновість достатньо гострою.

Поруч із загальним екологічним законодавством ЄС формується паралельний режим поширених та цілком схвальних відступів, які спрямовані на активізацію «зеленої» енергетики. Високий рівень визначеності щодо відсутності або прийнятності екологічного ризику щодо реалізації того чи іншого проекту, а також упевненість у екологічній дружності проекту свідомо замінюється «енергоорієнтованим» підходом, що базується на застосуванні винятків, які через їх поширеність самі стають правилом. Додатковим

аргументом на підтвердження домінування такого підходу стає впровадження зручного механізму компенсацій у разі високого ризику негативних наслідків для довкілля за результатами екологічної оцінки, який також мав би бути виключенням, але стає звичайною справою. Такий підхід, за якого «зелена» енергетика наділяється правовими можливостями витіснити екологічні імперативи, змушує замислитися про глибинний сенс енергетичної трансформації та збереження її первинного екологоорієнтованого змісту.

Схожі явища спостерігаються зараз і в Україні, однак їх генеза та конкретні прояви мають власну специфіку. Наприклад, уже більше п'яти років тривають судові спори навколо забудови карпатських полонин вітроелектростанціями. Скандальним виявилось прагнення реалізувати масштабний проєкт будівництва 34 вітряків заввишки приблизно 180 м на полонині Боржава, яка входить до Смарагдової мережі та є міжнародною природоохоронною територією. Незважаючи на високу екологічну цінність даного об'єкту, вплинути на призупинення реалізації енергетичного проєкту, який безповоротно змінив би крихку екосистему полонини, вдалося лише в результаті цілого комплексу юридичних дій. Інший приклад: протягом 2024-2026 років триває запекла юридична боротьба проти будівництва вітроелектростанцій на закарпатській полонині Руна. Зокрема, екологи наполягають на тому, що зведення вітроелектростанції спричинить непоправну шкоду для екосистем полонини, особливо враховуючи розташування в тій же місцевості кількох природоохоронних об'єктів. Звичайно, постає питання про те, чи адекватною буде екологічна ціна зведення об'єктів відновлюваної енергетики на таких землях.

Професор В. Л. Мунтян ще шістдесят років тому прозорливо писав про те, що при використанні відновлюваних природних ресурсів необхідно передбачати не тільки повне задоволення поточних потреб країни, але й збереження і відновлення цих ресурсів на основі розширеного відтворення; не допускати скорочення площ корисних природних угідь (землі, лісів, лук, водойм), якщо на їх місці не створюються більш цінні угіддя; при проектуванні і здійсненні промислового, транспортного, комунального та інших видів будівництва забезпечувати максимальне збереження цінних природних об'єктів. Погоджуючись із відомим ученим, можна зробити висновок, що сучасні земельно-правові проблеми здійснення енергетичної трансформації в Україні вказують на відсутність ефективних методів вирішення завдань енергетичного переходу, що відповідали би, з одного боку, потребам енергетичної безпеки країни в умовах війни та післявоєнного відновлення, а з іншого – дозволяли зберігати довіру суспільства до альтернативної енергетики, не дискредитуючи її скандальними проєктами, які реалізуються на екологічно чутливих територіях.

Ващишин М.Я.,
*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Найда К.В.,
*аспірантка кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ЗЕМЕЛЬНИЙ СЕРВІТУТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Важливе місце у науковій спадщині В. Л. Мунтяна займає дослідження проблеми взаємодії законів природи і законів права, з акцентом на ролі екологічного законодавства як регулятора екологічно правильної поведінки через дію еколого-правових норм на конкретні суспільні відносини, в тому числі, земельні [1, с. 31]. При цьому екологізацію земельного законодавства науковець розглядав як процес юридичного оформлення використання землі в результаті антропогенної діяльності людини відповідно до сучасних екологічних вимог [1, с. 29], зокрема, шляхом впровадження екологічного підходу до вирішення антропогенних проблем [1, с. 31].

В. Л. Мунтян переконував, що оптимізація процесу екологізації земельного законодавства нерозривно пов'язана з Концепцією сталого розвитку, що покликана змінити світоглядні засади і загальнолюдські цінності в ХХІ ст., як альтернатива пануючій у всьому світі концепції споживчого відношення людського суспільства до природи та її ресурсів [1, с. 29]. Вчений наголошував, що сприйняття ідей і положень Концепції сталого розвитку вимагає істотного переосмислення уявлень про навколишнє природне середовище і місце людини в ньому [1, с. 31]. Ці вектори досліджень і сьогодні є актуальними, тому ми спробували їх проаналізувати крізь призму сучасних інструментів легального використання земель у процесі різноманітних видів господарської діяльності.

У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» у п. 27 закріплено, що для забезпечення сталого економічного зростання необхідно побудувати динамічну, сталу, інноваційну та орієнтовану на людей економіку. Важливою передумовою для цього є, зокрема, «дотримання стратегії розвитку виробничих потужностей; сталого розвитку промисловості; загального доступу до недорогих, стабільних і сучасних послуг енергопостачання; транспортних систем; якісної і стійкої інфраструктури» [2]. Сучасним правовим механізмом забезпечення збалансованого (сталого) використання земельних ресурсів є земельний сервітут, який поєднує гарантії здійснення права власності із можливістю задоволення суспільно значущих потреб у розвитку інфраструктури та просторового розвитку.

Динамічна інтеграція земельного сервітуту у сучасну систему земельних правовідносин в Україні відбувається завдяки розширенню законодавчого

переліку видів права земельного сервітуту у статті 99 ЗК України [] та розвитку спеціального галузевого законодавства у сфері енергетики, лінійних комунікацій, меліорації, оборони тощо. Такі законодавчі зміни спрямовані на підвищення ефективності правового регулювання та спрощення процедури набуття прав на земельні ділянки у відповідних сферах. Водночас, це відповідає сучасним міжнародним підходам до управління земельними ресурсами, зокрема принципам сталого розвитку, закріпленим у «Порядку денному у сфері сталого розвитку до 2030 року» [2].

Концепція сталого розвитку вперше була сформульована у доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє» (1987 р.), де сталим є розвиток, що задовольняє потреби сучасного покоління без загрози для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Це стало універсальним орієнтиром для формування державної політики у сфері управління природними ресурсами, включаючи земельні ресурси, та знайшло відображення у міжнародних актах, зокрема у «Порядку денному у сфері сталого розвитку до 2030 року».

У земельних правовідносинах дотримання концепції сталого розвитку передбачає інтеграцію трьох взаємопов'язаних складових — економічної, соціальної та екологічної у процесі прийняття управлінських рішень щодо використання земель. Земельні сервітутути у цьому контексті виступають ефективним юридичним інструментом забезпечення балансу між інтересами власників земельних ділянок та потребами суспільства у розвитку інфраструктури, охороні довкілля та забезпеченні доступу до об'єктів загального користування.

Застосування земельних сервітутів відповідає принципу раціонального використання земельних ресурсів, який є ключовим елементом сталого розвитку. Встановлення сервітутів дозволяє забезпечити використання земельних ділянок без зміни їх правового режиму та без припинення права власності, що мінімізує негативні економічні та соціальні наслідки втручання у земельні правовідносини. Таким чином, інститут сервітуту сприяє формуванню гнучкої моделі управління земельними ресурсами, орієнтованої на довгострокову ефективність.

Екологічний аспект сталого розвитку реалізується через можливість встановлення природоресурсних (лісових, водних, гірничих) та природоохоронних земельних сервітутів для забезпечення охорони природних територій і обмеження господарської діяльності, створення екологічних коридорів, доступу до водних об'єктів, використання лісових ресурсів чи здійснення надрокористування. Такі сервітутути сприяють збереженню природних екосистем, запобіганню деградації земель та забезпеченню екологічної безпеки з врахуванням принципу *in dubio pro natura*.

Соціальна складова сталого розвитку проявляється у використанні земельних сервітутів для забезпечення потреб оборони, а також доступу громадян до об'єктів загального користування, рекреаційних зон, природних водойм, об'єктів культурної спадщини. У цьому контексті земельні сервітутути

виступають інструментом реалізації принципу справедливості у використанні земельних ресурсів, та забезпечення балансу між приватними і публічними інтересами.

Економічна складова сталого розвитку реалізується через використання земельних сервітутів для прокладення інженерних мереж, транспортних комунікацій, об'єктів енергетичної інфраструктури, включаючи відновлювану енергетику. Такий підхід дозволяє зменшити витрати на реалізацію інфраструктурних проєктів, підвищити інвестиційну привабливість територій та забезпечити ефективне використання земель без їх вилучення у власників. Важливо підкреслити, що інститут земельного сервітуту відповідає принципу пропорційності, який є фундаментальним для забезпечення сталого розвитку. Встановлення сервітуту має здійснюватися лише у випадках, коли досягнення суспільно значущої мети неможливе без обмеження прав власника земельної ділянки, при цьому таке обмеження повинно бути мінімально необхідним і обґрунтованим.

У сучасних умовах особливого значення набуває використання земельних сервітутів для розвитку сталої інфраструктури, включаючи транспортні та електронні комунікації, трубопроводи, мережі зв'язку, об'єкти енергетики, системи водопостачання та водовідведення, для надрокористування, розміщення рекреаційних об'єктів, тимчасових споруд у межах житлової та громадської забудови тощо. Забезпечення доступу до земельних ділянок для розміщення таких об'єктів без припинення права власності і вилучення земельних ділянок відповідає принципам сталого розвитку та сприяє комплексному розвитку територій.

Удосконалення правового регулювання земельних сервітутів має здійснюватися з урахуванням необхідності інтеграції принципів сталого розвитку у земельне законодавство. Це передбачає встановлення чітких критеріїв визначення публічного інтересу і суспільної необхідності, удосконалення процедур встановлення сервітутів, забезпечення справедливої компенсації власникам земельних ділянок за обмеження їхніх майнових прав та поглиблення механізмів участі громадськості у прийнятті відповідних рішень (довкілцевої демократії).

Крім того, важливим напрямом є узгодження правового режиму земельних сервітутів із містобудівною документацією та стратегічними документами розвитку територій. Такий підхід забезпечить комплексне планування використання земельних ресурсів та сприятиме досягненню цілей сталого розвитку на регіональному та місцевому рівнях завдяки застосуванню процедур оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки, котрі передують реалізації усіх інфраструктурних проєктів, що можуть впливати на довкілля.

Отже, інститут земельного сервітуту виступає ефективним правовим інструментом реалізації концепції сталого розвитку, оскільки забезпечує раціональне використання земельних ресурсів завдяки гнучкій взаємодії сторін земельних сервітутних правовідносин, сприяє розвитку інфраструктури, гарантує дотримання вимог охорони довкілля та збалансовує приватні і публічні

інтереси без зміни цільового призначення земель. Його подальше вдосконалення повинно здійснюватися з урахуванням міжнародних стандартів сталого розвитку та потреб сучасного суспільства у забезпеченні збалансованого використання земель та інших природних ресурсів.

Перелік використаних джерел:

1. Мунтян В. Л. Актуальність екологізації земельного законодавства України. *Право України*. №7. 2012. С. 28-32.
2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: <https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/Agenda2030-eng.pdf>

Лісова Т. В.,

*докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ

У науковій спадщині видатного українського вченого-правознавця В. Л. Мунтяна важливе місце посідають проблеми раціонального використання, охорони та відновлення природних ресурсів. Так, за слушним твердженням науковця, існує дві основні форми взаємодії людини і природного середовища, одна з яких полягає у використанні природи як умови, місця і засобу існування суспільства, а друга – в її охороні, адже використання природи полягає не лише у споживанні природних ресурсів, але й їх відтворенні, зміні природних речовин і умов життя людини [1, с. 6].

У працях науковця значну увагу приділено й питанням запобігання забруднення земель, забезпечення балансу економічних інтересів, екологічної безпеки та впровадження дієвого механізму юридичної відповідальності за спричинення шкоди земельним ресурсам. Важливе місце в наукових дослідженнях В. Л. Мунтяна займають питання проведення рекультивації порушених земель як одного з головних заходів їх відновлення.

Сьогодні потенційно забрудненими через велику кількість вибухонебезпечних речовин вважаються всі території, які були або залишаються тимчасово окупованими, включаючи 20 км зону вздовж державного кордону з республікою білорусь та російською федерацією у межах 40 км, в межах якої Сили Оборони України захищають державний кордон [2, с. 20].

При обранні заходів відновлення земель, постраждалих внаслідок воєнних дій, важливо встановити стан таких земель, ґрунтів, ступінь та масштаб їх деградації, виявити неоднорідність ґрунтового покриву шляхом проведення суцільного ґрунтового обстеження, що впливатиме на обрання конкретного

заходу відновлення та прийняття рішень щодо їх подальшого використання або виведення з обробітку.

За офіційними даними, впливу бойових дій зазнали понад 13,9 млн га. Через забруднення вибухонебезпечними предметами 9,85 млн га сільськогосподарських земель у 10 регіонах є недоступними для безпечного використання. Водночас рівень їх обстеження та розмінування дуже низький. Так, з 2022 р. – до липня 2025 р. розмінувано відповідно до національних стандартів в сфері гуманітарного розмінування та повернуто у використання 7,75 тис га сільгоспугідь, ще 403 тис. га – повернуто в обробіток аграріям у спрощеному порядку. За таких низьких темпів розмінування, повністю очистити сільськогосподарські землі в Україні від небезпечних предметів та повернути їх належним чином в обробіток, вдасться приблизно через 83 роки [3].

Усі заміновані землі повинні підлягати системному обстеженню та моніторингу, результатом чого має стати Національний електронний портал забруднених та деградованих ґрунтів, у якому окремо мають бути зосереджені відомості про постраждалі від російської воєнної агресії.

Процеси природного відновлення ґрунтів, їх очищення відбувається дуже повільними темпами, що потребує впровадження дієвих заходів їх відновлення. Особливо ефективним заходом відновлення таких земель вважається проведення детоксикації з використанням розроблених бактеріальних препаратів. Вагому роль відіграватиме й проведення заходів меліорації ґрунтів, гідротехнічної, культуртехнічної, хімічної, зокрема шляхом вапнування або гіпсування. Важливим заходом відновлення забруднених внаслідок воєнної агресії земель є також фіторе mediaція. Необхідним заходом відновлення земель, порушених унаслідок бойових дій, є і рекультивация. Однак у разі замінування земель провести цей захід відновлення буде можливо лише після їх розмінування.

Як слушно зазначається у наукових працях, сільськогосподарські землі, які постраждали від війни, потребують не лише розмінування території, а й детального оцінювання ризиків, визначення площ консервації земель, застосування заходів прискореного оздоровлення ґрунтів, проведення спеціальних моніторингових спостережень з метою проведення контролю за процесами повоєнного відновлення [4, с. 58].

Особливої уваги потребуватиме і повоєнне використання земель. Вищезазначене вимагає вжиття наступних кроків: проектувати схеми сівозмін з врахуванням впливу забруднювача на урожай і якість сільськогосподарської продукції, накопичення його у продукції, вводити культури, які забезпечують високий винос забруднювача; у сфері обробітку земель необхідно проектувати заходи з поліпшення агрофізичних властивостей ґрунту, які зазнали негативних змін через ущільнення його військовою технікою (глибоку оранку, глибоке меліоративне розпушення тощо); надавати перевагу органічним добривам; у сфері хімічної меліорації використовувати вапнування ґрунтів, забруднених радіонуклідами та важкими металами, зокрема з використанням цеолітів як адсорбентів; використовувати мікробіологічні препарати, що зменшують

надходження токсичних елементів до рослин, відновлюють мікрофлору ґрунту; проводити рекультивацію вирв тощо [5, с. 80 – 81].

Серед останніх законодавчих змін у вказаній царині слід виокремити доповнення новими нормами Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 р. № 1051, Додатком 64 [6]. Законодавцем за окремими групами виокремлено напрями заходів щодо охорони та відновлення земель, а також ґрунтів, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, а також земель та ґрунтів, які зазнають традиційних деградаційних процесів безвідносно до збройної агресії та бойових дій.

Необхідним є вдосконалення бази відомостей про стан ґрунтів із розширеним використанням картографічних та прогностичних можливостей. Важливим є впровадження моніторингу ґрунтів за відповідними індикаторами з використанням дистанційних методів за прикладом ЄС [7, с. 72 – 73].

Земельні ділянки пошкоджені внаслідок бойових дій потребують застосування системного підходу, починаючи від належного законодавчого забезпечення повоєнного їх відновлення на рівні окремого закону (стратегії, програми), розмінування, очищення, поліпшення стану ґрунтів та відновлення екосистем в цілому.

Список використаних джерел:

1. Мунтян В.Л. Правова охорона природи УРСР. Київ: Вища школа, 1982. 232 с.
2. Ґрунтовий покрив України в умовах воєнних дій: стан, виклики, заходи з відновлення: моногр.; за ред. С. А. Балюка, А. В. Кучера, М. І. Ромашенка. Київ: Аграрна наука, 2024. 340 с.
3. Більше 80 років на очищення: результати аудиту Рахункової палати щодо гуманітарного розмінування земель. URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2745> (дата звернення: 12.03.2026).
4. Оцінювання впливу збройної агресії на стан чорноземних ґрунтів і заходи з його відновлення: моногр / за ред.: С. А. Балюка, А. В. Кучера. Київ: Аграрна наука, 2025. 240 с.
5. Фурман В. М., Мороз О. С., Люсак А. В. До вибору технологій раціонального землекористування після воєнних дій. Ґрунтовий покрив України в умовах воєнних дій: стан, виклики, заходи з відновлення: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 грудня 2023 р.). Харків: ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», 2023. С. 79 – 81.
6. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру: постанова КМУ від 17.10.2012 р. № 1051. Офіційний вісник України. 2012. № 89. Ст. 3598.
7. Лісова Т. В. Актуальні питання правового забезпечення охорони та відновлення земель в умовах глобальних викликів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 5. Ч. 2. С. 66 – 74.

*Данилюк Л.Р.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Навчально-наукового юридичного інституту
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В ЄС

В європейському праві головним джерелом принципів спочатку виступало прецедентне право. При формулюванні принципів права Союзу Суд Європейських Співтовариств спирається на спільні конституційні традиції держав-членів і загальноновизнані принципи міжнародного права. Ряд принципів загального і спеціального характеру закріплені в установчих договорах Європейського Співтовариства та Європейського Союзу. Інші принципи, що належать до категорії загальних, закріплюються, переважно, у рішеннях Суду Європейських Співтовариств [2, с. 79].

Серед норм установчих документів ЄС виділяють як такі, що присвячені питанням охорони довкілля статтю 3 (3) Договору про Європейський Союз, статті 114 (3), 191 Договору про функціонування Європейського Союзу, статтю 37 Хартії основоположних прав Європейського Союзу [3, с. 454].

Відповідно до ст. 3 (3) Договору про Європейський Союз, Союз засновує внутрішній ринок. Союз функціонує заради сталого розвитку Європи, що ґрунтується на збалансованому економічному зростанні та цінній стабільності, конкурентоспроможній соціальній ринковій економіці, спрямованій на цілковиту зайнятість та соціальний прогрес, та високому рівні захисту і дедалі кращому стані довкілля. Союз сприяє науково-технічному прогресові.

В положеннях ст. 114 (3) Договору про функціонування Європейського Союзу визначено, що у своїх пропозиціях щодо здоров'я, безпеки, охорони довкілля та захисту прав споживачів, передбачених частиною 1, Комісія бере за основу високий рівень захисту з урахуванням, зокрема, будь-яких нових досягнень, що ґрунтуються на наукових фактах. У межах своїх відповідних повноважень Європейський Парламент та Рада також прагнуть досягти цієї мети.

Згідно з ст. 191 Договору про функціонування Європейського Союзу, Політика Союзу щодо довкілля сприяє досягненню таких цілей: збереження, захист та покращення якості довкілля; захист здоров'я людей; виважене та раціональне використання природних ресурсів; заходи зі сприяння на міжнародному рівні для вирішення регіональних та всесвітніх проблем довкілля та, зокрема, боротьба зі зміною клімату. Політика Союзу щодо довкілля націлена на високий рівень захисту, враховуючи відмінності ситуацій в різних регіонах Союзу. Політика Союзу ґрунтується на принципі перестороги та на принципах необхідності вживання запобіжних заходів, необхідності виправлення

екологічної шкоди, насамперед у її витокі, та на принципі «забруднювач має платити».

Стаття 37 Хартії основоположних прав Європейського Союзу проголошує, що високий рівень захисту довкілля та поліпшення його якості повинні бути невід'ємною складовою політик Союзу та повинні забезпечуватися згідно з принципом сталого розвитку.

Крім цього, вимоги щодо охорони довкілля повинні бути невід'ємною частиною визначення та реалізації політик та дій Союзу, зокрема з огляду на сприяння сталому розвитку (ст. 11 Договору про функціонування Європейського Союзу).

Очевидно, що інтеграція екологічних питань, яку це правило вимагає для ЄС, можливо, є необхідним внеском у досягнення узгодженості політики сталого розвитку, або стійкості – як її зараз часто називають [4, с. 1]. Принцип інтеграції став частиною Стратегії сталого розвитку ЄС, яка забезпечує довгострокове бачення, що передбачає поєднання динамічної економіки з соціальною згуртованістю й високими екологічними стандартами. Це вимагає нового акценту на координації та інтеграції політики. В рамках реалізації Стратегії сталого розвитку ЄС Комісія запровадила систему розширеної оцінки впливу для всіх основних політичних пропозицій. Крім того, принцип інтеграції став частиною Політики згуртованості, яка, як основна інвестиційна політика ЄС, має особливу відповідальність за врахування екологічних питань в своїх програмах і проектах [6]. Тобто рамки політики ЄС забезпечуються у концепції сталого розвитку. Сталий розвиток зазначається у Договорі в якості всеосяжної довгострокової мети ЄС [1, с. 14].

Однак, як ми бачимо, частина проаналізованих статей і закріплених у них ідеологічних напрямів екологічної політики ЄС переходять в межі спеціальних принципів довкілльового права ЄС.

Повертаючись до загальних засад охорони довкілля в ЄС, слід додати, що до них в окремих публікаціях відносять такі як: верховенства права ЄС, ефективності, прямого впливу, інтеграції [6]. Також у європейському праві навколишнього середовища використовуються процесуальні принципи європейського права: принцип пропорційності та принцип субсидіарності [6; 2, с. 79]. Окремі з них були встановлені судовою практикою Суду ЄС у правовому порядку Європейського Союзу та знаходять відображення в установчих договорах ЄС [5; 6].

Так, межі повноважень Союзу визначаються принципом надання повноважень. Союз здійснює свої повноваження згідно з принципами субсидіарності та пропорційності (ст. 5 Договору про Європейський Союз).

Для кращого розуміння цих принципів і їх змісту, пропонуємо розглянути приклади їх застосування. В Справі C-491/01 *British American Tobacco (Investments) та Imperial Tobacco*, пункти 181–183, Суд ЄС дійшов висновку, що усунення відмінностей щодо виробництва, представлення та продажу тютюнових виробів, забезпечуючи водночас високий рівень захисту здоров'я, відповідає принципу субсидіарності. В Справі C-358/14 *Poland v Parliament and*

Council, Суд ЄС підтвердив, що ЄС мав право заборонити продаж ментолових сигарет на європейському внутрішньому ринку. На думку Суду, заборону не можна вважати явно невідповідною для досягнення мети сприяння безперебійному функціонуванню внутрішнього ринку тютюнових і супутніх виробів, взявши за основу високий рівень захисту здоров'я людини, особливо молоді. Будь-які менш обмежувальні заходи не видаються однаково придатними для досягнення поставлених цілей [6].

На основі проведеного аналізу положень установчих договорів ЄС, розглянутих наукових досліджень та публікацій, прикладів судової практики, вважаємо за доцільне виділити такі загальні засади правової охорони довкілля в ЄС як: принцип верховенства права ЄС, принцип прямої дії права ЄС, принцип співробітництва, принцип інтеграції екологічних питань в політику та дії ЄС, принцип субсидіарності, принцип пропорційності.

1. Екологічна політика та право України на шляху до європейської інтеграції: посібник / за ред. О. І. Бондаря. Київ: ДЕА, 2015. 468 с.

2. Микієвич М. М., Андрусевич Н. І., Будякова Т. О. Європейське право навколишнього середовища: навчальний посібник. Львів: БФ "Екоправо-Львів", 2004. 256 с. URL: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/EUROPEAN_UNION_ENVIRONMENTAL_LAW_02.pdf (дата звернення: 23.03.2026).

3. de Sadeleer N. The principle of a high level of environmental protection in EU law: policy principle or general principle of law? *Miljörättsliga Perspektiv Och Tankevändor: Vänbok Till, Jan Darpö and Gabriel Michanek*. Uppsala: Iustus Förlag AB, 2013. P. 447–465. URL: <https://ssrn.com/abstract=2284938> (Last accessed: 23.03.2026).

4. Sjaafjell B. The Environmental Integration Principle: A Necessary Step Towards Policy Coherence for Sustainability (preprint). *The EU and the Proliferation of Integration Principles under the Lisbon Treaty*: Francesca Ippolito, Maria Eugenia Bartolino and Massimo Condinanzi. Routledge, 2019. 21 p. URL: <https://ssrn.com/abstract=3294910> (Last accessed: 23.03.2026).

5. The Court of Justice in the legal order of the European Union. URL: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024/en/#jurisprudences (Last accessed: 23.03.2026).

6. Vojtech Vomacka. Principles of European Environmental Law. URL: https://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EN/stand_alone/module_2/index.html (Last accessed: 23.03.2026).

Яремак З.В.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Навчально-наукового юридичного інституту
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Обмеження, спричинені воєнним станом, вимагають не лише удосконалення існуючої нормативно-правової бази, а й комплексної інтеграції усіх правових інструментів державного управління з метою адаптації до нових реалій. Будь-яке суб'єктивне право не може бути належним чином реалізовано без гарантій, встановлених державою. У зв'язку з цим розкриття поняття, видів та механізму гарантій екологічних прав є не лише необхідною умовою успішної реалізації цих прав, а й для подальшого належного нормативного визначення та ефективного правового регулювання екологічних відносин.

В еколого-правовій доктрині за загально прийнятим визначенням В. І. Андрейцева, гарантії реалізації екологічних прав та обов'язків громадян – це система юридичних засобів забезпечення здійснення екологічних прав та обов'язків фізичними особами у галузі раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів та комплексів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки [1]. М. В. Шульга під правовими гарантіями розуміє систему нормативних приписів і правових способів, передбачених законодавством (матеріальним і процесуальним), які забезпечують нормальну юридичну можливість відповідних суб'єктів набути суб'єктивне право, реалізувати його в процесі практичної діяльності, а при порушенні цього права забезпечити належний захист. Правові засоби, на його думку, – це належна юридична урегульованість поведінки всіх суб'єктів у правовідношеннях при виникненні, здійсненні, зміні, припиненні, охороні та захисті суб'єктивних прав [2, с. 179]. У будь-якому разі, вважає М. В. Краснова, гарантії – це створення умов і надання таких юридичних засобів державою, за яких громадянин вільно і безперешкодно мав би можливість реалізувати закріплене за ним право [3, с. 47].

Правові гарантії екологічних прав є похідними та інтегрованими в систему загальних правових гарантій, які формуються на основі принципів правового статусу людини і громадянина. Відповідно до статті 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка, будучи правовою, відповідає перед людиною за свою діяльність, що охоплює й забезпечення довкіллевих прав.

Спеціальні гарантії екологічних прав закріплені у ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Ст. 11 встановлено обов'язок держави гарантувати своїм громадянам реалізацію екологічних прав, наданих їм законодавством, а у випадку їх порушення вжити заходів для їх захисту та поновлення. Як зазначає Н. Р. Кобецька, цей закон містить систему

гарантій забезпечення екологічних прав, адже без них права перетворюються на декларацію, водночас кожна з цих гарантій передбачає знову ж таки систему конкретних заходів [4, с. 54-55]. Зокрема, вважається, що якщо правова норма містить зміст «кожному гарантується...», то тим самим законодавець визначив те право, яке в цій нормі закріплене як об'єкт гарантування. Наприклад, такою є ч. 2 ст. 50 Конституції України, якою гарантується право кожного на вільний доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. Це означає, що держава вже створила юридичний механізм реалізації і захисту такого права, підтверджує його існування, гарантує його усією системою засобів забезпечення [5, с. 37].

Аналізуючи ст. 10 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», робимо висновок, що гарантії екологічних прав асекуються всім спектром та системою владно-управлінського механізму держави. Юридична норма «проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення та поліпшення стану довкілля» (п. а) ч. 1 ст. 10 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») має широкий зміст. Ця конструкція фактично інкорпорує всю діяльність держави (у всіх її формах та проявах, на довгострокову чи короткострокову перспективу), оскільки її кінцева мета полягає у сталому збереженні довкілля для теперішніх і майбутніх поколінь. Держава реалізує всю систему організаційно-розпорядчих, контрольно-виконавчих, превентивно-обмежувальних, процесуально-правових, охоронно-забезпечувальних (захисних) заходів [5, с. 37].

Разом з тим, виключно державної діяльності недостатньо для повного та ефективного забезпечення екологічних прав, інтересів та обов'язків. Створення дійсно дієвого механізму гарантування цих прав, що відповідає європейським та міжнародним стандартам, можливе лише у тісній співпраці держави з екологічно зацікавленою громадськістю. Саме тому, законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» як гарантією екологічних прав визначено участь громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища (п. в) ч. 1 ст. 10), закріплено обов'язок місцевих рад, органів державної влади надавати всебічну допомогу громадянам у здійсненні природоохоронної діяльності, враховувати їх пропозиції щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, залучати громадян до участі у вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів (ч. 2 ст. 11).

Висновуючи, зазначимо, що правові гарантії екологічних прав мають важливе значення для забезпечення сталого розвитку суспільства та збереження довкілля для майбутніх поколінь. Належне функціонування цих гарантій є маркером ефективності правової держави в екологічній сфері.

Умови воєнного стану вимагають підвищення імперативності правових норм щодо гарантій екологічних прав громадян. Для посилення гарантій екологічних прав в умовах воєнних викликів критично важливим є відновлення

та максимальне залучення громадськості до всіх етапів прийняття екологічних рішень, моніторингу та судового захисту, що є дієвим механізмом демократизації екологічного управління. Перспективи розвитку правових гарантій пов'язані з посиленням юридичної відповідальності та підвищенням розмірів відшкодування шкоди, цифровізацією та екологічно орієнтованою модернізацією довіллієвого управління, зокрема в контексті здійснення екологічного контролю, підвищення рівня екологічної правосвідомості громадян та суб'єктів господарювання й посилення ролі громадськості в довіллієвих питаннях, а також розвиток альтернативних форм захисту порушених екологічних прав та інтересів.

Перелік використаних джерел:

1. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: навч. посіб. для юрид. фак. вузів. Київ: Вентурі, 1996. 207 с.
2. Шульга, М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. Х. : Консум, 1998. 224 с.
3. Краснова М. В. Право громадян на екологічну інформацію: проблеми гарантій реалізації та захисту. *Право України*. 1997. № 3. С. 42-48.
4. Кобецька Н.Р. Екологічне право : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2007. 352 с.
5. Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти: наукове видання / М.В. Краснова, Ю.А. Краснова. Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2021. 149 с.

Мороз Г.В.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Навчально-наукового юридичного інституту
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕКЛАРУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Декларування майна є одним із ключових інструментів забезпечення прозорості діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Дослідники даного питання констатують, що інститут декларування, який є ключовим інструментом фінансового аудиту за діяльністю посадових осіб, має недоліки, що значно знижують його ефективність. Суттєвим недоліком залишається те, що всі контролюючі органи в даній сфері мають схожі повноваження та підконтрольні їм об'єкти, що, в свою чергу, потребує уніфікації правової основи, шляхом створення загального нормативно-правового акту, який би чітко регулював діяльність всіх органів державного фінансового контролю, визначаючи їх правовий статус, функції, а також порядок взаємодії та контролю за виконанням державних фінансових зобов'язань [1].

Особливе місце серед об'єктів декларування займають земельні ділянки, що пов'язано з їх особливою цінністю та зазвичай високою вартістю, складністю правового режиму та наявністю різних способів та механізмів набуття прав на них.

Згідно із Земельним кодексом, земельна ділянка є частиною земної поверхні з установленими межами, визначеним місцем розташування та визначеними щодо неї правами. У контексті декларування важливо, що земельна ділянка визнається об'єктом нерухомості, який підлягає обов'язковому відображенню в електронній декларації незалежно від способу набуття прав на неї.

Декларуванню підлягають земельні ділянки, що:

- перебувають у власності декларанта;
- знаходяться у користуванні (оренда, сервітут, емфітевзис тощо);
- належать членам сім'ї декларанта.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», декларант зобов'язаний зазначати інформацію не лише про об'єкти, якими володіє та користується сам, але й про майно членів сім'ї. Відтак, під час заповнення декларації важливо не помилитися з колом осіб, чії активи декларанти зобов'язані вказати в документі. Законодавство України визначає три основні категорії членів сім'ї:

✓ **чоловік або дружина декларанта** — навіть якщо вони проживають в різних містах або країнах, але офіційно перебувають у шлюбі станом на 31 грудня 2025 року, її або його активи обов'язково мають бути в декларації.

✓ **неповнолітні діти** — діти декларанта, зокрема і усиновлені, яким на кінець звітного періоду ще не виповнилося 18 років. В цьому випадку важливо зауважити, що навіть якщо дитина проживає з іншим з батьків (наприклад, після розлучення), вона все одно вважається членом сім'ї.

✓ **інші особи**, які проживали разом з декларантом з початку по 31 грудня 2025 року включно, або проживали разом не менше пів року (183 дні) протягом усього року, та мали спільний побут та взаємні права та обов'язки.

Особливістю є те, що навіть за відсутності доступу до інформації про земельну ділянку, декларант зобов'язаний вжити заходів для її отримання.

Які саме відомості про земельну ділянку підлягають декларуванню? Отже, у декларації зазначаються такі ключові дані:

- місцезнаходження (область, район, населений пункт);
- площа земельної ділянки;
- кадастровий номер;
- вид права (власність, оренда тощо);
- дата набуття права;
- вартість на дату набуття або за останньою оцінкою.

Важливою особливістю є те, що кадастровий номер є обов'язковим реквізитом, який дозволяє ідентифікувати земельну ділянку у Державному земельному кадастрі України.

Однією з найпроблемніших частин декларування є визначення вартості земельної ділянки. Можливі варіанти: вартість, зазначена у договорі; нормативна грошова оцінка; експертна оцінка.

На практиці часто виникають ситуації, коли:

- у документах відсутня вартість;
- ділянка отримана безоплатно (наприклад, приватизація);
- вартість істотно відрізняється від ринкової.

У таких випадках допускається зазначення «не відомо» або використання нормативної оцінки, однак це може стати предметом перевірки з боку Національне агентство з питань запобігання корупції.

Серед найпоширеніших помилок при декларуванні земельної ділянки можна виділити:

- незазначення земельних ділянок, що перебувають у користуванні;
- відсутність кадастрового номера;
- неправильне визначення членів сім'ї;
- невказання вартості або її суттєве заниження;
- ігнорування ділянок, оформлених на близьких осіб.

Такі порушення можуть призвести до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Для уникнення проблем при декларуванні важливо:

- перевіряти інформацію в державних реєстрах;
- зберігати документи щодо підстав набуття права на землю;
- уточнювати кадастрові номери;
- у разі сумнівів - звертатися за роз'ясненнями до НАЗК.

Особливо важливо звертати увагу на ситуації, коли земельна ділянка фактично використовується, але формально оформлена на іншу особу.

Декларування земельних ділянок є складним, але важливим елементом антикорупційного контролю. Основні труднощі пов'язані з визначенням вартості, встановленням обсягу прав та ідентифікацією об'єктів.

Своєчасне та правильне внесення інформації до декларації дозволяє уникнути юридичних ризиків і забезпечує прозорість майнового стану декларанта.

Перелік використаних джерел

1. Мех Ю. В., Бородач Ю. С., Горай С. В., Корбань А. А. Фінансовий контроль як інструмент запобігання корупційним правопорушенням. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 7.
2. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

Новосад І. В.,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ГЛОБАЛЬНИЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПЕРЕХІД: ЗНИЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ ТА НОВІ ВИМОГИ ДО ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На сучасному етапі ми знаходимося на порозі чергового глобального енергетичного переходу, який полягає у зміні основних джерел енергії: з вуглецевих та вичерпних – на відновлювані, екологічно дружні та кліматично нейтральні. Такий перехід є вимушеним з багатьох причин. Передусім, традиційна енергетика наразі є одним із найбільших забруднювачів довкілля та продуцентів парникових газів, що активно пришвидшують зміни клімату на планеті.

Водночас, кожна держава наразі гостро відчуває залежність від енергетичних ресурсів. Як цілком слушно підкреслюється в літературі, енергетична складова сьогодні посідає більш значуще місце, ніж декілька десятиріччя назад. З огляду на своє зростаюче значення енергетичні відносини є потужним геополітичним фактором. Це стало очевидним навіть на прикладі утворення ЄС, який народився саме як об'єднання держав на енергетичних передумовах.

Нафтові кризи 1970-х років, аварії на атомних електростанціях, політичні рішення про відмову від споживання російських нафти і газу через війну в Україні тощо – можна простежити, наскільки потужно та різнобічно енергетика впливає на сучасний світ та змінює його. Пересічному споживачу досі здається, що система енергопостачання, якою він користується, існує, щоб обслуговувати його потреби. Однак енергетика є настільки сильним самостійним фактором політичного, економічного та екологічного впливу, що насправді вона давно перестала бути суто обслуговуючою та багато в чому вже сама трансформує відносини, що знаходяться в її орбіті.

Українська енергетична система формується під впливом усіх загальних проблем та викликів, що притаманні цивілізаційному зламу, а також має власні особливості, що характеризують вітчизняні енергетичні відносини як унікальний продукт історичного поєднання правових, природних, соціальних, екологічних, економічних та інших факторів. Як відомо, будівництво енергетичної системи України відбувалося не одномоментно, а у різні періоди часу та під впливом різних суттєвих обставин. Це зумовлює ті риси, що їй притаманні.

Зокрема, «основними складовими паливно-енергетичного комплексу України (ПЕК) є видобувна промисловість – вугільна, нафтова, нафтопереробна, газова промисловість та електроенергетика (теплові, атомні, вітрові, сонячні та

гідроелектростанції, а також підприємства передання та розподілу енергії). Основою електроенергетики України є Об'єднана електроенергетична система (ОЕС), яка здійснює централізоване електрозабезпечення внутрішніх споживачів і, взаємодіючи з енергосистемами сусідніх держав, забезпечує експорт та імпорт електроенергії» [1, с. 101-114]. Централізоване виробництво електричної енергії в ОЕС України здійснюють більше десятка потужних теплових і гідроелектростанцій, які входять до складу державних і приватних акціонерних енергогенеруючих компаній. Переважна більшість великих енергетичних об'єктів (видобувних, переробних, енергогенеруючих, розподільчих, зберігаючих) була збудована ще у минулому столітті за перебування України у складі Радянського Союзу. Створення цих об'єктів враховувало не лише технологічний рівень того часу, але й логістичні та споживчі потреби, що критично не відповідають реаліям сьогодення.

За часів незалежності, Україна як молода держава зіткнулася із великою кількістю проблем, зокрема, із катастрофічним застаріванням технологічного обладнання та потребами в оновленні фондів енергетичної галузі. Складнощі проявилися уже в самий розпал економічної кризи 1990-х років, коли уся система відносин в державі перебудовувалися на нові ринкові засади. Так, «на кінець 1998 року 95,2% енергоблоків ТЕС відпрацювали свій розрахунковий ресурс (100 тис. годин), у тому числі 72,1% перевищили граничний ресурс (170 тис. годин), а 53,8% енергоблоків (більше половини!)» [2, с. 71]. Паралельно із цим, енергетика використовувалася як дешевий (а іноді безкоштовний) донор для інших галузей економіки, зокрема експортоорієнтованих, забезпечуючи їм конкурентоздатність. Однак відсутність належних капіталовкладень у енергетику та зростаючі навантаження на неї призвели до поглиблення кризових явищ.

Воєнні дії на території України додатково загострили існуючі проблеми технологічного забезпечення вітчизняної енергетичної системи. Постійні руйнування енергетичних об'єктів ставлять питання виживання, а не оновлення, однак потреба в модернізації та капітальному ремонті більшості потужностей не зникає.

Не менш складним є сучасний стан вітчизняних енергетичних відносин у сфері забезпечення енергетичною сировиною та ресурсами. При цьому можна конкретизувати, що від рівня забезпеченості енергетичними ресурсами раніше залежав в цілому рівень енергетичної безпеки держави, тобто це був фактор «природної удачі». Дійсно, у тій парадигмі енергетичних відносин, в якій основним джерелом є викопні вуглеводні, наявність на території держави власної достатньої паливно-енергетичної сировини є ключовою умовою її енергетичної незалежності, а значить безпеки. Навіть у такій парадигмі Україна була би досить успішною, оскільки вона належить до числа держав світу, що мають запаси всіх видів паливно-енергетичної сировини (нафта, природний газ, вугілля, торф, уран тощо). Проте ступінь забезпеченості запасами, їх видобуток і використання неоднаковий, а в сумі вони не створюють необхідний рівень енергетичної

безпеки (власними енергоресурсами Україна забезпечує себе приблизно на 47%) [2, с. 163].

Сучасний енергетичний перехід змінює ці принципи та корелянти. Доступність відновлюваних джерел енергії надає можливість країнам, які є бідними на традиційні енергетичні ресурси, забезпечувати власні потреби та навіть формувати експортні обсяги енергопродуктів. Ми спостерігаємо це на прикладі України, яка навіть в умовах війни спромоглася продавати власновироблений біогаз в ЄС [3].

У результаті дослідження заявленої тематики вважаємо, що сучасна енергетика є складною динамічною системою суспільних відносин, які представлені такими групами:

1) *Енергоресурсні* – ті відносини, що виникають під час пошуку, видобування, збирання, отримання, переробки енергетичних ресурсів, тобто тих ресурсів та об'єктів, що є носіями енергії. Енергетичними ресурсами можуть бути викопні вуглецеві природні ресурси (вугілля, нафта, природний газ, торф тощо), альтернативні відновлювані джерела (доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ тощо), відходи, біомаса та інші. Отримання цих енергетичних ресурсів, дотримання критеріїв допустимості їх використання, первинна переробка, яка необхідна для того, щоб перетворити сировину в підготовлений стабільний матеріал – це усі ті відносини, які відносяться до енергоресурсних. Значна їх частина є за своєю юридичною суттю природоресурсною, але не уся, оскільки внаслідок енергетичного переходу поступово збільшується невикопна складова енергетичної сировини;

2) *Енерговиробничі* – ті відносини, що виникають під час виробництва безпосередніх енергетичних продуктів (електричної та теплової енергії, палива). Ці відносини охоплюють систему електрогенерації, виробництво різних видів палива. Фактично, ці відносини відображають собою важливий етап, коли з енергетичних ресурсів, видобутих, отриманих, акумульованих, первинно оброблених на попередньому етапі, генерується енергетичний продукт, готовий до споживання. В юридичній природі даних суспільних відносин можна простежити уже значне зменшення природоресурсного, зате значне посилення екологічного елементу;

3) *Енергоінфраструктурні* – ті відносини, які виникають під час постачання, зберігання, транспортування, розподілу, утилізації вироблених енергетичних продуктів. Указані правовідносини уже максимально віддаляються від природоресурсного права та мають змішану господарську і адміністративну природу, оскільки по своїй суті вони є організаційними та в значній мірі комерційними, але з огляду на соціальну, екологічну та економічну значущість суттєво регламентуються публічно-правовими нормами;

4) *Енергоспоживчі* – ті відносини, які виникають під час організації споживання енергопродуктів. Довгий час таке споживання було досить слабо регламентованим з еколого-правових позицій. Енергетичний перехід значно змінив підходи до регулювання енергоспоживчих відносин, зокрема посилив вимоги до енергоефективності, моніторингу викидів парникових газів під час

використання енергетичних продуктів тощо. Тобто на споживачів покладається значний тягар обов'язків щодо еколого-відповідальної поведінки в рамках нової енергетичної парадигми. Разом із цим, енергоспоживчі відносини мають яскраво виражений соціальний відтінок, і саме тому вагоме значення в них посідає регулювання проблем ціноутворення, встановлення тарифів на енергопродукти для споживачів тощо.

Представлена нами класифікація системи сучасних енергетичних відносин указує на, з одного боку, їх неоднорідність, а з іншого – на їх органічну об'єднаність в єдиний міцний комплекс. Першою цементуючою ознакою, що уже простежується на даному дослідницькому етапі, є використання єдиної ключової термінології, яка потребує додаткового науково-теоретичного аналізу.

Отже, за результатами проведеного аналізу пропонуємо систематизувати отримані результати. Доведено, що серед синонімічних термінів (енергетика, енергетична система, паливно-енергетичний комплекс) найбільш оптимальним є поняття енергетики, під яким слід розуміти сукупність суспільних відносин щодо пошуку, добування, отримання, переробки енергетичних ресурсів з метою виробництва енергетичних продуктів, а також відносини щодо зберігання, постачання, розподілу, збуту таких продуктів, надання енергетичних послуг, які об'єднані метою досягнення, підтримання та реалізації енергетичної безпеки особи, суспільства та держави.

Запропоновано класифікувати сучасні енергетичні правовідносини на такі види: енергоресурсні, енерговиробничі, енергоінфраструктурні та енергоспоживчі. Енергетичні відносини формують собою неоднорідний, але цілісний комплекс суспільних відносин, що якісно відрізняється від інших суміжних відносин, значний за своїм обсягом та суспільною вагомістю, демонструє спільність суб'єктної, об'єктної та змістовної складової та вказує на фактичне існування специфічної сфери діяльності, яка системно врегульована правом.

Список використаних джерел:

1. Балюк Г. І., Ковальчук Т. Г. Законодавче забезпечення екологічної безпеки у сфері електроенергетики. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 3 (13). С. 101 – 114.
2. Енергетичне право: український досвід та українські практики: навч.-метод. посібник / Молодиченко В. В., Аносов І. П., Афанасєва Л. В., Гапотій В. Д., Олексенко Р. І., Орлов А. В., Ятченко А. Д. / За заг. ред. проф. В. В. Молодиченка. Київ, 2015. 208 с. С. 71.
3. Україна почала експорт біометану до Євросоюзу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3957460-ukraina-rozprocinae-eksport-biometanu.html> (дата звернення: 07.02.2025 року)

*Тулiна Е.Є.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

*Малюхлiб О.С.,
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

**ОБОВ'ЯЗКИ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ І ЗЕМЛЕКОРИСТУВАЧІВ ЩОДО
КОНТРОЛЮ ІНВАЗИВНИХ ЧУЖОРІДНИХ ВИДІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ
РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ:
КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ В. Л. МУНТЯНА**

У науковій літературі обґрунтовано, що спадщина В. Л. Мунтяна сформувавала фундаментальне розуміння раціонального природокористування як системи, у межах якої права суб'єктів невіддільно пов'язані з їхніми обов'язками щодо збереження довкілля. Саме ідея такого балансу становить теоретичну основу аналізу сучасних екологічних викликів. Водночас слід зазначити, що в науці екологічного права ця проблема ще не отримала достатньо комплексного осмислення саме у площині обов'язків суб'єктів землекористування.

Одним із найбільш складних викликів у цій сфері виступають інвазивні чужорідні види (ІЧВ), які визнаються однією з ключових причин втрати біорізноманіття. Їх поширення доцільно розглядати не лише як біологічне явище, а і як комплексну еколого-правову проблему, безпосередньо пов'язану зі здійсненням землекористування, оскільки земельні ділянки виступають основним середовищем їх локалізації та поширення.

У цьому контексті ІЧВ можуть бути охарактеризовані як індикатор порушення екологічної рівноваги та неналежного виконання обов'язків суб'єктами природокористування. Їх активне поширення свідчить про недостатню ефективність існуючих правових механізмів, зокрема у частині превентивного регулювання.

Це дає підстави сформулювати більш узагальнений підхід до розуміння ролі інвазивних чужорідних видів у системі екологічного права. Вони виступають не лише об'єктом правового регулювання, а й критерієм ефективності реалізації принципу раціонального природокористування. У цьому сенсі поширення ІЧВ демонструє не стільки біологічні процеси, скільки недоліки у правовому забезпеченні екологічної функції держави та поведінці суб'єктів землекористування.

Аналіз чинного законодавства України дозволяє встановити, що базові обов'язки власників земельних ділянок закріплені у ст. 91 Земельного кодексу України, яка передбачає необхідність використання земель за цільовим призначенням, дотримання вимог екологічного законодавства та недопущення

погіршення якісного стану земель. Відповідні положення щодо землекористувачів містяться у ст. 96 ЗК України [1]. Крім того, згідно зі ст. 35 Закону України «Про охорону земель», власники та користувачі земель зобов'язані здійснювати заходи щодо захисту земель від деградаційних процесів, включаючи вплив біологічних факторів [2]. Це, у свою чергу, ускладнює практичну реалізацію екологічної функції права та знижує ефективність реагування на поширення інвазивних видів. Фактично йдеться про ситуацію, коли правові норми не трансформуються у реальні механізми впливу.

Разом з тим, зазначені норми мають загальний характер і не враховують специфіки інвазивних чужорідних видів як окремого виду екологічної загрози. У законодавстві відсутні чітко визначені обов'язки щодо їх виявлення, локалізації та ліквідації, що свідчить про фрагментарність правового регулювання у цій сфері.

Водночас зазначені обов'язки слід розглядати у ширшому контексті загального екологічного законодавства. Зокрема, відповідно до ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», громадяни та юридичні особи зобов'язані берегти природу, раціонально використовувати природні ресурси та не завдавати шкоди довкіллю. Крім того, ст. 68 цього Закону встановлює обов'язок відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства [3].

Таким чином, обов'язки власників земельних ділянок і землекористувачів щодо запобігання поширенню інвазивних чужорідних видів мають не лише галузевий (земельний), а й загальноекологічний характер. Водночас їх конкретизація у сфері інвазивних видів залишається недостатньою, що підтверджує необхідність подальшого розвитку правового регулювання.

Показовим у цьому аспекті є досвід Європейського Союзу. Зокрема, Регламент (ЄС) № 1143/2014 встановлює комплексну систему управління інвазивними чужорідними видами. Зокрема, відповідно до статей 7 (обмеження), 13 (запобігання поширенню) та 19 (управління вже поширеними видами) Регламенту передбачено запобігання їх поширенню, запровадження систем раннього виявлення та реагування, а також здійснення заходів управління щодо вже поширених видів. Важливим у цьому контексті є також положення пункту 34 преамбули вказаного Регламенту, відповідно до якого держави-члени можуть покласти обов'язки не лише на суб'єктів господарювання, але й на власників або користувачів чужорідних видів, а також на власників та орендарів відповідних земель [4]. Це положення має принципове значення, оскільки воно прямо підтверджує можливість і доцільність покладення активних обов'язків на суб'єктів землекористування у сфері контролю інвазивних чужорідних видів. Таким чином, у праві Європейського Союзу формується підхід, відповідно до якого відповідальність за поширення інвазивних видів має чітко виражений персоніфікований характер. З огляду на це, аналогічний підхід може бути імplementований і в національне законодавство України. Особливістю європейського підходу є конкретизація обов'язків суб'єктів, у тому числі

землекористувачів, що забезпечує превентивний характер правового регулювання.

У сучасних умовах проблема інвазивних чужорідних видів обумовлює трансформацію традиційного розуміння обов'язків у сфері природокористування. Якщо раніше такі обов'язки мали переважно пасивний характер, то нині вони повинні включати активні дії, спрямовані на запобігання екологічним ризикам.

Особливої уваги ця проблема набуває в умовах воєнного стану в Україні. Порушення природних екосистем, зміна структури землекористування, занедбаність окремих територій та обмеженість екологічного контролю створюють сприятливі умови для поширення інвазивних чужорідних видів. У таких умовах значення обов'язків землевласників і землекористувачів не зменшується, а навпаки – істотно зростає, оскільки саме вони залишаються первинною ланкою реагування на екологічні загрози.

З огляду на викладене, удосконалення правового регулювання у цій сфері має передбачати:

- конкретизацію обов'язків власників земель і землекористувачів щодо контролю ІЧВ;
- впровадження механізмів раннього виявлення та реагування;
- гармонізацію національного законодавства з правом Європейського Союзу.

Отже, сучасна еколого-правова реальність вимагає переосмислення змісту обов'язків у сфері природокористування. Інвазивні чужорідні види виступають своєрідним тестом на ефективність правового регулювання – їх поширення свідчить про декларативність існуючих підходів, тоді як їх контроль можливий лише за умови формування системи активних, превентивних обов'язків. У цьому контексті розвиток ідей В. Л. Мунтяна набуває особливої актуальності, оскільки саме вони закладають підґрунтя для переходу від формального дотримання норм до реального забезпечення екологічної безпеки [5]. Таким чином, проблема інвазивних чужорідних видів виходить за межі суто екологічної і набуває ознак системного правового виклику.

Перелік використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 23.03.2026).

2. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 23.03.2026).

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 23.03.2026).

4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1143/2014 від 22.10.2014 р. про запобігання проникненню і поширенню інвазивних чужорідних

видів та управління ними. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_032-14#Text (дата звернення: 23.03.2026).

5. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природокористування: монографія. Київ: Вид-во Київського університету, 1973. 184 с.

*Данілік Д.М.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ПОТРЕБ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРИСТУВАННЯМ НАДРАМИ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням антропогенного навантаження на природні ресурси, що зумовлює необхідність удосконалення правового регулювання їх використання та охорони. Особливої актуальності набуває проблема раціонального використання земель у процесі користування надрами, оскільки така діяльність пов'язана з встановленням спеціального режиму земельних правовідносин, визначенням цільового призначення ділянок, обмеженням у їх використанні та необхідністю захисту прав власників і користувачів земельних ділянок.

Правові основи раціонального використання та охорони земель для потреб надрокористування формуються на стику кількох галузей права — земельного та екологічного (надрового). Така міжгалузєва природа правового регулювання зумовлює необхідність забезпечення узгодженості відповідних норм і їх комплексного застосування.

Земля у сфері надрокористування виконує особливу роль. З одного боку, вона є просторовою базою для здійснення діяльності, пов'язаної з геологічним вивченням, розвідкою та видобуванням корисних копалин. З іншого боку, земля виступає самостійним об'єктом права власності та охорони, що потребує забезпечення її цільового використання та збереження якісних характеристик.

Нормативну основу правового регулювання у цій сфері становлять, насамперед, Земельний кодекс України, Кодекс України про надра, а також Закони України «Про охорону земель», «Про оцінку впливу на довкілля» та ін. Вони визначають загальні принципи використання земельних ресурсів, порядок надання земельних ділянок для потреб надрокористування, а також встановлюють вимоги щодо їх охорони. Водночас аналіз чинного законодавства свідчить про наявність певних прогалин і колізій, що ускладнюють його ефективне застосування.

Однією з ключових проблем є недостатня узгодженість норм земельного і

надрового законодавства. Зокрема, питання надання земельних ділянок для користування надрами, встановлення обмежень у їх використанні, а також відшкодування збитків власникам і землекористувачам часто регулюються різними нормативними актами без належної координації.

Важливим елементом правового регулювання є встановлення чітких процедур надання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами. Йдеться про порядок викупу (викупу) земель, встановлення сервітутів, а також обмеження прав власників і користувачів земельних ділянок. При цьому необхідно забезпечити дотримання принципу справедливого балансу між публічними інтересами держави та приватними інтересами суб'єктів права власності.

Особливу увагу слід приділити питанням охорони земель у процесі надрокористування. Видобування корисних копалин, проведення бурових і гірничих робіт, розміщення відходів виробництва можуть призводити до деградації ґрунтів, забруднення земель і порушення їх природних властивостей. У зв'язку з цим законодавство передбачає обов'язковість здійснення заходів щодо охорони земель, включаючи рекультивацію порушених територій.

Суттєве значення має також впровадження превентивних механізмів, спрямованих на забезпечення збереження якісного стану земельних ділянок для потреб надрокористування. До таких механізмів можна віднести встановлення правових вимог щодо цільового використання земель для потреб, пов'язаних з користуванням надрами; обмеження способів такого користування, які можуть призвести до деградації ґрунтів або погіршення їх родючості; державний нагляд за дотриманням норм щодо збереження продуктивності ґрунтів та родючого шару та ін. Таким чином, превентивні механізми земельного законодавства спрямовані на забезпечення збереження функціональної цінності та продуктивності земель є ключовим у правовому регулюванні використання земель для потреб надрокористування.

Не менш важливою складовою є державний контроль за дотриманням вимог законодавства у сфері використання та охорони земель. Контрольні функції покладаються на відповідні органи державної влади, які здійснюють нагляд за діяльністю надрокористувачів, перевіряють дотримання встановлених норм і застосовують заходи впливу у разі їх порушення. У цьому контексті значну роль відіграє юридична відповідальність, яка повинна мати не лише каральний, а й превентивний характер.

Крім того, актуальним є питання вдосконалення правового механізму взаємодії між державою, надрокористувачами та власниками земельних ділянок.

Таким чином, правові основи раціонального використання та охорони земель для потреб, пов'язаних з користуванням надрами, мають формуватися на засадах комплексності, узгодженості та екологічної пріоритетності. Адаптація законодавства до сучасних викликів сприятиме підвищенню ефективності раціонального використання природних ресурсів і забезпеченню їх належної охорони.

Батигіна О.М.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та
трудового права Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТНИХ ВІДНОСИН: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Актуальність теми зумовлена сучасною динамікою агробізнесу та інфраструктури, де дедалі частіше виникають ситуації необхідності реалізація права власності на землю за рахунок обмеженого втручання у суміжне право. Земельний сервітут виступає не лише технічним інструментом, а складним правовим компромісом на перетині речового та процесуального права. Посилення конфліктності у цій сфері та еволюція позицій Верховного Суду щодо критеріїв допустимого втручання вимагають від правників системного переосмислення алгоритмів судового та договірною встановлення сервітутів.

Метою дослідження є аналіз нормативно-правового та судового визначення підстав встановлення земельного сервітуту.

Питанням правових основ земельних сервітутів приділена значна увага у наукових працях наступних вчених: В.І. Гордеєв, Н.В. Ільків М.В. Краснова, П.Ф. Кулинич, Т.В. Лісова, Л.В. Лейба, А.М. Мірошніченко, В.В. Носік, Т.Є. Харитоновна, М.В. Шульга та ін. Однак, доречним та актуальним буде проведення наукового дослідження норм законодавства та судової практики щодо підстав виникнення права земельного сервітуту.

Згідно ч. 1 ст. 101 ЗК України підставами виникнення права земельного сервітуту є договір, закон, заповіт та рішення суду. У наукових колах визначається, що дана норма потребує удосконалення, в частині доповнення її приписами стосовно особливостей та порядку встановлення земельних сервітутів за договором, заповітом та рішенням суду [1. с. 367].

Приклади встановлення земельного сервітуту за вказівкою закону хоч і не численні, але є. Зокрема, у статті 17 Закону України «Про фермерське господарство», визначено, що на землях фермерського господарства особи мають право вільного проходу, проїзду всіма видами транспорту по дорогах, пересування на човнах, купання у водоймах на належних фермерським господарствам на праві власності або праві оренди земельних ділянках.

При встановленні сервітуту за рішенням суду, суди керуються напрацьованими правилами: об'єктивна неможливість задовольнити потреби землекористування іншим шляхом; наявність попереднього письмового звернення до власника ділянки про укладення договору сервітуту; відсутність домовленості між сторонами; встановлення сервітуту має бути найменш обтяжливим [2, с.278].

Наприклад, щодо обов'язкової умови для встановлення сервітуту - вжиття особою, яка вимагає його встановлення, заходів щодо встановлення

сервітуту в добровільному порядку йдеться у постанові ВС у складі колегії суддів КГС від 19.06.2019 року у справі № 925/603/18. Аналогічна позиція викладена і у постанові ВС у складі колегії суддів КГС від 03.09.2024 року у справі № 916/4327/23, де вказується що передумовою звернення до суду за встановленням сервітуту має бути доказ вчинення дій щодо встановлення сервітуту та недосягнення про це згоди між сторонами. Особливу увагу суди приділяють змісту пропозиції щодо встановлення земельного сервітуту (постанова ВС у складі колегії суддів КГС від 05.11.2024 року справа № 923/898/21).

Не менш важливим аспектом для встановлення земельного сервітуту судом є детальне дослідження питання щодо можливостей задовольнити потреби особи, яка вимагає встановлення сервітуту, іншим способом (ч. 1 ст. 401 ЦК України), та у разі відсутності таких - можливих способів використання чужої земельної ділянки, які б були найменш обтяжливі для власника земельної ділянки, щодо якої він встановлений (ч. 4 ст. 98 ЗК України). Тобто, умовою встановлення земельного сервітуту є неможливість задовольнити такі потреби в інший спосіб. Про це йдеться у постанові ВС від 20.03.2024 року у справі № 463/2640/21. У свою чергу у постанові КЦС ВС від 14.03.2018 справі № 551/176/16—ц визначається, що зміст сервітуту визначається насамперед обсягом прав сервітуарія щодо користування чужим майном, і в цілому такі права можуть мати або позитивний, або негативний характер, то у ході судового розгляду ключовим є питання про характер обмежень. У постанові ВС у складі колегії суддів Другої судової палати КЦС від 07 лютого 2023 року в рамках справи № 1527/2-109/11 підкреслено, що у рішенні суд має чітко визначити обсяг прав особи, що звертається відносно обмеженого користування чужим майном.

Земельний сервітут може виникнути і за умовами договору. В Україні не існує затвердженого державою загального типового (обов'язкового) договору про земельний сервітут. Єдиний приклад типового договору у цій сфері, який можна навести – це Типова форма договору про встановлення земельного сервітуту для розміщення об'єктів енергетики та передачі електричної енергії (постанова КМУ від 26 січня 2022 р. № 49). Причиною затвердження Типової форми договору лише для земельного сервітуту з метою розміщення об'єктів енергетики та передачі електричної енергії є наявність публічного інтересу та масовість таких відносин.

Згідно останніх змін від березня 2025 року, у ЗК України з'явилися істотні умови договору про встановлення земельного сервітуту, зокрема у ст. 100 визначено наступні істотні умови такого договору: обсяг прав сервітуарія щодо користування земельною ділянкою (її частиною); кадастровий номер земельної ділянки, щодо якої встановлюється земельний сервітут; розмір та порядок внесення плати за встановлення сервітуту (крім випадків встановлення безоплатного сервітуту); строк дії сервітуту.

Серед новел правового регулювання встановлення земельного сервітуту також можна виділити ч. 4 ст. 100 ЗК України - у разі необхідності встановлення земельного сервітуту на землях державної, комунальної власності, не

сформованих у земельну ділянку, допускається формування земельної ділянки в межах території, на яку буде поширюватися право земельного сервітуту. Тобто тепер дозволено створювати земельну ділянку не для власності чи оренди, а виключно для встановлення сервітуту.

Також нещодавно з'явилася оновлена ч.2. ст.98 ЗК України, у якій йдеться, що строк дії земельного сервітуту для розгортання, експлуатації електронних комунікаційних мереж на землях державної або комунальної власності не може бути меншим п'яти років (у разі якщо сервітуарій не ініціює встановлення меншого строку) та не може бути більшим за строк, на який така земельна ділянка передана у користування землекористувачу. Дуже важлива нова норма, яка кардинально змінює баланс між громадами, орендарями землі і операторами зв'язку.

можливих новел правового регулювання можна виділити проєкт закону від 13.10.2025 року про внесення змін до ЗК України щодо використання права земельного сервітуту для військових потреб № 14117. Це новий правовий інструмент, який дозволяє легалізувати використання земель, визначити порядок компенсацій та збалансувати інтереси держави й власників.

Погоджуємося з висновками науковців, що і на доктринальному і на законодавчому рівні не сформована досконала правова характеристика підстав сервітутного землекористування [3, с. 388].

Підсумовуючи викладене, можна констатувати наступні узагальнення:

1. Сучасна судова практики остаточно закріпила необхідність чіткої та предметної пропозиції про встановлення сервітуту.

2. Сервітут залишається виключним засобом. Суди прискіпливо досліджують технічну можливість задоволення потреб особи іншим способом, покладаючи на позивача обов'язок довести абсолютну неможливість альтернативних варіантів.

3. Останні зміни до Земельного кодексу України та нові законопроекти свідчать про соціалізацію та мілітаризацію сервітутного права. Встановлення мінімальних строків для електронних комунікацій та розробка механізмів для військових потреб вказують на те, що держава використовує сервітут як інструмент оперативного вирішення суспільно важливих завдань без вилучення землі з власності.

4. Законодавче закріплення істотних умов договору про сервітут у ст. 100 ЗК України мінімізує ризики визнання таких правочинів неукладеними, що є критично важливим для реальності цього права.

Список літератури:

1. Лісова Т.В. Право земельного сервітуту: актуальні питання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 01. С. 363–367.

2. Ільків Н.В. Особливості судового розгляду справ щодо виникнення права земельного сервітуту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія ПРАВО. Випуск 89: частина 2. С. 274-279.

3. Шульга М.В., Гордєєв В.І., Лейба Л.В. Особливості сервітутного землекористування в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С. 384–388.

Саркісова Т.Б.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВА ОХОРОНА ҐРУНТІВ: ІСНУЮЧІ УКРАЇНСЬКІ ЗАХОДИ ЯК НОВІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ

Після рішення Європейської ради про початок переговорів про вступ України до Європейського союзу в грудні 2023 р., перед Україною постало завдання оперативно наблизити свою політику та законодавство до всіх інституцій та правил ЄС як найкращих практик правового регулювання. В той же час слід констатувати, що деякі українські правові інститути впевнено можна назвати більш розвиненими та такими, що випереджали європейські, серед них, зокрема, і інститут правової охорони ґрунтів.

В українській доктрині постановка проблеми правової охорони ґрунтів з'явилась на порядку денному значно раніше, у шістдесятих роках ХХ століття. Одним із перших її дослідників виступив В.Л. Мунтян. Зокрема, в своїх двох роботах, які були опубліковані у 1963 р. та 1965 рр.[1; 2], розглядаючи питання правової охорони ґрунтів через призму не тільки правового, а і соціологічного аспекту, автор прагнув дати загальне уявлення про охорону ґрунтів та правові методи раціонального використання ґрунтів як складової земель сільськогосподарського призначення.

Фактично вчений випередив законодавче врегулювання ґрунтоохорони, яке на території сучасної України почалося з середини ХХ ст. з прийняттям у 1966 р. Постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР «Про широкий розвиток меліорації земель для одержання високих і сталих врожаїв зернових та інших сільськогосподарських культур в Українській РСР» від 30 червня 1966 р. № 520 та Постанови «Про невідкладні заходи по захисту ґрунтів від вітрової і водної ерозії в Українській РСР» від 16 травня 1967 р. № 320, а згодом і Земельний кодекс УРСР від 8 липня 1970 р., що містив окрему главу 6 «Охорона земель і підвищення родючості ґрунтів».

В порівнянні для Європейського співтовариства, як зазначає вчена Н.А. Хомик, в цей період (до середини 1960-х років – Т.С.) говорити про ґрунтову політику передчасно, адже на той час ще навіть не розпочалась родова для неї політика охорони навколишнього середовища. Це і не дивно, адже Римські договори не відносили екологічну політику до спільної. Додаючи посилання на

A. Weale, що формування європейської екологічної політики розпочалося наприкінці 1970-х років. [3, С. 86-87].

Окремо слід відмітити, визначені в доктрині вдалі ґрунтозахисні практики. Так, наприклад, В.Л. Мунтян визначає протиерозійні заходи на прикладі колгоспу імені Куйбишева Хмельницької області [2, С.25], серед яких ґрунтозахисна сівозміна, раціональне застосування добрив, закладення буферних смуг, висаджування на схилах фруктових дерев, залісення країв ярів, оранка впоперек схилу, для затримання води формування земляних валиків.

Зазначені заходи зараз визначаються як основоположні в Європейському зеленому курсі, та прийнятими на його розвиток Стратегіями біорізноманіття та Стратегії від лану до столу.

В той же час, звертають на себе увагу деякі регресивні тенденції в законодавстві України про охорону земель та ґрунтів. Так, наприклад, в прийнятій у 2021 році Стратегії по охороні ґрунтів до 2030 р. [4] передбачається запровадження сертифікату якісного стану ґрунтів (soil health certificate), який забезпечуватиме покупців інформацією по основним характеристикам та стану ґрунтів на ділянці, яку вони мають намір придбати (п. 4.4 параграф 4).

По суті мова іде про агрохімічний паспорт, який було запроваджено в національне законодавство України вже тривалий час. Агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення - обов'язкове агрохімічне обстеження ґрунтів з видачею агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки, в якому фіксуються початкові та поточні рівні забезпечення поживними речовинами ґрунтів, рівні їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами (ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»). Відповідно агрохімічний паспорт є тим документом, в якому фіксуються поточні характеристики ґрунтів та стану їх забруднення.

Однак на противагу європейським роздумам щодо доцільності введення такого документу при укладенні правочинів, в Україні навпаки його необхідність було скасовано. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28 квітня 2021 р. статтю 37 Закону України «Про охорону земель» доповнено положенням наступного змісту: «розроблення агрохімічного паспорта не є обов'язковим при передачі земельної ділянки у власність та користування».

Аналіз національного та європейського законодавства про охорону ґрунтів дозволяє відмітити, що в цілому існуючі в українському законодавстві охоронні заходи корелюються з європейськими та перевірені часом, а першочергових змін потребують організаційні підходи в зазначеній сфері. Мова іде, передусім, про адаптацію існуючої системи моніторингу земель України відповідно до положень Директиви ЄС від 12 листопада 2025 р. щодо моніторингу ґрунтів та їх стійкості [5], та дотримання встановленої в законодавстві періодичності проведення, зокрема, агрохімічної паспортизації ґрунтів, їх бонітування тощо.

Перелік використаних джерел:

1. Мунтян В. Посилити правову охорону ґрунтів// Радянське право. Окремий відбиток. №3. 1963. С.19-25.
2. Мунтян В.Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР. К.,1965 р. 95 с.
3. Хомик Н. А. Міжнародно-правове регулювання охорони ґрунтів у рамках Європейського Союзу: дис. доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право». Львів, 2025. 288 с.
4. The Soil Strategy for 2030. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021DC0699>
5. DIRECTIVE (EU) 2025/2360 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 12 November 2025 on soil monitoring and resilience (Soil Monitoring Law). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2025/2360/oj/eng>

*Копиця М.А.,
доктор філософії у галузі права,
асистентка кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДО ПИТАННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Протягом останніх двадцяти років Європейський Союз (далі – ЄС, Союз або Євросоюз) послідовно вибудовує й оновлює комплексну систему правового регулювання і стратегічного планування у сфері цифрової трансформації. Саме остання визначена одним із наскрізних пріоритетів політики Союзу, у тому числі в аграрному секторі, де вона розглядається як інструмент підвищення економічної продуктивності, екологічної стійкості, рівня продовольчої безпеки та сталого розвитку сільських територій.

Упровадження технологій штучного інтелекту, Інтернету речей, робототехніки, технологій розподіленого реєстру (блокчейну) та аналізу великих даних (*big data*) сприяло формуванню концепції «розумного землеробства», що зумовило трансформацію традиційних моделей сільськогосподарського виробництва. Усі ці зміни безумовно призвели до перегляду первинного та вторинного законодавства Союзу, особливо в контексті реформованої Спільної аграрної політики (*Common Agricultural Policy*, далі – САР або Політика) на 2023–2027 роки, а також з урахуванням інших стратегічних документів та актів законодавства (наприклад, ініціативи «Цифрове десятиліття 2030» та Закону про штучний інтелект). Додатково, пріоритети цифрової трансформації та сталого розвитку аграрного сектору унормовуються на рівні горизонтального законодавства Союзу. Предметом їх правового регулювання виступають загальні

питання надання цифрових послуг, використання технологій штучного інтелекту, обігу та управління даними, гарантування безпечного впровадження інновацій в роботу агропромислового сектору.

Разом із тим, попри наявність достатньо розгалуженої нормативної бази, між державами-членами ЄС зберігаються істотні відмінності щодо рівня імплементації відповідних політик, адміністративної спроможності, доступності широкомісного доступу до мережі Інтернет у сільській місцевості, а також підходів до регулювання обігу та використання даних. Зазначені обставини актуалізують низку невідкладних для вирішення питань, пов'язаних із визначенням правового режиму специфічних (аграрних) даних, розмежуванням прав власності на такі дані (та й у цілому на інформацію) та до їх доступу, встановленням меж відповідальності в аспекті використання цифрових платформ, які слугують маркетплейсами (майданчиками) для купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, а також забезпеченням етичних стандартів застосування технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) для автоматизації, прогнозування й оптимізації агровиробничих процесів.

Не менш важливо наголосити, що особливої актуальності зазначена тематика набуває у контексті реалізації євроінтеграційного курсу України, оскільки підготовка до набуття членства в ЄС передбачає поетапне наближення (гармонізацію) національного законодавства до законодавства Союзу (*acquis communautaire*). У зв'язку з цим так чи інакше для нашої держави виникне об'єктивна та невідкладна необхідність забезпечити відповідність національної нормативно-правової бази вимогам та стандартам Євросоюзу щодо впровадження і застосування цифрових рішень у сільському господарстві. Описана проблематика дозволяє окреслити наступні можливі дослідження, а саме здійснити комплексний правовий аналіз засад цифровізації сільського господарства в Європейському Союзі шляхом визначення ключових нормативно-правових інструментів, з'ясування їх предмета регулювання та цілей, а також оцінки внутрішньої регуляторної логіки та узгодженості відповідних політик.

Щодо стану актуальності і опрацювання серед колег хочу зазначити, що англомовні наукові публікації європейських дослідників у сфері права та публічної політики, як правило, здійснюють правовий аналіз цифровізації сільського господарства Союзу у взаємозв'язку між секторальними цілями CAP та профільним загальносоюзним законодавством, що визначає порядок доступу до аграрних даних, їх повторного використання, захисту та належного управління (наприклад, М. Райан, К. Атік, К. Рійсбек, М. Елерс), а також можливостей впровадження технологій ШІ у різні сільськогосподарські практики (Б. Гарске, А. Бау, Ф. Екардт, І. Л. Валь).

У розрізі правових засад і напрямів політики цифровізації аграрного сектору українські юристи найчастіше зосереджуються на публічно-правовій інфраструктурі цифрових сервісів і реєстрів, режимах аграрних даних та відповідності українського законодавства стандартам ЄС. Так, П. Кулинич і Г. Іванова аналізують нормативні основи цифрових інструментів аграрної

політики (зокрема, питання функціонування Державного аграрного реєстру). Д. Черваньова акцентує на нормативних ризиках і потребі належного правового супроводу цифрових процесів в аграрному бізнесі, тоді як П. Шорський розвиває інформаційно-правовий вимір цифрової трансформації аграрного виробництва. До українських правничих публікацій, що стосуються правових засад і політики цифровізації аграрного сектору, належать, зокрема, дослідження О. Мірошніченка, у яких розглядаються перспективи правового регулювання відносин цифрової трансформації в аграрній сфері, у тому числі з урахуванням програм і інструментів ЄС. Окремі технологічні напрями цифрового сільського господарства отримали правове осмислення у працях А. Осадчої, присвячених «точному землеробству» як аграрно-правовій категорії та проблемам його законодавчого визначення в Україні й за кордоном. У науковому дискурсі, присвяченому правовому забезпеченню інноваційного розвитку та цифровізації аграрного сектору, належне місце посідають праці Т. Курман, у яких досліджено агроінноваційний розвиток і висвітлено юридичну природу відповідних правовідносин.

*Лозо О.В.,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

*Оніщенко О.Ю.,
доктор філософії в галузі права,
асистент кафедри екологічного права
заступник декана факультету юстиції,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ В ІНТЕРЕСАХ МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ: РОЗВИТОК ІДЕЙ В. Л. МУНТЯНА У СУЧАСНОМУ ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ

Сучасний розвиток екологічного права відбувається під впливом глобальних викликів, зокрема зміни клімату, втрати біорізноманіття та деградації природних ресурсів. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема забезпечення охорони довкілля в інтересах майбутніх поколінь. Вирішення зазначеної проблеми неможливе без звернення до наукової спадщини вітчизняних учених, серед яких важливе місце посідає професор В. Л. Мунтян, який сформував теоретичні засади правового регулювання природокористування.

У працях В. Л. Мунтяна обґрунтовується концепція раціонального природокористування як необхідна умова забезпечення належного стану довкілля. Вчений виходив із того, що використання природних ресурсів має здійснюватися з урахуванням їх обмеженості та необхідності збереження для

майбутніх поколінь [1]. Водночас у його наукових підходах чітко простежується ідея нерозривного зв'язку між використанням природних ресурсів та їх охороною, що фактично передбачає встановлення правових меж господарської діяльності.

Важливою складовою наукової спадщини вченого є положення про пріоритет публічних інтересів у сфері використання природних ресурсів, які розглядаються як основа життєдіяльності суспільства, що обумовлює необхідність їх правового захисту незалежно від форм власності [1]. Такий підхід передбачає обмеження права власності в інтересах охорони довкілля, що є надзвичайно актуальним у сучасних умовах.

Разом з тим, у сучасному екологічному праві відбувається істотна трансформація зазначених підходів. Концепція раціонального природокористування, розроблена В. Л. Мунтяном, еволюціонувала у більш широку концепцію сталого розвитку, яка передбачає інтеграцію екологічних, економічних та соціальних інтересів [2]. На відміну від класичного підходу, сучасна модель акцентує увагу не лише на ролі держави, але й на відповідальності інших суб'єктів, зокрема бізнесу та громадянського суспільства.

Особливо показовим у цьому контексті є порівняння підходів В. Л. Мунтяна та права Європейського Союзу. Якщо у науковій спадщині вченого домінує ідея централізованого державного управління природними ресурсами, то право ЄС базується на принципах багаторівневого екологічного управління, участі громадськості та превентивності [3]. Зокрема, принцип обережності передбачає необхідність вжиття заходів навіть за відсутності повної наукової визначеності щодо шкоди довкіллю, що значно розширює межі правового регулювання порівняно з традиційною моделлю.

Крім того, у праві Європейського Союзу значного розвитку набув принцип «забруднювач платить», який покладає відповідальність за шкоду довкіллю на суб'єктів господарювання. У цьому аспекті сучасна модель відходить від виключно державоцентричного підходу, характерного для наукових поглядів В. Л. Мунтяна, та формує систему розподіленої відповідальності.

Водночас між зазначеними підходами існує й суттєва спадкоємність. Ідея обмеженості використання природних ресурсів, обґрунтована В. Л. Мунтяном, знаходить своє відображення у сучасному принципі сталого розвитку, який передбачає необхідність урахування інтересів майбутніх поколінь [2]. Це свідчить про те, що наукова спадщина вченого заклала теоретичні передумови для формування сучасних екологічно-правових концепцій.

На національному рівні відповідні підходи закріплені у законодавстві України. Зокрема, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює необхідність забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів та їх відтворення [4]. У цьому контексті можна констатувати, що сучасне екологічне право України розвиває ідеї, сформульовані у науковій спадщині В. Л. Мунтяна, адаптуючи їх до умов сьогодення.

Особливого значення набуває принцип міжпоколінної справедливості, який передбачає обов'язок сучасного покоління забезпечити належний стан довкілля для майбутніх поколінь. У сучасних умовах цей принцип реалізується через різноманітні правові механізми, включаючи екологічні обмеження, оцінку впливу на довкілля та розвиток кліматичних позовів [5].

Таким чином, наукова спадщина В. Л. Мунтяна зберігає свою актуальність у сучасному екологічному праві, оскільки закладені ним ідеї раціонального природокористування та пріоритету публічних інтересів трансформуються у концепцію сталого розвитку. Водночас сучасні виклики зумовлюють необхідність подальшого розвитку цих підходів із урахуванням європейських стандартів та нових механізмів екологічного управління.

Література

1. Мунтян В. Л. Правова охорона природи Української РСР. Київ : Наукова думка, 1973. 200 с.
2. World Commission on Environment and Development. Our Common Future. Oxford : Oxford University Press, 1987.
3. Treaty on the Functioning of the European Union (consolidated version). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
5. Peel J., Osofsky H. M. Climate Change Litigation. Cambridge : Cambridge University Press, 2015.

*Ковтун О.М.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України*

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ: НАУКОВІ ІДЕЇ ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА КРИЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ

22 лютого 2026 року видатному українському Вченому, Людині, Громадянину, Правозахисникові Василю Лук'яновичу Мунтяну виповнилося б 104 роки. Земний шлях Василя Лук'яновича налічує 93 роки. І я вдячна Долі, що подарувала мені щастя особистого знайомства і спілкування з цією чудовою Людиною, корифеєм української юридичної науки.

У науковому доробку В.Л. Мунтяна більш ніж 150 праць, серед яких ґрунтовні монографічні дослідження «Правові питання діяльності міжколгоспних об'єднань» (1961 р.), «Адміністративно-правова охорона колгоспної власності» (1961 р.), «Правова охорона лісів Української РСР» (1964 р.), «Правова охорона ґрунтів Української РСР» (1965 р.), «Правова охорона природи Української РСР» (1966 р.), «Правова охорона тваринного світу» (1968

р.), «Правові проблеми раціонального природокористування» (1973 р.), «Конституційні основи охорони природи» (1979 р.), колективна монографія (у співавторстві з Ц. В. Бичковою) «Правове регулювання водних відносин в УРСР» (1966 р.) та інші. Попри таку хронологію, яка говорить про те, що вік цих монографій налічує більш ніж пів століття, – геніальність вченого полягає у тому, що ці праці є актуальними донині. Хоча кардинально змінилося все: державний устрій, законодавство, суспільний лад тощо, але Василь Лук'янович неначе випередив свій час, зазирнувши у майбутнє і намітивши довгострокові стратегії розвитку аграрно-, земельно- та еколого-правової наук. Наукове передбачення – це і є талант справжнього вченого. Він на декілька десятиліть наперед визначив перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права.

Червоною ниткою через всі наукові праці В.Л. Мунтяна проходить ідея гармонійного співіснування людини і природи та необхідності посилення ролі екологічної складової суспільного розвитку, визнання її пріоритетності, поряд з економічною складовою: «екологічна складова є невід'ємною частиною людського розвитку, тому суть сучасного екологічного підходу у сфері взаємодії суспільства і природи полягає у сприйнятті економіки не виключно як мети розвитку, а як засобу підтримання життя теперішніх і майбутніх поколінь» [1, с. 29].

Василь Лук'янович справедливо вважає, що засадничою засадою розвитку екологічного права є концепція сталого розвитку, яка «покликана змінити світоглядні засади і загальнолюдські цінності в ХХІ столітті» [1, с. 29], сприйняття ідей і положень якої «вимагає істотного переосмислення уявлень про навколишнє природне середовище і місце в ньому людини» [1, с. 30].

Так, дійсно концепція сталого розвитку є своєрідним дороговказом розвитку людської цивілізації. Бо лише за умов досягнення та втримання гармонійної взаємодії трьох складових суспільного розвитку – екологічної, економічної та соціальної – людство здатне розвиватися, і довкілля буде збережене для нинішнього та прийдешніх поколінь у стані, не гіршому, аніж ми його отримали у спадок від наших предків.

Ще за життя В.Л. Мунтяна (він пішов у засвіти 16 листопада 2015 року) у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» визначено 17 цілей сталого розвитку і 169 завдань. Отже, сталий розвиток став дороговказом для розвитку людства на осяжну перспективу.

Але Україна постала сьогодні перед складним екзистенційним викликом – збройною агресією російської федерації, яка чинить руйнівний вплив на довкілля. Сучасна російсько-українська – найбільший збройний конфлікт з часів Другої світової війни.

Професор Мунтян знав, що таке війна не з чуток. Він захищав державу від ворога під час Другої світової війни. Коли 22 червня 1941 року Німеччина напала на Радянський Союз, Василь Лук'янович курсантом Київського військового

училища зв'язку, брав участь у ліквідації диверсійних груп німецьких військ в околицях Києва. Він закінчив училище вже в Красноярську і був направлений на Кримський фронт. Взимку 1941-1942 років командував взводом зв'язку 818 стрілецького полку 236 дивізії. Після поранення відновлювався у госпіталях Кисловодська і Тбілісі.

24-й принцип Декларації Ріо з навколишнього середовища і розвитку говорить, що війна чинить руйнівний вплив на процес сталого розвитку. Держави повинні поважати міжнародне право і забезпечувати захист довкілля під час військових конфліктів. Дійсно, збройний конфлікт унеможливує сталий розвиток держави. Від початку повномасштабного вторгнення росії на територію України Державною екологічною інспекцією зафіксовано 10 885 випадків шкоди довкіллю на майже 6,4 трлн грн [2]. Безсумнівно, війна деструктивно впливає на зусилля щодо забезпечення сталого розвитку, на перспективи досягнення Цілей Сталого Розвитку.

Повномасштабна війна росії проти України вже спричинила кліматичну шкоду, яка оцінюється приблизно в \$57 млрд. За попередніми підрахунками, обсяг викидів парникових газів, спричинених бойовими діями, руйнуванням інфраструктури, пожежами та іншими чинниками, пов'язаними з війною, сягнув 311 млн тонн CO₂еквіваленту. Це обсяг, співставний із річними викидами Франції або половиною річних викидів Німеччини [3].

Кліматична криза є глобальним викликом, війна – безпекова загроза не лише для України, а й для людства загалом. Але є загрози сталому розвитку держави, викликані недолугим реформуванням системи державного управління у довкіллевій сфері. Йдеться, насамперед, про ліквідацію профільного довкіллевого міністерства. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 року №903 «Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства» прийнято рішення ліквідувати Міністерство аграрної політики та продовольства України та Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, поклавши їхні функції на Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. Встановлено, що правонаступником майна, прав і обов'язків Мінагрополітики та Міндовкілля є Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України.

Відсутність окремого профільного міністерства з питань довкілля створює ризики втрати інституційної автономії екологічної політики та послаблює здатність держави формувати довгострокову екологічну стратегію [4]. Тож вважаємо за необхідне якнайшвидше відновити інституційну незалежність Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, як критично важливої інституції на шляху України до ЄС та майбутнього сталого розвитку, гарантувавши його повноцінну участь у відновленні держави та імплементації міжнародних зобов'язань [5, с. 99]. Переконана, що В.Л. Мунтян також підтримав би цю пропозицію, більш того – виступив би її ініціатором.

Отже, наукові ідеї та прогнози Василя Лук'яновича Мунтяна витримали іспит часом. Концепція сталого розвитку дійсно покликана змінити світоглядні засади і загальнолюдські цінності в ХХІ столітті. І хоча сталий розвиток України

пригальмований збройною агресією росії, переможний мир неодмінно настане, концепція сталого розвитку знов стане дієвою. І держава-агресорка відшкодує шкоду, заподіяну українському довкіллю, зокрема кліматичну.

Список використаних джерел:

1. Мунтян В.Л. Актуальність екологізації земельного законодавства України. *Право України*. 2012. №7. С.28-32.
2. Збитки довкіллю від війни сягнули 6,4 трлн грн: що зазнало найбільшої шкоди. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/zbitki-dovkillju-vid-vijni-sjahnuli-6-4-trln-hrn-shcho-zaznalo-najbilshoji-shkodi-1108624.html>
3. Як війна впливає на клімат: нові підрахунки за чотири роки повномасштабного вторгнення. URL: <https://ecoaction.org.ua/vijna-klimat-pidrakhunku-4roky-povnomassh-vtorh.html>
4. Інституційна спроможність у сфері збереження довкілля: оцінка, виклики, перспективи. Полісі-бріф. URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2026/03/Proyekt-Brifu-Instytutsiy-na-spromozhnist-dopovnenyj.pdf>
5. Ковтун О.М. Ліквідація Мінагрополітики України та Міндовкілля України: вплив на продовольчу та екологічну безпеку. *Агробізнес: стратегія розвитку в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів та тез доповідей учасників панельної дискусії IX Харківського Міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 26 вересня 2025 р.)* / за ред. Т.В. Курман, Ю.Ю. Бакай. Харків, 2025. 306 с. С. 94-99.

Чурилова Т.М.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри міжнародного, європейського права та
порівняльного правознавства
ННІ права Сумського державного університету*

CLASS ACTION У СПРАВАХ ПРО ЕКОЛОГІЧНУ ШКОДУ ЯК МЕХАНІЗМ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у Конституції України. У випадках заподіяння масової екологічної шкоди ефективність його судового захисту значною мірою залежить від наявності дієвих процесуальних механізмів. У цьому контексті особливий інтерес становить американська модель class action, яка демонструє значний потенціал колективного захисту екологічних прав. Формування цього інституту має тривалу історію розвитку, витoki якої простежуються ще у середньовічному англійському праві.

Попередником групового позову був «груповий судовий процес» у середньовічній Англії приблизно з 1200 року, що полягав у зверненні до суду від імені існуючих тоді соціальних структур - сіл, міст, парафій та гільдій. Результат розгляду спору був обов'язковим для всіх членів такої соціальної групи незалежно від їх реальної участі у процесі. Попри занепад цього інституту в Англії, його розвиток продовжився у США, де з 1966 року запроваджено

сучасний груповий позов, який, подібно до середньовічних групових процесів, має юридичні наслідки для всіх членів відповідної групи, за винятком тих, хто заявив про відмову від участі [1].

США історично виступають світовим лідером у сфері розвитку групових позовів (англ. class actions), пропонуючи модель, що суттєво відрізняється від європейських та українських підходів. Якщо у континентальних правових системах суб'єктом звернення переважно виступає громадська організація, то американська доктрина базується на фігурі «провідного позивача» (англ. Lead Plaintiff), який діє як представник усієї групи (англ. Class). Центральним елементом процесуальної регламентації таких справ є Федеральне правило цивільного процесу 23 (англ. Rule 23) [2], що визначає критерії, за якими позов може отримати статус групового.

Ключовою стадією розгляду є процедура сертифікації групи, під час якої федеральний суддя перевіряє відповідність позову встановленим стандартам [2]. До винесення ухвали про сертифікацію позов розглядається як індивідуальний, і лише після офіційного визнання судом «класу» справа може розглядатися як групова.

У межах процедури сертифікації провідний позивач зобов'язаний довести відповідність позову чотирьом кумулятивним критеріям, визначеним Rule 23(a) [2], кожен з яких має специфічне значення для екологічних спорів. Перший критерій - численність - позивач має довести, що кількість постраждалих є настільки значною, що об'єднання їх усіх як співпозивачів у межах звичайного процесу є практично неможливим. Хоча закон не встановлює чіткого цифрового порогу, судова практика США зазвичай вважає групу від 40 осіб достатньою для задоволення цього критерію. Наступний критерій - спільність. Цей критерій вимагає наявності спільних для всієї групи правових питань або фактичних обставин. У контексті так званих «токсичних деліктів» важливим є встановлення самого факту викиду шкідливих речовин відповідачем та науковому підтвердженні їхньої здатності завдати шкоди здоров'ю. Третій критерій - типовість, претензії провідного позивача повинні бути типовими для членів групи. Це означає, що правове обґрунтування та характер завданої шкоди не мають бути унікальними або специфічними лише для одного. Якщо провідний позивач постраждав за обставин, які суттєво відрізняються від обставин інших мешканців, суд може визнати його вимоги нетиповими та відмовити у сертифікації.

Нарешті, четвертий критерій - адекватність представництва полягає у доведенні суду, що провідний позивач та призначені адвокати здатні ефективно та добросовісно захистити інтереси групи. Тут оцінюється відсутність конфлікту інтересів між позивачем та іншими учасниками, а також професійний досвід юристів у веденні складних колективних справ, наявність ресурсів для ведення такої справи.

Для екологічних спорів, окрім зазначеного, критичне значення має відповідність вимогам Rule 23(b)(3) [2], згідно з якими суддя має переконатися, що спільні питання (наприклад, факт порушення екологічних норм) переважають

над індивідуальними (наприклад, різний ступінь хронічних захворювань у кожного потерпілого).

Однією з ключових рис американської моделі є принцип мовчазної згоди (англ. opt-out), закріплений у Rule 23(c)(2)(B). На відміну від добровільного приєднання, характерного для України, у США особа автоматично вважається учасником групового процесу, якщо вона підпадає під опис категорії потерпілих, визначений судом. Це покладає на учасника обов'язок офіційно заявити про вихід із групи у разі незгоди з позовом, інакше судові рішення, незалежно від його результату, матиме для такої особи остаточний характер.

Для мінімізації процесуальних зловживань у 2005 році було прийнято Закон про справедливість групових позовів (CAFA) [3], який передбачив передачу масштабних колективних спорів до федеральних судів та запровадив посилений контроль за мировими угодами.

Особливого значення у сфері екологічного захисту набуває специфічна фінансова модель «гонорару успіху», яка регулюється етичними правилами американської адвокатури та нормами 28 U.S. Code [4]. Оскільки адвокати зазвичай беруть на себе витрати на проведення експертиз та судовий процес, навіть фінансово незахищені громади можуть звертатися до суду проти великих корпорацій. У разі успіху адвокати отримують частку від загальної суми компенсації, що стимулює активне використання цього механізму [4].

Практична ефективність зазначених інструментів підтверджується судовою практикою у справах про «токсичні делікти». Одним із найвідоміших прикладів є справа *Anderson v. Pacific Gas & Electric Co.* (справа Ерін Брокович) [5], у якій завдяки механізму сертифікації було об'єднано вимоги сотень мешканців Каліфорнії проти енергетичної компанії, відповідальної за забруднення ґрунтових вод шестивалентним хромом.

Сучасна судова практика у справах проти компанії Monsanto (концерн Bayer) щодо канцерогенного впливу гербіциду Roundup демонструє масштабність наслідків американської моделі: системний тиск групових позовів призвів до багатомільярдних виплат та глобального перегляду стандартів агропромислової безпеки [6].

Ефективність цієї моделі у питаннях компенсації базується на принципі агрегації збитків, закріпленому у 28 U.S. Code § 1332(d) [3], що дозволяє оцінювати загальну шкоду, завдану всій громаді. Особливістю екологічних спорів є також застосування каральних збитків, правову природу яких було роз'яснено у справі *Exxon Shipping Co. v. Baker* [7]. Окрім того, поширеною формою відшкодування є медичний моніторинг (medical monitoring) - створення фондів для довгострокового спостереження за станом здоров'я постраждалих (кейс *Ayers v. Township of Jackson*) [8].

Таким чином, поєднання принципу opt-out та фінансової зацікавленості адвокатів формує у США одну з найбільш ефективних систем судового реагування на масові екологічні правопорушення. Попри ризики комерціалізації процесу, досвід США свідчить, що за умов належного судового контролю

інститут class action може виступати дієвим механізмом відшкодування масової екологічної шкоди та захисту права на безпечне довкілля.

Список використаних джерел:

1. В. Крат. Пошук оптимальної конструкції захисту певного кола осіб (representative actions). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Krat_gryp_pozov.pdf (дата звернення: 02.02.2026).
2. Rule 23. Class Actions. LII / Legal Information Institute. URL: https://www.law.cornell.edu/rules/frcp/rule_23 (date of access: 21.01.2026).
3. 28 U.S. Code § 1332 - Diversity of citizenship; amount in controversy; costs. LII / Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/1332> (date of access: 15.01.2026).
4. 28 U.S. Code § 2678 - Attorney fees; penalty. LII / Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/2678> (date of access: 01.03.2026).
5. Case Anderson v. Pacific Gas & E. Co. Justia U.S. Law. URL: <https://law.justia.com/cases/california/court-of-appeal/2d/218/276.html> (date of access: 03.01.2026).
6. In re Roundup Products Liability Litigation. Northern District of California | United States District Court. URL: <https://cand.uscourts.gov/cases-e-filing/cases/316-md-02741-vc/re-roundup-products-liability-litigation> (date of access: 03.02.2026).
7. Exxon Shipping Co. v. Baker, 554 U.S. 471 (2008) : рішення Верховного Суду США. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/554/471/> (дата звернення: 03.02.2026).
8. Ayers v. Township of Jackson, 106 N.J. 557 (1987). Supreme Court of New Jersey. URL: <https://law.justia.com/cases/new-jersey/supreme-court/1987/106-n-j-557-0.html> (дата звернення: 03.02.2026).

Заверюха М.М.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного, екологічного та енергетичного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛІСОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ліси є надважливим природним ресурсом держави та становлять екологічну основу забезпечення сталого розвитку суспільства. Вони виконують низку ключових екологічних функцій, зокрема сприяють збереженню водних і земельних ресурсів, підтриманню екологічної рівноваги та відіграють значну роль у запобіганні негативним кліматичним змінам. Крім того, лісові ресурси мають вагомe значення для розвитку світової економіки, що зумовлює підвищену

увагу до питань їх раціонального використання, охорони та відтворення. У зв'язку з цим проблематика ефективного функціонування лісового господарства набуває особливої актуальності на сучасному етапі розвитку суспільства.

Сучасний світ стоїть на порозі масштабних трансформацій, викликаних досягненнями інформаційних технологій. На сучасному етапі розвитку в глобальному інформаційному суспільстві активно формується і впроваджується новий економіко-правовий устрій – цифровий. Процеси діджиталізації, цифровізації та автоматизації стрімко увійшли у життя суспільства, змінивши всі його сфери у всьому світі й Україна не стала винятком, не стали винятком і лісові відносини [2, с. 146].

Нові цифрові технології стають все більш повсякденними. Так, на офіційному сайті Державного агентства лісових ресурсів України оприлюднено інформацію відносно чесько-українського проекту «Посилення спроможності моніторингу лісів України для досягнення відповідності вимогам ЄС», який значно прискорив перехід системи лісовпорядкування на сучасні цифрові технології. Зокрема зазначається, що у практику лісовпорядкування впроваджено мобільну геоінформаційну систему Field-Map, а також розроблено спеціалізований програмний модуль для польового збору лісовпорядних даних UKRTAX. Відтепер таксаційна та картографічна інформація вноситься до польових комп'ютерів безпосередньо під час проведення робіт у лісі, що істотно підвищує оперативність, ефективність та якість виконання лісовпорядних робіт [5].

Ефективність використання програмно-технологічного комплексу Field-Map зумовлюється низкою факторів, зокрема: по-перше, синергетичним ефектом від поєднання високоточного обладнання для вимірювання відстаней, кутів, азимутів із потужними польовими комп'ютерами, оснащеними геоінформаційними системами; по-друге, автоматизацією процесів формування баз даних та електронних карт безпосередньо під час проведення польових вимірювань; по-третє, можливістю використання зібраних у польових умовах матеріалів у стандартних цифрових форматах для їх подальшої обробки та аналізу; по-четверте, надійністю технічних засобів і зручністю їх використання [1, с. 29-30]. Водночас адаптована версія програмного модуля UKRTAX забезпечує швидке та точне здійснення лісовпорядкування.

Відповідно до ст. 45 Лісового кодексу України, лісовпорядкування включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективної організації та науково обґрунтованого ведення лісового господарства, охорони, захисту, раціонального використання, підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів, культури ведення лісового господарства, отримання достовірної і всебічної інформації про лісовий фонд України [3]. Окрім того, відповідно до ч. 3 ст. 23 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року державні кадастри природних ресурсів включають геопросторові дані, метадані та сервіси, оприлюднення, інша діяльність з якими та доступ до яких здійснюються у мережі Інтернет [4]. Впровадження таких цифрових рішень сприяє підвищенню прозорості управління лісовими

ресурсами, удосконаленню системи моніторингу стану лісів, а також забезпечує можливість оперативного отримання та обробки даних про зміни у лісових екосистемах.

Крім того, цифровізація лісового господарства створює передумови для інтеграції національних систем моніторингу лісів із європейськими інформаційними платформами, що є важливим кроком на шляху гармонізації українського законодавства та практики управління лісовими ресурсами зі стандартами Європейського Союзу.

Отже, цифрова трансформація лісових відносин є важливим напрямом модернізації системи управління лісовими ресурсами України. Використання сучасних геоінформаційних систем та цифрових баз даних сприяє підвищенню ефективності лісовпорядкування, забезпечує прозорість використання лісових ресурсів і покращує якість моніторингу стану лісових екосистем. В умовах воєнного стану цифрові технології набувають особливого значення, оскільки дозволяють оперативно отримувати та аналізувати інформацію про пошкодження лісових територій, наслідки бойових дій та інші загрози для лісового фонду. У зв'язку з цим подальший розвиток цифрових інструментів у сфері лісового господарства та вдосконалення нормативно-правового забезпечення їх використання є важливим завданням державної екологічної політики України.

Перелік використаних джерел

1. Букша І.Ф. Застосування мобільної ГІС-технології Field-map у лісовому і садово-парковому господарстві. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.5. С. 28-34.
2. Заверюха М. М. Діджиталізація лісових відносин в умовах воєнного стану. *«Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права»*. 2024. № 1. С. 145-149.
3. Лісовий кодекс України: прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
5. Чеські інновації допомагають покращити моніторинг лісів України. URL: <https://forest.gov.ua/news/cheski-innovatsii-dopomahaiut-pokrashchyty-monitorynh-lisiv-ukrainy> (дата звернення 16.03.2026)

*Платонова Є.О.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного, екологічного та енергетичного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

АТОМНА ЕНЕРГЕТИКА В УМОВАХ «ЗЕЛЕНОГО» ПЕРЕХОДУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Серед сучасних вагомих проблем України за складністю, комплексністю та наслідками особливо виділяються - енергетична та екологічна. Наразі, енергетична безпека країни, знаходиться у загрозовому становищі. Станом на 2026 рік у результаті воєнних дій на території країни вітчизняна енергосистема залишається вкрай вразливою і продовжує працювати з великими зусиллями в аварійному режимі майже без запасу міцності, як для електромереж, так і для генерації. Ціни на пальне неухильно зростають, а теплові паливні ресурси обмежені. Разом з цим, країна не може стояти осторонь від світового «зеленого» енергетичного переходу, який передбачає масштабну структурну перебудову економіки країн на екологічних засадах, поступову відмову від викопного палива на користь низьковуглецевих технологій, декарбонізацію та досягнення вуглецевої нейтральності.

Необхідність посилення енергетичної та економічної безпеки нашої держави, уникнення її залежності від російського імпорту енергоносіїв та зобов'язання Європейського Союзу скоротити чисті викиди парникових газів на 55% до 2030 року відновили інтерес до атомної енергетики.

Роль атомної енергетики в контексті енергетичного переходу є вкрай важливою, оскільки ключові рішення для досягнення вуглецевої нейтральності в енергетиці засновані саме на використанні атомної енергії. Дійсно завдяки високій потужності виробництва, незалежності від імпортного палива, доволі низьким викидам парникових газів, нині атомна енергетика виступає ключовим інструментом забезпечення енергетичної безпеки.

Разом з цим, одним з вагомих недоліків ядерної енергетики залишаються значні екологічні ризики, пов'язані з радіоактивними відходами, відпрацьованим ядерним паливом та можливими аваріями [5, с.218]. Саме тому, завдання збереження життя і здоров'я людини та безпеки середовища її існування залишається в ядерній енергетиці одним з головних.

Довіру до ядерної енергетики серйозно підірвали наслідки великих аварій на атомних електростанціях – Чорнобильській АЕС (26 квітня 1986 року) та на японській АЕС «Фукусіма 1» (12 березня 2011 року). На даний час спектр ризиків ядерного енергетичного сектору, розширила військова агресія РФ на території України. Найбільшою загрозою залишається окупація Запорізької атомної електростанції - найбільшого ядерного об'єкта Європи. Вагому небезпеку для країни створює експлуатація блоків станції за відсутності надійного технічного обслуговування. Саме тому посилення радіаційного захисту та відновлення ліній

електроживлення критичних систем є вкрай важливим для відвернення ядерної катастрофи та забезпечення права на безпечне довкілля.

Деякі країни ЄС, вважаючи високі ризики неприйнятними для себе, змінили державну політику в галузі ядерної енергетики та прийняли принципові антиядерні рішення. Так, до категоричних противників ядерної енергії належать Німеччина, Австрія, Португалія та Люксембург. Нещодавно в цьому переліку країн знаходилась також Данія, яка офіційно заборонила розвиток атомної енергетики з 1985 року. Доволі довгий час, майже 40 років країна була символом зеленого переходу завдяки розвитку вітрової та сонячної енергетики [2]. Проте, на даний час країна може кардинально змінити свій курс у сфері енергетики, а саме розглядає можливість повернення до атомної енергетики, завдяки використанню малих модульних реакторів.

Зауважимо, що внаслідок суттєвих змін об'єктивних економічних, політичних та соціальних умов у світі, спровокованих війною в Україні, відношення до атомної енергетики дедалі набуває суттєвого перегляду. Зокрема, ще влітку 2022 року Європейським парламентом було підтримано рішення Єврокомісії щодо внесення атомної енергетики та природного газу до «Зеленої таксономії ЄС», тобто переліку економічних видів діяльності, які вважаються сталими з точки зору впливу на довкілля та пріоритетними для спрямування інвестицій задля досягнення кліматичних цілей Євросоюзу [3]. Отже, ставлення до атомної енергетики поступово змінюється в бік її сприйняття як екологічно сприятливої діяльності.

Підтвердженням цього процесу є визнання ключової ролі ядерної енергетики в досягненні глобальних нульових викидів парникових газів на Всесвітній Конференції ООН зі зміни клімату (COP28), на якій понад 20 країн, включно з Україною підтримали Декларацію про збільшення потужностей ядерної енергетики втричі до 2050 року. Також сторони зобов'язалися вжити внутрішніх заходів для забезпечення відповідальної експлуатації АЕС та відповідності найвищим стандартам безпеки, стійкості та нерозповсюдження, а також відповідального поводження з відпрацьованим ядерним паливом протягом тривалого періоду [4].

Новітні світові тенденції у сфері енергетики, зокрема щодо зміни правового статусу атомної енергетики, визнання її різновидом «зеленої» та кліматично сприятливої, надають підстави розглядати її як важливу складову енергозабезпечення України та економічно ефективно низьковуглецеве джерело енергії в умовах воєнних та післявоєнних викликів.

У звіті Міжнародного енергетичного агентства «Електроенергія 2026», звертається увага, що ядерна енергетика повертає собі стратегічне значення завдяки сприятливим політичним рішенням щодо продовження терміну служби діючих атомних реакторів та інвестиції в будівництво нових потужностей [1].

Вбачається, провідну роль у майбутньому енергетичної галузі України відіграватимуть ядерна енергетика та відновлювані джерела енергії. В контексті децентралізації енергосистеми доволі перспективним є впровадження проєкту технології малих модульних реакторів, перевагою яких є мінімальне навантаження на довкілля. Нагальна необхідність забезпечення впровадження

режиму безпечного використання ядерної енергії та радіаційного захисту людей і навколишнього природного середовища вимагає здійснення широкого комплексу взаємопов'язаних заходів політичного, економічного та правового характеру. На нашу думку, важливим є вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері використання ядерної енергії та забезпечення радіаційної безпеки. З метою забезпечення сталого функціонування ядерної енергетики, а також її подальшого розвитку, вкрай необхідним є розроблення довгострокової програми розвитку атомної енергетики України.

Список використаних джерел:

1. International Energy Agency (IEA), Electricity 2026, IEA, Paris URL: <https://www.iea.org/reports/electricity-2026>
2. Данія розглядає можливість повернутися до атомної енергетики після 40-річної перерви. URL: https://espreso.tv/atomna-energetyka-daniya-rozglyadae-mozhlivist-povernutisya-do-atomnoi-energetiki-pislya-40-richnoi-perervi#goog_rewarded
3. Європарламент визнав газ та атомну енергію «зеленими». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/225138.html>
4. Збільшення потужностей ядерної енергетики втричі до 2050 року: Україна приєдналася до Декларації країн-учасниць Конференції ООН зі зміни клімату COP28. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zbilshennia-potuzhnostei-iadernoi-enerhetyky-vtrychi-do-2050-roku-ukraina-pryiednalasia-do-deklaratsii-krajin-uchasnyts-konferentsii-oon-zi-zminy-klimatu-cop28>
5. Платонова Є.О. Атомна енергетика України в контексті енергетичного переходу: правові питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 217-221.

Шаранова С. В.,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та перспективи розвитку земельних відносин в Україні» від 22 вересня 2005 року № 2897-IV зазначалось, що недостатньо реалізовується одне з головних завдань земельної реформи – раціональне використання та охорона земель. Роботи щодо раціоналізації землекористування та охорони земель проводяться досить повільно і як результат - деградація ґрунтового покриву деяких територій досягла критичного стану [1].

Необхідно зазначити, що попри тривалий період реформування земельних відносин, суттєвих позитивних змін у сфері раціонального використання та охорони земель, порівняно з 2005 роком (прийняття зазначеної Постанови), не відбулося. Проблеми, пов'язані з деградацією ґрунтів, неефективним використанням земельних ресурсів та недостатнім рівнем їх охорони, залишаються актуальними й досі.

Сьогодні, в умовах воєнних дій, багато територій зазнали значних руйнувань: сільськогосподарські угіддя пошкоджені або заміновані, родючість ґрунтів на певних ділянках знижена, значна площа лісів втрачена тощо. Тому забезпечення раціонального землекористування стає не лише економічною, а й екологічною необхідністю. Крім цього, забезпечення збереження та відновлення земель, що є першочерговим для післявоєнної відбудови країни, неможливо без належного їх раціонального використання.

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої та неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів [2].

Правове регулювання раціонального використання земель в Україні здійснюється насамперед нормами земельного та екологічного законодавства. Одним із базових принципів земельного права є принцип раціонального використання та охорони земель, закріплений у Земельному кодексі України. Його сутність полягає у забезпеченні ефективного використання земельних ресурсів з одночасним збереженням їх природних властивостей і запобіганням негативному впливу на довкілля [3, с. 131].

В. Л. Мунтян наголошував, що принцип раціонального й ефективного використання природних об'єктів відображає зведену в закон економічний аспект екологикористування, що виражається в намаганні з мінімальними витратами отримувати найбільший ефект від господарської експлуатації природних ресурсів, не завдаючи при цьому економічної та екологічної шкоди [4, с. 151].

Попри наявність розвиненої системи земельного законодавства, на практиці забезпечення раціонального використання земель залишається недостатньо ефективним. Неналежне здійснення заходів щодо охорони земель, недосконалість механізмів виконання контролю та відповідальності за порушення земельного законодавства призводять до погіршення якісного стану земельних ресурсів.

У період післявоєнного відновлення особливої уваги потребує відновлення земель, пошкоджених війною. Це включає рекультивацію

сілськогосподарських угідь, очищення територій від мін та вибухонебезпечних предметів, відновлення родючості ґрунтів, а також планування забудови з урахуванням раціонального використання ресурсів.

Підкреслимо, що незважаючи на те, що раціональне використання земель закріплене як один із ключових принципів і завдань земельного законодавства України, а також виступає обов'язком власників земельних ділянок і землекористувачів, чинне законодавство не містить чіткого визначення цього поняття. Словосполучення «раціональне використання» використовується у низці нормативно-правових актів, проте його зміст розкривається лише фрагментарно через окремі вимоги, критерії та обмеження, що стосуються охорони земель, дотримання цільового призначення, підвищення родючості ґрунтів і недопущення їх деградації.

Такий підхід зумовлює певну невизначеність у правозастосуванні, оскільки відсутність єдиного узагальненого визначення ускладнює формування чітких правил належної поведінки суб'єктів земельних правовідносин і створює ризики різного тлумачення цього поняття. Без законодавчо закріплених критеріїв складно однозначно встановити, чи є певне використання земельної ділянки раціональним або ж таким, що порушує встановлені вимоги.

Відсутність у законодавстві визначення поняття раціонального використання земель, попри його фундаментальне значення для всієї системи земельного права, є суттєвою прогалиною законодавства. Усунення цієї прогалини шляхом закріплення комплексного, науково обґрунтованого визначення сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання земельних відносин, забезпеченню єдності правозастосовної практики та більш належному рівню охорони й відновлення земельних ресурсів.

Отже, раціональне землекористування в Україні є фундаментальною складовою післявоєнного відновлення. Правові підходи до його забезпечення повинні поєднувати економічні та екологічні інтереси, враховувати наслідки війни та забезпечувати сталий розвиток територій.

Література

1. Рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та перспективи розвитку земельних відносин в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 22 вересня 2005 року № 2897-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2897-15?find=1&text=%D1%80%D0%B0%D1%86#Text>

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12?find=1&text=%D1%80%D0%B0%D1%86#Text>

3. Деякі питання раціонального використання земель лісгосподарського призначення. *Проблеми законності*. 2018. Вип.141. С.128-136. doi: 10.21564/2414-990x.141.129895.

4. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природокористування : монографія. Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1973. 184 с.

Марченко С.І.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сюйва І.С.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ЗА НАСЛІДКАМИ ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Як зазначає В.В. Носік, внаслідок повномасштабного російського вторгнення на суверенну територію України, тимчасової окупації частини земель нашої держави, значні площі сільськогосподарських угідь виявилися замінованими та засміченими залишками від пошкодженої військової техніки, розірваних артилерійських снарядів, крилатих ракет, збитих літаків і гелікоптерів, БПЛА, хімічними та іншими речовинами [8, с. 30]. Це зумовило виникнення принципово нової категорії відходів, які є результатом руйнування об'єктів інфраструктури, застосування озброєння та техногенного забруднення територій. Їх особливість полягає у комплексному характері, оскільки вони поєднують у собі ознаки будівельних, промислових і небезпечних відходів, часто містять токсичні, вибухонебезпечні та інші шкідливі компоненти. Водночас традиційне визначення відходів у законодавстві України як «речовин, матеріалів і предметів, від яких власник позбувається або повинен позбутися» [12] не враховує специфіки їх утворення внаслідок воєнних дій.

Додаткової актуальності проблемі надає те, що управління такими відходами є невід'ємною складовою післявоєнного відновлення територій, екологічної безпеки та виконання Україною євроінтеграційних зобов'язань. Проте сучасний стан законодавства свідчить про наявність суттєвих прогалин, що потребують наукового осмислення та нормативного вдосконалення. В юридичній літературі та законодавстві України поряд з категорією «відходи, які утворюються внаслідок війни» [1, с. 349-355; 6; 13] вживаються різні дефініції, такі як «відходи війни» [9], «військові/воєнні відходи» [7], «відходи руйнації війни» [15], «відходи, що утворились у зв'язку з бойовими діями» тощо. Така розпорошеність у термінах породжує юридичну невизначеність та ускладнює правозастосування у сфері управління відходами.

У законодавстві України на сьогодні фактично врегульовано лише один різновид таких відходів, а саме відходи від руйнувань, інші види відходів за наслідками воєнних дій залишаються поза межами чіткої правової регламентації. Відповідно до Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій,

терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 1073 від 27 вересня 2022 р. [11], відходи від руйнувань – це частини (уламки) пошкоджених (зруйнованих) об'єктів, а також матеріали, предмети, які були всередині або поряд з такими об'єктами у момент пошкодження (руйнування) та/або виконання робіт з демонтажу та які повністю або частково втратили свої споживчі властивості та не можуть у подальшому використовуватись за місцем їх утворення чи виявлення. Аналіз зазначеного Порядку свідчить, що його дія не поширюється на радіоактивні відходи, на відходи, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) об'єктів оборонного і спеціального призначення та деякі інші категорії відходів. Такий підхід слід оцінити як фрагментарний та такий, що не відображає реального різноманіття та небезпечності відходів, що утворюються в умовах війни.

В юридичній літературі є різні підходи щодо класифікації відходів за наслідками воєнних дій. Серед таких різновидів відходів війни М. М. Потіп, Д. М. Токарчук виокремлюють стихійні поховання, що виникають безпосередньо на лінії фронту або на тимчасово окупованих територіях [10, с. 112; 14, с. 117]. Вважаємо такий підхід дискусійним, оскільки, хоча тіла загиблих людей і належать до категорії біологічних решток, їх правовий режим регулюється не законодавством про відходи, а нормами законодавства про охорону здоров'я, судово-медичну експертизу, військові поховання, санітарно-епідемічний контроль тощо. На користь цього свідчать положення міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій [4; 5] та додаткових протоколів [2; 3], які встановлюють обов'язок сторін конфлікту забезпечувати гідне поховання загиблих, вести їх облік, повідомляти протилежну сторону про втрати та гарантувати можливість ексгумації у мирний час. Саме тому поводження з такими рештками має здійснюватися у межах правового режиму військових поховань і санітарного законодавства, із дотриманням відповідних процедур та норм безпеки, а не за правилами управління відходами у загальному розумінні.

Водночас варто погодитися, що у контексті земель сільськогосподарського призначення та сільських територій залишення тіл на відкритих місцевостях породжує серйозні екологічні, санітарні та біобезпекові загрози. Як слушно зазначає Д. М. Токарчук, під час розкладання тіл «утворюються отруйні речовини, які з ґрунтовими водами чи дощами потрапляють до водойм; наслідки такого забруднення є надзвичайно небезпечними, а його дія може проявитися як одразу, так і через певний час» [14, с. 117].

Вищезазначене свідчить, що категорія «відходи війни» не може бути зведена до окремого різновиду (наприклад, відходи руйнувань), оскільки поєднує ознаки небезпечних, побутових, промислових і біологічних відходів. Саме це зумовлює потребу у виробленні спеціального правового режиму їх ідентифікації, класифікації та управління з урахуванням їх змішаної природи та потенційної загрози для довкілля, життя і здоров'я людини.

Наразі правове регулювання управління відходами, утвореними внаслідок воєнних дій, перебуває на етапі становлення та охоплює лише відходи руйнувань, що не відповідає реальним викликам. Удосконалення правового забезпечення у цій сфері має ґрунтуватися, насамперед, на формуванні цілісного понятійного апарату, визначенні особливостей правовідносин та адаптації принципів управління відходами до умов воєнного та післявоєнного періоду. Це дозволить забезпечити ефективне та безпечне поводження з відходами війни та сприятиме відновленню довкілля і сталому розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199
2. Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів (Протокол II), 8 червня 1977 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. Офіційний переклад українською. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153
5. Іванюта С. Про організацію поводження з відходами, що утворилися внаслідок війни. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-03/waste-of-war_pdf.pdf
6. Марченко В. М., Гречко А. В., Корогодова О. О., Кузьмінська Н. Л., Осецький В. Л., Шутюк В. В., Данілова Е. І. Формування моделей управління військовими відходами, утвореними в умовах війни. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. № 6 (13 (120)). 2022. С. 6–19. URL: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2022.268283>
7. Носік В. Законодавче забезпечення права на доступ до використання сільськогосподарських земель в умовах воєнного стану як передумова продовольчої безпеки. Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу: тези доповідей учасників Міжнародної науковопрактичної онлайн/офлайн конференції (м. Київ, 16 вересня 2022 р.). Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2022. 299 с.
8. Піддубна Г.В., Рачок Я.О. Відходи від руйнувань та відходи війни: проблеми правового визначення. URL: <https://ir.nmu.org.ua/server/api/core/bitstreams/72877756-85a1-40f1-ba2e-3928fa4a2dd2/content>
9. Потіп М. М. Правове регулювання використання відходів війни як ресурсу для відновлення України. *Нове українське право*. Вип. 3. 2023. С. 106–114.
10. Про затвердження Порядку управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових

дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1073-2022-п#Text>

11. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-ІХ. *ВВР України*. 2023. № 17. Ст. 75.

12. Синчанський С.О. Правовий режим відходів війни, що утворилися внаслідок воєнних дій в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Том 2. № 89. 2025. С. 299-305.

13. Токарчук Д.М. Особливості утворення і поводження з відходами під час воєнних дій: досвід України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 2. С. 109-122.

14. Управління відходами руйнації війни в Україні. Актуальні практики та необхідні зміни. URL: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/dodatok_1_zvit_vidhody_rujnacziyi_vijnny.pdf

Куренда С. В.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ЄВРОПЕЙСЬКА СТРАТЕГІЯ ВОДОСТІЙКОСТІ: НОВИЙ ЕТАП ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОДНИХ ВІДНОСИН

На даному етапі розвитку людства безпрецедентною за масштабом проблемою для сучасної цивілізації виступає зміна клімату. Тривалий негативний антропогенний вплив на природу призвів до порушення кліматичної нейтральності (досягнення якої є важливим завданням сьогодення [1, с. 59–60]), що своєю чергою спричинило цілий ланцюг наслідків, які сьогодні тією чи іншою мірою зачіпають практично кожен сферу життєдіяльності людини. Забезпечення потреб людства у воді не становить у цьому сенсі виключення. На рівні Цілей сталого розвитку ООН визнає дефіцит у забезпеченні водними ресурсами принаймні 40% людей на планеті [2]. При цьому це лише один з аспектів проблеми. Питна вода є базовим благом і необхідністю для існування кожного індивіда, однак не менш важливим є також і використання водних ресурсів для меліоративних цілей як умова забезпечення продовольчої безпеки та отримання людиною життєво необхідних продуктів харчування. У зв'язку з цим в умовах сьогодення все більшого значення набуває консолідація зусиль держав світу для подолання глобальних викликів значна частина яких сьогодні пов'язана з водними ресурсами. Однак, проблема полягає у тому, що протягом досить тривалого часу сфера водних відносин перебувала поза належною увагою суб'єктів правотворчості у той час як фокус було перенесено на інші природоресурсні відносини, зокрема на лісові, що пояснюється у тому числі важливим значенням лісів для досягнення кліматичної нейтральності на планеті

[1, с. 59–60]. Це отримало відображення, зокрема і в програмних документах. Для прикладу, у межах ЄС неодноразово затверджувалися та оновлювалися лісові стратегії. Відповідні оновлення були здійснені у 2013 (Нова лісова стратегія ЄС) [3] та у 2021 (Нова лісова стратегія ЄС до 2030 року) [4] у той час як основним документом ЄС, що визначав засади регулювання водних відносин, тривалий час виступала директива Європейського парламенту і Ради від 23 жовтня 2000 року № 2000/60/ЄС «Про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики» [5].

У зв'язку з цим у відповідь на систематичні заклики щодо необхідності формування «Блакитної угоди» [6] (за аналогією із «Зеленою угодою» у рамках ЄС) або принаймні складання чіткої Стратегії розумного водокористування [7] у середині 2025 року керівні органи ЄС запропонували Європейську стратегію водостійкості (European Water Resilience Strategy) [8].

Юридичне та соціальне значення документа складно переоцінити, адже фактично ним закладається основа правового регулювання водних відносин на досить тривалий період. У сутності йдеться про формування системи юридичних механізмів, спрямованих на досягнення стійкості водних ресурсів. В якості основних цілей, визначених Стратегією, виступають відновлення та захист водного циклу, як основи сталого водопостачання, побудова воднорозумної економіки, а також забезпечення чистої та доступної води для всіх громадян у будь-який час [8], що досить чітко окреслює три основні компоненти концепції сталого розвитку – екологічний, економічний та соціальний [9, с. 73].

Документ визначає цілі правового регулювання водних відносин, а також досить ясні змістовні та темпоральні індикатори їх досягнення.

Важливе значення Стратегії для національних правопорядків визначається декількома обставинами. Найбільш визначальним виступає її характер як системи цілевказівок. Документ визначає цілі розвитку водних відносин, що дозволяє досить ясно визначити основну телеологію інструментів правового регулювання таких відносин. Крім того, стратегією пропонуються досить чіткі кроки для досягнення відповідних цілей, що своєю чергою орієнтує в частині можливого інструментарію упорядкування суспільних відносин.

У цілому слід зазначити, що формування Стратегії водостійкості є цілком закономірним результатом розвитку водних відносин, а також механізмів їх правового регулювання в умовах актуальних викликів. Існування програмного документу, що визначає цілі правового регулювання, а також основний інструментарій впливу права на суспільні відносини є необхідною умовою досягнення бажаного результату. Однак для національного правопорядку України цей документ має ще одне значення.

За останнє десятиліття Україна здійснила серйозні кроки у напрямку приєднання до європейської родини країн, у тому числі і адаптуючи посередництвом юридичних механізмів свою екологічну політику до відповідних стандартів. Поряд із цим у світлі окресленого необхідно усвідомлювати, що Європейське співтовариство є динамічною структурою, яка перебуває у постійному розвитку, а тому й процесі підвищення стандартів

життєдіяльності. Екологічному аспекту у цьому сенсі відводиться особлива роль, адже в умовах мирного співіснування на планеті саме екологічні виклики виступають основною проблемою майбутнього для людини. Водним ресурсам у цьому процесі відводиться особлива роль, зокрема урахуваючи їх важливе значення як для задоволення побутових потреб, так і запитів економічного виробництва. У зв'язку з цим чітке окреслення контурів та змісту водної стратегії ЄС виступає важливим кроком у напрямку поглиблення відповідних тенденцій, а тому і подальшого розвитку правової бази для забезпечення досягнення кінцевої мети. З урахуванням цього вступ до ЄС імовірність якого сьогодні для України є реальною як ніколи у сутності виступатиме лише новим етапом розвитку у тому числі національної водної політики з урахуванням інституціоналізації водної стійкості як одного з основоположних принципів екологічної політики ЄС.

Список використаних джерел:

1. Гордійчук М. А. Детермінанти законодавчого забезпечення екологічної стійкості лісів в Україні. *Ампаро*. 2025. № 3. С. 55–61.
2. The SDGS in Action. *United Nations*. URL: <https://www.undp.org/sustainable-development-goals> (access date: 21.03.2026).
3. New EU Forest Strategy: for forests and forest-based sector: Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (COM (2013) 659 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013DC0659> (access date: 21.03.2026).
4. New EU Forest Strategy for 2030: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (COM (2021) 572 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM%3A2021%3A572%3AFIN> (access date: 21.03.2026).
5. Про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики: Директива Європейського парламенту і Ради від 23.10.2000 р. № 2000/60/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962 (дата звернення: 21.03.2026).
6. Renewed Call for an EU Blue Deal. *European Economic and Social Committee*. URL: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-04-23-852-en-n.pdf> (access date: 21.03.2026).
7. The European Union needs an ambitious Water-Smart Strategy (June 2023). *Water Europe*. URL: <https://watereurope.eu/wp-content/uploads/2023/12/Manifesto-EU-Water-Strategy.pdf> (access date: 21.03.2026).
8. European Water Resilience Strategy: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (COM/2025/280 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52025DC0280&qid=1750857768458> (access date: 21.03.2026).

9. Буканов Г. М. Концепція сталого розвитку як основа формування державної екологічної політики на державному та регіональному рівнях. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2020. Т. 31 (70), № 3. С. 71–76.

*Шомпол О.А.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ НЕБЕЗПЕЧНИМИ ВІДХОДАМИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

1. Пішов п'ятий рік повномасштабної війни, яку російська федерація веде в Україні. Війна принесла Україні не лише значні людські та матеріальні втрати, але і безпрецедентну кількість військових відходів, а саме, зруйнованої техніки, будівельних уламків, гільз, нерозірваних боєприпасів та іншого «воєнного сміття» [1]. Проблеми поводження із новими видами відходів, що утворюються в результаті війни це не тільки питання забезпечення екологічної безпеки та мінімізації екологічних ризиків, але і проблеми формування нових правових засад регулювання поводження із такими відходами. В сьогоденних умовах, є потреба вирішення проблем правового забезпечення поводження із небезпечними відходами в умовах дії правового режиму воєнного стану та у період повоєнного відновлення, серед яких є проблеми визначення та закріплення поняття нових видів відходів, що утворюються внаслідок війни. В науковій літературі часто використовується термін «відходи війни», проте на правовому рівні поняття «відходів війни» по суті відсутнє.

Серед актуальних проблем правового регулювання в сфері поводження з небезпечними відходами, що утворюються внаслідок війни можна виокремити проблеми поводження із відходами від руйнувань, які містять азбест та відходами вибухових речовин військового призначення.

2. Постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1073 затверджено «Порядок управління відходами, що утворилися у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків» [2], що закріплює поняття «відходів від руйнувань», під якими розуміють частини (уламки) пошкоджених (зруйнованих) об'єктів, а також матеріали, предмети, які були всередині або поряд з такими об'єктами у момент пошкодження (руйнування) та/або виконання робіт з демонтажу та які повністю або частково втратили свої споживчі властивості та не можуть у подальшому використовуватись за місцем їх утворення чи виявлення [2]. За своєю структурою відходи від руйнувань можуть містити азбест (пил та волокна), і такі відходи,

відповідно до Національного переліку відходів [3] відносяться до різних класів небезпеки (III та IV клас).

Відповідно ст. 28 Закону України «Про систему громадського здоров'я» [4], встановлюються медико-санітарні вимоги щодо безпечності для здоров'я і життя людини містобудівної діяльності. Із введенням в дію даного законодавчого акту, з 1 жовтня 2023 р., відповідно до ч.3 ст. 28 почала діяти заборона на виробництво та використання азбесту незалежно від виду, а також азбестовмісних виробів і матеріалів у технологічних процесах та під час здійснення будівельно-монтажних робіт на будь-яких об'єктах [4]. Основні заходи безпеки і захисту від шкідливого впливу азбесту на здоров'я людини визначаються Державними санітарними нормами і правилами «Про безпеку і захист працівників від шкідливого впливу азбесту та матеріалів і виробів, що містять азбест» [5]. Проте, зазначені норми та заборони, врегульовують поведження із азбестом під час містобудівної діяльності, але не вирішують низки проблем щодо поведження із азбестовмісними відходами, зокрема в складі відходів від руйнувань.

Сьогодні потребують врегулювання питання щодо визначення спеціальних місць для захоронення азбестовмісних відходів, та розробка спеціальних правил їх захоронення. Особливої уваги потребує вирішення питань щодо визначення методології оцінки ризиків від впливу азбесту, не тільки на здоров'я людини, але і на навколишнє середовище, та встановлення контролю з боку державних органів щодо поведження із такою категорією відходів.

3. Окрему групу проблем, які потребують вирішення, є проблеми поведження із відходами вибухових речовин військового призначення. Такі відходи відносяться до небезпечних і їх, на нашу думку, можна поділити на певні групи: 1) відходи вибухових речовин військового призначення, які виведені з експлуатації; 2) відходи використання вибухових речовин військового призначення; і можна виділити ще одну групу – 3) це відходи виробництва вибухових речовин військового призначення.

Відповідно до ч.9 ст.13 Закону України «Про управління відходами» [6] передбачено, що управління окремими видами відходів, що утворилися внаслідок виникнення надзвичайної ситуації техногенного, природного або воєнного характеру, здійснюється відповідно до порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Окрім того, відповідно до п.3) ч. 3. ст.2 Закону України «Про управління відходами»[6] його дія не поширюється на: «3) вибухові речовини військового та цивільного призначення, виведені з експлуатації». Оскільки в законі відсутнє визначення поняття «вибухових речовин військового та цивільного призначення, виведені з експлуатації», це дає можливість тлумачити його в різних аспектах: по-перше, як прострочені боєприпаси, промислові вибухові речовини, які втратили свої властивості, чи інші вибухонебезпечні матеріали, які більше не використовуються за призначенням; по-друге, це так звані відходи війни - відходи, що утворюються в процесі використання різних видів зброї та вибухових речовин військового призначення. Поведження із такими відходами здійснюється відповідно до

Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» [7], Порядку утилізації ракет, боєприпасів і вибухових речовин, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. № 812[8] та ін.

На період дії воєнного стану та 12 місяців після його скасування особливості поводження із відходами виробництва вибухових речовин здійснюється відповідно до Порядку виробництва, закупівлі та постачання вибухових речовин і боєприпасів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 липня 2025 р. №902 [9], проте, на нашу думку, залишається актуальним розробка спеціального законодавчого акту, який би врегулював законодавчо поводження із такою категорією відходів.

Перелік використаних джерел:

1. Криворучкіна Олена. Управління відходами під час війни: вирішення проблеми військового сміття. 08 лютого 2026 р. URL : <https://ndu.kr.ua/909-upravlinnya-vidkhodami-pid-chas-vijni-virishennya-problemi-vijskovogo-smittyu> (Дата звернення: 20.03.2026 р.)

2. Про затвердження Порядку управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 26.03.2026 р.)

3. Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів : постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2023 р. № 1102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2023-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 26.03.2026 р.)

4. Про систему громадського здоров'я : закон України від 6 вересня 2022 року № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>

5. Про затвердження Державних санітарних норм і правил «Про безпеку і захист працівників від шкідливого впливу азбесту та матеріалів і виробів, що містять азбест» : наказ Міністерства здоров'я України від 05 червня 2023 р. №1013, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 09 серпня 2023 р. за № 1345/40401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1345-23#Text>

6. Про управління відходами: закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>

7. Про протимінну діяльність в Україні : закон України від 6 грудня 2018 р. № 2642-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19>

8. Порядок утилізації ракет, боєприпасів і вибухових речовин: постанова Кабінету Міністрів України від 07 червня 2008 р. № 812 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2006-%D0%BF#n120>

9. Деякі питання виробництва, закупівлі та постачання вибухових речовин і боєприпасів : постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 2025 р. № 902. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/902-2025-%D0%BF#Text>

*Карпюк Б.В.,
доктор філософії в галузі права
Старший викладач кафедри
адміністративного та конституційного права
ННІ ППДП Пенітенціарної академії України*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ

У цій роботі досліджено питання правового режиму земель спеціального призначення, які перебувають у користуванні органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС). Земельні ділянки та розміщена на них інфраструктура є основою для забезпечення ізоляції засуджених, їх ресоціалізації та дотримання вимог національної безпеки.

Останніми роками система управління пенітенціарними установами зазнала суттєвих змін. Зокрема, Кабінет Міністрів України ліквідував Державну пенітенціарну службу, передавши її повноваження (включно з управлінням майном та підприємствами установ виконання покарань) безпосередньо Міністерству юстиції України. Аналізуючи цю оптимізацію, робимо висновок, що вона мала на меті централізувати контроль за використанням державних земель і зробити управління більш оперативним. Проте на практиці виникає низка проблем через суперечності між правилами управління державними землями та закритою специфікою виправних установ. Метою дослідження є комплексний аналіз правового статусу земель пенітенціарної системи, вивчення актуальної судової практики та виявлення закономірностей регулювання земельних відносин у цій сфері.

Досліджуючи правовий режим пенітенціарних земель, варто насамперед звернути увагу на підпорядкування різних установ виконання покарань. Відповідно до статті 11 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), система складається з установ із різним підпорядкуванням: органи пробації, виправні колонії та слідчі ізолятори підпорядковуються Міністерству юстиції України, тоді як військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон належать до сфери управління Міністерства оборони України[2].

З огляду на це, робимо висновок, що єдиного правового режиму земель пенітенціарної системи не існує – він є неоднорідним. Землі військових об'єктів автоматично підпадають під дію статті 77 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) і визнаються землями оборони. Натомість землі цивільних виправних колоній та слідчих ізоляторів класифікуються як землі спеціального призначення. Згідно з вимогами статті 92 ЗК України, такі землі надаються державним установам та підприємствам виключно на праві постійного користування[1].

Важливою проблемою є юридичне оформлення цих територій. Відповідно до статті 79-1 ЗК України, земельна ділянка стає об'єктом цивільних прав лише з моменту її формування, тобто присвоєння кадастрового номера та реєстрації в

Державному земельному кадастрі. Аналізуючи цей імператив, доходимо висновку, що значна частина історичних земельних масивів ДКВС, які не пройшли процедуру сучасної інвентаризації, юридично перебувають у стані «невидимості». Це пояснюється тим, що без кадастрового номера неможливо зареєструвати речове право (право постійного користування), що створює ризики самовільного захоплення меж колоній сусідніми землекористувачами[1].

Окрему увагу слід приділити підприємствам установ виконання покарань, які володіють великими масивами сільськогосподарських земель. Відповідно до статті 13 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», такі підприємства є державними, їх мета – здійснення господарської діяльності та професійне навчання засуджених. Вони не можуть бути засновниками інших компаній і щодо них не може бути відкрито справу про банкрутство[4].

Оскільки ці підприємства мають землю лише на праві постійного користування, вони позбавлені права здавати її в оренду. Проте на практиці вони часто укладають з приватними агрокомпаніями договори «про спільну діяльність», які фактично приховують оренду. Верховний Суд у своїй практиці 2024-2025 років чітко формулює позицію щодо розпорядження державними землями. Зокрема, у постанові від 04.03.2025 (справа № 922/1097/24) Касаційний господарський суд зазначив, що за наявності бажаючих отримати державну землю в оренду, таке право підлягає обов'язковому продажу на конкурентних засадах, тобто на земельних торгах.

Зважаючи на цю судову практику, ми доходимо висновку, що будь-які спроби підприємств ДКВС передати землю в користування приватним особам поза аукціоном є незаконними. Цей висновок ґрунтується на тому, що суди послідовно захищають конкурентні засади земельного законодавства, визнаючи приховані договори оренди недійсними.

Крім того, виникають просторові конфлікти між різними категоріями державних земель. У постанові Верховного Суду від 18.02.2025 у справі № 902/72/24 суд скасував державну реєстрацію сформованої сільськогосподарської ділянки через те, що її частина накладалася на прикордонну смугу, яка належить до земель оборони. Аналізуючи це рішення, робимо висновок, що виправні установи, які знаходяться поблизу державного кордону або військових об'єктів, перебувають у зоні ризику скасування їхніх прав на землю. Це пояснюється тим, що пріоритет у таких земельних спорах держава та суди надають землям оборони та інтересам національної безпеки.

Усвідомлюючи проблеми з використанням земель, законодавець намагався реформувати цю сферу. У 2021 році було подано проект Закону України «Про пенітенціарну систему» (№ 5293). Однією з його ключових ідей було доповнення ЗК України новою статтею 77-1 «Землі пенітенціарної системи», яка б дозволила установам продавати права оренди на свої сільськогосподарські землі за окремими правилами[.

Проте Головне науково-експертне управління Верховної Ради розкритикувало цю ідею, зазначивши, що створення відомчих правил продажу

права оренди суперечить загальним засадам регулювання земельних відносин (стаття 3 ЗК України), оскільки процедура аукціонів вже повноцінно врегульована главою 21 ЗК України.

Аналізуючи чинне законодавство станом на 2026 рік, ми констатуємо, що ця ініціатива зазнала поразки – стаття 77-1 у ЗК України так і не з'явилася. Відхилення такого проєкту ми вважаємо цілком логічним та правильним. Встановлення окремих привілейованих процедур розпорядження землею лише для однієї системи органів зруйнувало б єдність земельного законодавства і створило б корупційні ризики.

Окрему увагу слід приділити питанню розподілу територій установ виконання покарань в умовах воєнного стану. Прийняття Закону України № 3185-IX від 29.06.2023 стало причиною суттєвих змін у просторовому плануванні земельних ділянок ДКВС. Законодавець запровадив нові суворі вимоги ізоляції: створення таборів для військовополонених; створення секторів максимального рівня безпеки для чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі; окреме тримання осіб, засуджених за державну зраду, диверсії та колабораціонізм, а також облаштування платних камер із поліпшеними умовами у слідчих ізоляторах[3].

Також закон передбачив можливість введення в установах «режиму особливих умов» (на строк до 30 днів) у разі епідемій, масових заворушень чи загрози збройного нападу, під час якого припиняються всі побачення та заходи.

З огляду на ці нововведення, можна зробити обґрунтований висновок, що наявна інфраструктура та площі багатьох колоній потребують масштабного перепланування та, ймовірно, розширення. Створення кількох абсолютно ізольованих секторів із максимальним рівнем безпеки (для зрадників, військовополонених тощо) вимагає значних вільних площ для облаштування захисних бар'єрів між різними категоріями засуджених.

Якщо просто ущільнювати забудову без виділення нових земельних ділянок, стане неможливо дотримуватися базових прав засуджених. Наприклад, права на доступ до крамниць (ст. 108 КВК України), бібліотек (ст. 109 КВК України) та на забезпечення належних умов для короткострокових та тривалих побачень (ст. 110 КВК України). Організація всіх цих просторів безпосередньо залежить від наявності вільної території в межах кадастрових меж колонії[2].

Підсумовуючи, зазначимо, що правовий режим земель установ виконання покарань є складною системою, яка перебуває на перетині земельного, цивільного та кримінально-виконавчого права. Державні підприємства пенітенціарної системи, маючи землю лише на праві постійного користування, не можуть передавати її в оренду, що підтверджується актуальною судовою практикою Верховного Суду щодо захисту конкурентних земельних торгів. Відсутність у чинному ЗК України окремої статті про «землі пенітенціарної системи» не є недоліком, а навпаки – захищає єдність загальних правил користування державними землями. Водночас виклики воєнного стану (поява нових категорій засуджених) зумовили потребу в суворому розділенні територій,

що об'єктивно вимагає перегляду підходів до планування кадастрових меж виправних установ.

Виділення земель пенітенціарної системи в окрему статтю ЗК України з наданням їм "особливого статусу" — це хибний шлях, який породжує корупційні ризики та суперечить логіці земельного права.

Натомість державі потрібне інше: необхідно завершити суцільну інвентаризацію цих земель, зареєструвати їх у Державному земельному кадастрі та дозволити підприємствам пенітенціарної системи відкрито здавати надлишкові сільськогосподарські площі в оренду через загальні процедури земельних аукціонів. Тобто регулювання має бути чітким, але воно повинно базуватися на загальних правилах Земельного кодексу, а не на створенні відокремленого "пенітенціарного земельного права".

Перелік використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування установ виконання покарань та установ попереднього ув'язнення в період воєнного стану: Закон України від 29.06.2023 № 3185-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3185-20>

4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>

5. Проект Закону України «Про пенітенціарну систему» від 22.03.2021 № 5293. URL: <http://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26132>

*Козмуляк К.А.,
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ФІКСАЦІЇ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Численні дослідження констатують, що війни, починаючи з Першої Світової, чинять все більш руйнівний вплив на екосистеми. Це пов'язано із розвитком зброї та силою її ураження. Війна в Україні не стала виключенням. За даними Держекоінспекції, станом на початок грудня 2025 року розмір збитків, завданих навколишньому середовищу від початку повномасштабного вторгнення, сягнув 6,01 трлн грн. і продовжує зростати. Таких значних екологічних втрат на території Європи за сучасної історії не фіксувалося [1]. Це

зумовлює потребу у розробці та впровадженні дієвого механізму фіксації та компенсації завданої шкоди.

Питання правового регулювання відшкодування шкоди довкіллю України внаслідок збройної агресії РФ стали предметом досліджень таких вчених-правників як Г.В. Анісімової, Г.І. Балюк, М.Я. Ващишин, О.М. Ковтун, М.О. Медведєвої, Т.М. Чурилової, О.А. Шомпол та ін. Втім, динамічність розвитку подій потребує подальших досліджень у цій сфері.

Сьогодні правове регулювання фіксації та розрахунку збитків, заподіяних довкіллю внаслідок збройної агресії російської федерації проти України здійснюється на основі спеціально створеної нормативної бази, яка сформувалася після 24 лютого 2022 року. По суті, це є унікальним світовим досвідом, коли держава, перебуваючи в активній фазі війни, активно розробляє та вдосконалює правове регулювання у цій сфері.

Загальний порядок визначення шкоди та збитків затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». Документ визначає механізм оцінки збитків завданих, в тому числі, земельним, водним, лісовим ресурсам, надрам, атмосферному повітрю та об'єктам природно-заповідного фонду. На виконання вимог цієї постанови Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України протягом квітня-жовтня 2022 року було затверджено низку спеціалізованих методик (накази № 167, № 178, № 252, № 366, № 414 та № 565). Вони регламентують порядок визначення розміру шкоди, завданої окремим природним ресурсам та комплексам внаслідок збройної агресії та надзвичайних ситуацій. Методики враховують як пряму шкоду (забруднення, знищення, засмічення, самовільне використання), так і витрати, пов'язані з обрахунком розміру завданих збитків.

Наступним кроком врегулювання питання відшкодування шкоди стало прийняття у лютому 2023 року Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», яким утворено Державний реєстр пошкодженого та знищеного майна. Важливо, що облік охоплює не лише нерухомість, а й природні ресурси, зокрема надра, земельні, лісові та водні ресурси, а також біологічне різноманіття. Реєстр забезпечує зберігання документації про розмір матеріальних збитків і результати оцінки майна, а також дозволяє відстежувати всі етапи прийняття рішень щодо надання компенсацій та фінансування відновлювальних робіт.

З метою цифровізації фіксації екологічних правопорушень запроваджено єдину державну інформаційну систему, що дозволяє здійснювати моніторинг та облік шкоди довкіллю в режимі реального часу – веб ресурс «ЕкоЗагроза» (постанова КМУ від 14.07.2023 № 732). Вона забезпечує автоматизацію збору

доказів, зокрема через можливість подання фізичними та юридичними особами електронних повідомлень про екологічні інциденти з верифікацією їхнього географічного положення та візуальним підтвердженням, чим трансформує отриману від громадськості інформацію в офіційну доказову базу.

Водночас, виключно національного правового регулювання недостатньо для притягнення країни-агресора до відповідальності та отримання відшкодування завданих збитків. Тут вкрай важливою є роль міжнародного права.

Фундаментом для впровадження міжнародного компенсаційного механізму та створення Реєстру збитків стала Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 5 «Про сприяння правовому захисту і відшкодуванню шкоди за агресію проти України» від 14 листопада 2022 року [2]. У травні 2023 року в Рейк'явіку на саміті Ради Європи, 43 держави та ЄС підписали декларацію про створення Реєстру збитків, завданих агресією РФ. Цей Реєстр функціонує в Гаазі як міжурядова платформа в межах Ради Європи. Він призначений для документування доказів та обліку претензій щодо шкоди, заподіяної на території України з 24 лютого 2022 року. Важливо, що право на подання заяв про збитки мають не лише державні органи, а й фізичні та юридичні особи, що забезпечує всебічну фіксацію наслідків міжнародно-протиправних дій агресора [3, С. 106]. Наразі Реєстр збитків містить понад 100 тисяч заяв [4].

Логічним продовженням формування системи фіксації екологічної шкоди стало прийняття Комітетом Міністрів Ради Європи Резолюції CM/Res(2025)3 від 9 липня 2025 року [5], яка закріпила перехід Реєстру до активної фази обробки доказів та претензій. Це дозволило інтегрувати дані про екологічну шкоду, зібрані національними цифровими сервісами (зокрема «ЕкоЗагрозою»), у міжнародну систему обліку.

Ще одним кроком в напрямку формування системи компенсації завданих збитків, у тому числі, у сфері довкілля стало підписання 16 грудня 2025 року Конвенції про створення Міжнародної компенсаційної комісії для України [6]. Комісія буде сформована в межах Ради Європи та буде відкрита для інших держав. Щоб ця комісія запрацювала у 2027 році, відповідну Конвенцію повинні ратифікувати щонайменше 25 держав. Цікаво, що в Україні тільки 19 березня 2026 року зареєстровано проект закону про ратифікацію цього документа.

Таким чином, наразі відбувається активне формування та вдосконалення національного та міжнародного механізму відшкодування шкоди довкіллю, який поєднує документування шкоди з реальним фінансуванням відновлювальних заходів. Звернення уваги міжнародної спільноти на екологічні збитки, поряд із втратами демографічного, соціального, інфраструктурного, культурного та економічного характеру заслуговує на позитивну оцінку. Адже, як слушно зауважував В.Л. Мунтян ще у 1975 році, посилення екологічного аспекту в праві є одним з тих шляхів, який беззаперечно, відповідає сучасним потребам міждисциплінарного вирішення проблеми нераціонального використання природних ресурсів та вимог забезпечення екологічної безпеки [7, С. 16].

Перелік використаних джерел

1. Російська агресія вже спричинила екологічні руйнування в Україні більше 6 трлн гривень. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/6fab61dd-28e9-4b18-8b22-ef06f10498a2?lang=uk-UA&title=EkologichniRuinuvanniaVUkraini> (дата звернення 20.03.2026).

2. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 14 листопада 2022 року. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/ua1.pdf> (дата звернення 20.03.2026).

3. Ковтун О.М. Еколого-правові аспекти збройної агресії Російської Федерації проти України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. № 83 (2), 2024. С. 103-109. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.14> (дата звернення: 20.03.2026).

4. <https://suspilne.media/1248028-dla-zapusku-kompensacijnoi-komisii-u-2027-roci-konvenciu-pro-nei-maut-ratifikovati-25-krain-ofis-prezidenta/> (дата звернення: 20.03.2026)

5. Резолюція CM/Res(2025)3 Про підтвердження встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. URL.: <https://rd4u.coe.int/documents/358068/524108/CMRes%282025%293+-+UA.pdf/99f3f559-9dc3-607d-4b94-fb6f6cc976bb?t=1752833298995> (дата звернення: 20.03.2026).

6. У Гаазі відбулося підписання Конвенції про створення Міжнародної компенсаційної комісії для України. <https://www.president.gov.ua/news/u-gaazi-vidbulosya-pidpisannya-konvenciyi-pro-stvorennja-miz-102033> (дата звернення - 20.03.26)

7. Гетьман А.П. Ідея правового забезпечення раціонального природокористування в дисертаційному дослідженні професора В.Л. Мунтяна. Збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від Дня народження професора Василя Лук'яновича Мунтяна (м. Київ, 21 жовтня 2022 року) / За заг. ред. В. Носіка: Хмельницький, Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова. 2022. С.15-18.

Псутурі Б.Д.,

доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Рослинництво є однією з основних галузей сільського господарства. Адже виконує функцію забезпечення продовольчої безпеки країни. Повномасштабна війна росії на території нашої країни призвела та продовжує призводити до жахливих наслідків для сільського господарства України. За результатами 2022 року виробництво зернових культур скоротилося на 37 % в порівнянні з

попередніми рекордними показниками 2021 року і становило близько 53,9 млн. т. Водночас, виробництво олійних культур зазнало скорочення на 24 % і становить 17,5 млн. т. [1].

Виробництво органічної продукції рослинництва, сприяє забезпеченню таких цілей сталого розвитку, як подолання голоду і міцне здоров'я, що встановлено Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» [2]. Крім того, Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і її державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р., передбачається заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, *inter alia* шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах (ст. 404) [3].

Органічне сільськогосподарське виробництво останнім часом в Україні набуває все більшого поширення, оскільки спрямоване на подолання проблеми голоду, гарантування продовольчої безпеки, поліпшення якості харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства та сільських територій [4, с. 29]. Сьогодні законодавець приділяє все більше уваги розвитку цього напрямку у сільському господарстві. У Національній економічній стратегії на період до 2030 року, затвердженій постановою КМУ від 3 березня 2021 р. № 179, однією з головних стратегічних цілей визначається збільшення площі земель з органічним статусом до не менш як 3 % загальної площі сільськогосподарських угідь, а також збільшення експорту органічної продукції до 1 млрд. доларів США до 2030 року. Таким чином, з часом, законодавець переглянув плани стосовно розміру земельних ділянок під органічним виробництвом у бік зменшення. Але, навіть цих нормативно-правових актів достатньо, щоб стверджувати, що дослідження питання правового регулювання виробництва органічної продукції, у т. ч. рослинництва, є особливо актуальним.

Нажаль, 24 лютого 2022 р. росія розпочала злочинну та загарбницьку війну проти України, яка має катастрофічний вплив на розвиток всіх секторів економіки, в тому числі і на секторі органічного виробництва. Більше того, воєнні дії спричинили занепад аграрної сфери в цілому (в т. ч. і сфери виробництва органічної продукції рослинництва), оскільки на окупованих росією українських територіях фермери, в кращому випадку, не можуть нормально проводити сільськогосподарську діяльність на своїх земельних ділянках, а в гіршому – взагалі вимушені покинути свої ділянки та переїхати на постійне місце проживання до більш безпечних областей країни. Це призвело до глибокої кризи в аграрному секторі економіки. Саме тому, Президент України 21 квітня 2022 р. підписав Указ № 266/2022 «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни». Головними завданнями, які покладаються на цей орган, визначено розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України; визначення пропозиції щодо пріоритетних реформ, які мають бути

проведені в воєнний та післявоєнний час, також підготовка стратегічних ініціатив та проектів нормативно-правових актів, які обов'язково мають бути прийняті в цей період (п. 3 Указу) [5]. Нажаль, в Указі відсутні положення щодо перспектив розвитку органічного виробництва.

В умовах воєнного стану сільськогосподарське виробництво органічної продукції рослинництва має ряд складнощів, зумовлених забрудненням, засміченням, знищенням земель сільськогосподарського призначення, які раніше були придатні для органічного землеробства, недостатністю фінансових ресурсів як у виробників так і споживачів даної продукції, обмеженням експортної діяльності та ін. Водночас, перспективність даного виду сільськогосподарського виробництва, важливе значення для сталого розвитку сільських територій свідчить про необхідність його пріоритетного розвитку. Пропонуємо внести зміни до Указу Президента України від 21 квітня 2022 р. № 266/2022, зазначивши в ньому положення стосовно розроблення плану заходів з розвитку та післявоєнного відновлення галузі органічного виробництва (в т. ч. і виробництва органічної продукції рослинництва).

Також, слід зазначити, що після початку повномасштабної війни в Україні в 2022 році почала формуватися концепція післявоєнної «зеленої» відбудови України. Основним принципом цієї концепції став принцип «відбудувати зеленіше та краще, ніж було» [6, с. 58]. Це означає не просто відновлення виробництва сільськогосподарської продукції на постраждалих від війни територіях, а створення сучасної, екологічно чистої та конкурентоспроможної галузі сільського господарства, інтегрованої в Європейський зелений курс (EU Green Deal). Утіленням в реальність цієї концепції стало розроблення у 2025 році Кабінетом Міністрів України за ініціативи Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України при підтримці Програми розвитку ООН проекту Закону України «Про засади зеленого відновлення України». Позитивним моментом законопроекту ми вважаємо визнання необхідності прийняття Національної стратегії зеленого відновлення України та визначення Плану заходів з реалізації Національної стратегії зеленого відновлення України, а також створення Національної ради з питань зеленого відновлення України, основними завданням якої визначено подання пропозицій щодо формування та реалізації державної політики зеленого відновлення. В свою чергу негативним моментом законопроекту, на нашу думку, є відсутність будь якої інформації про виробництво органічної продукції (в тому числі органічної продукції рослинництва) [7]. В цілому, законопроект, наразі, доволі сирий та потребує доопрацювання. Пропонуємо внести зміни до тексту законопроекту, окремо виділивши в ньому статтю щодо «зеленого» відновлення галузі органічного виробництва, приділивши особливу увагу «зеленому» відновленню виробництва органічної продукції рослинництва, в частині: 1) інвестицій та фінансування заходів із відновлення виробництва органічної продукції рослинництва; 2) визначення програм комплексного відновлення галузі виробництва органічної продукції рослинництва; 3) створення заходів з відновлення виробництва органічної продукції рослинництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рік війни в цифрах для агросектору. URL: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/rik_viyni_v_tsifrakh_dlya_agrosektoru
2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їїними державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Ст. 2125.
4. Гафурова О. В., Марченко С. І. Правове регулювання державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва за законодавством України та ЄС. Право. Людина. Довкілля. 2019. Вип. 10. № 4. С. 29 – 35.
5. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 р. № 266/2022. Офіційний вісник України. 2022. № 49. Ст. 2698.
6. Повоєнна зелена відбудова України: процеси, зацікавлені сторони, участь громадськості. Андрусевич А., Козак З. Аналітичний звіт. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/2024-05/racse-report_2024-5-13-1_ukr.pdf
7. Проект Закону України «Про засади зеленого відновлення України».

ДОПОВІДІ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

С.Л. Берзінь,

*аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник:

Григор'єва Х.А.,

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МЕЛІОРАТИВНА РЕФОРМА: ПРАКТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Значну частину творчого доробку професора В. Л. Мунтяна складають дослідження, присвячені правовій охороні ґрунтів. Учений доводив важливість забезпечення родючості ґрунтів та зупинення негативних процесів деградації, які стали наслідком активної сільськогосподарської діяльності. З часом в Україні було прийнято спеціальне законодавство, покликане не лише формувати правові основи охорони земель, але й забезпечувати заходи щодо підвищення родючості ґрунтів. Так, наприклад, у Законі України «Про меліорацію земель» меліорація розуміється як комплекс гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних, інших меліоративних заходів, що

здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь.

Проблема зростання площ ризикового землеробства в Україні стає все більш нагальною через цілу сукупність факторів: прогресуючі кліматичні зміни, інтенсивне сільське господарство, що прискорює ерозійні процеси в ґрунтах, стрімкі прояви опустелювання тощо. Для того, щоб ефективно та системно протидіяти цим кризовим явищам, які загрожують стабільності сільськогосподарської діяльності в Україні, вкрай важливо на державному рівні налагоджувати меліорацію сільськогосподарських земель. З цією метою було започатковано меліоративну реформу, яка була покликана змінити принциповий підхід до організації відносин у цій сфері. Основним нормативним актом, що регулює дані відносини, став Закон України «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель» від 17.02.2022 року.

Так, ключовими ідеями реформування стали такі: а) утворення спеціальних суб'єктів – організацій водокористувачів (ОВК), яким безоплатно передаються у власність меліоративні системи, що обслуговують земельні ділянки членів таких організацій; б) передача повноважень щодо надання водних ресурсів у користування для зрошувальних цілей до іншого відомства – Держрибагенства; в) надання обмеженої державної підтримки організаціям водокористувачів у вигляді часткової компенсації вартості ремонту та відновлення насосних станцій.

Запущена меліоративна реформа «забуксувала» уже на перших проєктах з передачі меліоративних систем у власність новоствореним ОВК. Проблема виявилася суто юридичною, адже відповідно до норм податкового законодавства операції з безоплатного відчуження нерухомого майна підлягають оподаткуванню ПДВ. При цьому власники таких меліоративних систем – держава та/або територіальні громади – здебільшого не мали коштів, закладених у бюджетах для виплати таких видатків. У зв'язку з цим реформа була заблокована.

Слід зазначити, що були спроби окремих ОВК відстояти свої права у судовому порядку, однак у цілому вони здебільшого виявилися неефективними. Наприклад, на Черкащині ОВК звернулася до Держводагенства із вимогою передати у її власність об'єкти інженерної інфраструктури меліоративної Трушівської зрошувальної системи, однак відповідач листом повідомив позивача щодо відсутності у державному бюджеті коштів Державного агентства водних ресурсів для сплати ПДВ за ставкою 20% при безоплатній передачі державного майна третім особам [1]. Суд визнав бездіяльність Держводагенства протиправною та зобов'язав розглянути звернення ОВК по суті. Однак це рішення не розв'язує основну проблему відсутності у державного органу коштів на належне виконання передбачених податковим законодавством операцій.

Визнання існування проблеми та необхідності її вирішення стало очевидним. Особливо красномовними виглядали підрахунки у разі необхідності передачі у власність ОВК великих меліоративних систем. Наприклад, представник Держрибагенства прямо зазначив, що «для деяких систем,

наприклад, Інгулецької зрошувальної системи, яка є найбільшою в Україні, передача до ОВК взагалі не буде можливою, адже її балансова вартість становить понад 1,5 млрд грн, тому сума для сплати ПДВ становитиме 300 млн грн, а такої економії коштів у Держрибагентства не буде ніколи. Тому цю систему не можна буде передати без внесення змін до ПК України або виділення напряму коштів з державного бюджету на оплату ПДВ» [2].

У зв'язку з цим ситуація могла бути вирішена лише втручанням законодавця. Так, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення" та з метою удосконалення окремих положень податкового законодавства» від 16.07.2025 року Перехідні положення ПК України були доповнені окремим пунктом такого змісту: «У період до набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з безоплатної передачі об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем, що перебувають у державній та комунальній власності, організаціям водокористувачів відповідно до Закону України "Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель".

Основними ознаками аналізованої новели можна вказати такі: а) надання характеру податкової пільги (звільнення від оподаткування); б) тимчасовість дії.

Цілком можливо, що обрання саме пільги як способу досягти необхідного результату, є виправданим. Якщо розглядати надання податкових пільг на макрорівні, то можна сказати, що метою їх надання є активізація пріоритетних напрямів фінансово-господарської діяльності та стимулювання певних видів діяльності, а також надання підтримки певним категоріям платників і досягнення інших соціальних цілей [3, с. 531]. У даному випадку стратегічною метою надання цієї пільги є активізація меліоративної реформи та налагодження іригаційних відносин на нових інституційних та власницьких засадах.

Тимчасовий характер аналізованої норми також має пояснення. З одного боку, він вказує на усвідомлення законодавцем євроінтеграційних перетворень податкового законодавства у разі набуття Україною повноправного членства. З іншого боку, тимчасовість податкової пільги виступає каталізатором меліоративної реформи, в якій зацікавлена держава. Звичайно, утворення ОВК та їх функціонування відбувається на добровільних засадах, однак нормотворець стимулює землевласників та землекористувачів до швидшого прийняття позитивного рішення та започаткування організаційно-правових заходів.

Усунення податково-правового бар'єру для подальшого розвитку меліоративної реформи дало свої результати: станом на початок 2026 року в Україні створено 73 організації водокористувачів у 14 областях, з них 19 — у 2025 році [4]. Подальший розвиток меліоративних відносин залежатиме від синергетичної дії різних факторів та має залишатися у фокусі спеціальних правових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Рішення Черкаського окружного адміністративного суду від 01.05.2025 року у справі № 580/2185/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127026222#> (дата звернення: 20.03.2026 року)

2. Меліоративну реформу буде розблоковано – парламентарі ініціюють звільнення від ПДВ операцій з передачі майна в ОБК. URL: https://www.darg.gov.ua/meliorativnu_reformu_bude_0_0_0_14203_1.html (дата звернення: 20.03.2026 року)

3. Гусейнова Е. Ф. Пільги як інструмент податкового регулювання. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 527 – 532.

4. Україна та США посилюють співпрацю у сфері меліорації. URL: https://darg.gov.ua/ukrajina_ta_ssha_posiljujutj_0_1_0_15237_1.html?search=2026%20%F0%EE%EA%F3%20%E2%20%D3%EA%F0%E0%BF%ED%B3 (дата звернення: 20.03.2026 року)

Бредіхін Ю.Ю.,

*аспірант кафедри цивільного права
Запорізького національного університету*

Науковий керівник:

Бондар О.Г.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права,
перший проректор Запорізького національного*

ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ЗЕМЕЛЬНИМ РЕСУРСАМ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Військова агресія російської федерації проти України спричинила безпрецедентний у новітній історії нашої держави за масштабами та наслідками негативний вплив на стан земель. Повною мірою це стосується і Запорізької області, значна частина якої (близько 70 %) тимчасово окупована ворогом. За даними Держекоінспекції України, «з початку повномасштабної війни фахівці продовжують документувати злочини проти природи в Запорізькій області. Головна проблема – забруднення ґрунту уламками ракет, снарядів та будівельним сміттям, яке залишається після руйнувань. Станом на лютий поточного року екологи офіційно підтвердили понад 200 таких випадків. Загальна сума збитків, завданих лише земельним ресурсам регіону, вже перевищує 25,7 мільярдів гривень» [1].

Викладене вище об'єктивно детермінує гостру необхідність розробки та впровадження ефективних механізмів правової кваліфікації та кількісної оцінки заподіяної рашистами шкоди, щоб трансформувати суто фізичні, хімічні, біологічні та інфраструктурні руйнування у чіткі, верифіковані юридичні та

економічні категорії. Метою такої трансформації є забезпечення належної доказової бази для подальшого стягнення репарацій та компенсації збитків.

Важливим елементом цих механізмів вбачаються оціночні поняття – специфічні юридичні категорії, зміст яких конкретизується безпосередньо у процесі правозастосування. Серед розмаїття визначень оціночних понять у правничій літературі одним з найбільш влучних вбачається підхід В.М. Косовича, за яким «оціночне поняття – це виражена у юридичній нормі абстрактна характеристика соціальної (особистої, групової та ін.) значущості реальних або потенційних фактів, що має бути неодмінно конкретизована під час його застосування чи реалізації, завдяки чому забезпечено юридичне реагування держави на всі індивідуалізовані факти, яким притаманна зафіксована у юридичній нормі значущість» [2, с. 53].

Використання таких понять як «істотна шкода», «значне забруднення», «раціональне використання» та «екологічна цінність» є невід’ємною частиною вітчизняного та міжнародного законодавства, проте їх застосування в умовах воєнного стану та подальшого відновлення створює низку теоретичних і практичних викликів.

У кримінально-правовій науці, а саме звідти простежується початок генези оціночних понять у правовій матерії, М.І. Пановим наголошувалось на тому, що «використання оціночних понять є виправданим, оскільки вони надають кримінально-правовому регулюванню більшої гнучкості, повноти, динамічності, що дозволяє кримінальному закону враховувати все різноманіття явищ у їх динаміці і розвитку» [3, с. 233]. Ця глибока думка цілком може бути поширена і на сферу використання та охорони земель, де кожен випадок заподіяння шкоди є унікальним за своїми обставинами, фізико-хімічними та іншими природничими характеристиками і наслідками.

У механізмі правового забезпечення відшкодування збитків земельним ресурсам оціночні поняття реалізують декілька критично важливих функцій. По-перше, функція індивідуалізації дозволяє компетентним правозастосовчим органам, органам державного контролю та нагляду, судам адаптувати загальну норму до специфічних обставин ситуації щодо конкретної земельної ділянки, що зазнала впливу бойових дій. По-друге, вони надають правовому регулюванню гнучкість, забезпечуючи, окрім іншого, синхронізацію розвитку нормативного забезпечення із оновленням знань та підходів в агрономічній та землевпорядній науці про деградацію земель та новими методами і технологіями їх відновлення. Разом із тим, попри ці позитивні аспекти, наявність оціночних категорій зумовлює підвищені ризики щодо надмірного суб’єктивного правозастосовчого розсуду, що, своєю чергою, може призвести до розмитості правового інструментарію при визначенні шкоди, розміру відшкодування (репарацій) тощо.

Осердям правового забезпечення відшкодування збитків земельним ресурсам є постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [6]. Цей нормативний

документ, ухвалений у перші місяці повномасштабного вторгнення, впровадив комплексну систему ідентифікації втрат за п'ятнадцятьма ключовими напрямками, серед яких акцентовано виокремлено шкоду, завдану земельним ресурсам. Втім, сама постанова формує лише загальний адміністративно-інституційний та правовий базис, тоді як безпосереднє нормативне закріплення та імплементація механізмів розрахунку здійснюється через спеціалізовані галузеві методики, базисною серед яких є Методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167 [4]. У цьому нормативно-правовому акті використовуються оціночні поняття, які дозволяють уповноваженим особам, які здійснюють у межах повноважень, передбачених законом, державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища (інспекторам Держекоінспекції України) чи, у подальшому, якщо виникне така потреба, судам, враховувати специфіку кожної окремої ситуації.

Основні оціночні поняття, якими оперує Методика, передусім стосуються стану земель. У п. 3 розділу I Методики міститься дефініція: «засмічення земель – наявність на земельній ділянці сторонніх предметів, матеріалів, відходів та/або інших речовин без відповідних дозволів» [4]. Оціночним тут вбачається визначення, чи є предмет «стороннім» для певної конкретної ділянки у контексті бойових дій (наприклад, залишки фортифікаційних споруд). Своєю чергою, у п. 1 розділу II забрудненість ґрунтів визначається через наявність в їх складі «негативних якісних змін» [4], що цілком підставно, на наш погляд, зумовлює питання щодо оцінки такої «негативності», її масштабу та юридично значущих наслідків.

Якщо проаналізована вище Методика № 167 розглядає та оцінює шкоду, завдану земельним ресурсам та ґрунтам як природному об'єкту та елементу біосфери, то Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України, затверджена наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 р. № 295 [5], розглядає землю в економічному сенсі як критично важливий актив, майновий об'єкт та основний засіб виробництва у сільському господарстві. Цей документ детально унормовує поетапну процедуру фіксації та розрахунку економічних втрат щодо стану земель, а також безпосередньо пов'язану з ними упущену вигоду суб'єктів прав на земельні ділянки. Контроверсійним може бути твердження, що саме поняття «упущена вигода» є оціночним, однак вбачається, що його зміст не є статичним і розкривається та деталізується безпосередньо в процесі правозастосування, виходячи з конкретних обставин справи, специфіки земельної ділянки, ринкової кон'юнктури та ін. До того ж, у ст. 22 Цивільного кодексу України при конструюванні терміну «упущена вигода» вживається концепт «звичайні обставини» [7], який, на нашу думку, також має оціночну природу.

Підсумовуючи, зазначимо, що правове забезпечення відшкодування збитків земельним ресурсам України від російської збройної агресії неможливе

без глибокого розуміння та правильного застосування оціночних понять. Ці категорії мають важливе значення у мирний час, але разом із тим забезпечують необхідну адаптивність та гнучкість відповідних інституційно-правових механізмів до екстремальних умов війни, проте вимагають високого рівня фаховості суб'єкта правозастосування, експертного супроводу та уніфікації підходів до їх застосування.

Перелік використаних джерел:

1. 25 млрд збитків: понад 200 злочинів проти довкілля здійснила РФ на Запоріжжі. URL: <https://spravzhne.media/ukr/community/1771344384-25-mlrd-zbitkiv-ponad-200-zlochiviv-proti-dovkilliya-zdiysnila-rf-na-zaporizhzhii> (дата звернення: 20.03.2026).

2. Косович В.М. Оціночні поняття у проекті Закону України «Про авторське право і суміжні права»: теоретико-практичний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2021. Вип. 68. С. 52-57.

3. Панов М.І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М.І. Панов; передм. В.П. Тихого. Київ : Ін Юре, 2010. 812 с.

4. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167. URL: <https://surl.li/oaluqh> (дата звернення: 20.03.2026).

5. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення: 20.03.2026).

6. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2026).

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.03.2026).

Вергелес О.А.,
аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:
Коваленко Т.О.,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри земельного та аграрного права
ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Державна реєстрація земельної ділянки (далі – реєстрація) як земельна процедура є необхідною для формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав. Реєстрація ділянки здійснюється при її формуванні у Державному земельному кадастрі (далі – кадастр).

Законодавство України, спрямоване на регулювання відносин у сфері формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав та її реєстрації, отримало своє становлення на початку 90-х років минулого століття та пройшло кілька етапів у своєму розвитку. Зокрема, на основі вивчення специфіки розвитку земельного законодавства України доцільно виділити наступні етапи: 1) з 1990 р. до 2001 р., 2) з 2001 р. до 2013 р., 3) з 2013 р. і донині. Критерієм виділення етапів є кількість суттєвих змін у нормативних приписах щодо здійснення реєстрації: за суб'єктним складом, а також щодо прав та обов'язків з реєстрації. Поділ розвитку законодавства на етапи є умовним, оскільки нормативні приписи з регулювання реєстрації замінюються новими, але формуються на основі існуючих у певний час норм, а тому є взаємопов'язаними. В межах етапів варто виділяти також підетапи, які вирізняються суттєвими змінами нормативного регулювання щодо окремих елементів реєстрації земельної ділянки, однак не змінюють механізм реалізації відповідних норм по суті.

Перший етап розвитку розпочався в період з 1990 р. і тривав до 2001 р. Земельне право та його складова земельне законодавство зазнавали змін у зв'язку з правовими та економічними чинниками трансформації права власності, зокрема на землю. Так, 18.12.1990 р. було прийнято Земельний кодекс Української РСР, який був введений у дію з 15.03.1991 р. Проте уже через два роки вказаний Кодекс зазнав істотних змін (згідно із Законом України «Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР» від 13.03.1992 р.) у зв'язку із запровадженням багатоманітності форм права власності на землю та початком приватизації земельних ділянок, що спричинило потребу в подальшому формуванні земельного законодавства у частині визначення землі як об'єкта власності – відповідно й реєстрації, як інструменту формування земельної ділянки. Оновлений Кодекс включав припис про те, що

забезпечення кадастру відбувалося, зокрема через проведення реєстрації землеволодінь (ст. 68), однак визначення терміну реєстрації землеволодінь не було. Державний комітет України по земельних ресурсах 15.04.1993 р. затвердив «Інструкцію про порядок складання, видачі, реєстрації і зберігання державних актів на право власності на землю і право постійного користування землею, договорів на право тимчасового користування землею (в тому числі на умовах оренди)», яка діяла до 04.05.1999 р. Ця Інструкція містила положення про те, що виготовлення державних актів на право колективної і приватної власності на землю, постійного користування землею та колективної власності на землю, що видавалися садівницьким товариствам, здійснювалося після винесення в натуру меж земельних ділянок за проектами їх відведення. Тобто, формування земельної ділянки було складовою частиною набуття права власності або користування на землю.

Другий етап розпочався 25.10.2001, коли був прийнятий новий Земельний кодекс України. Відповідно до ст. 196 вказаного Кодексу кадастр містив різні складові частини, серед яких, зокрема була (і є) реєстрація. Кабінет Міністрів України 15.05.2003 р. видав Постанову «Про створення єдиної системи державної реєстрації земельних ділянок, нерухомого майна та прав на них у складі державного земельного кадастру». Ця Постанова визначала, що до створення Державного реєстру прав на землю та нерухоме майно, державне підприємство «Центр державного земельного кадастру» повинне було здійснювати реєстрацію земельних ділянок та прав на них через внесення записів про реєстрацію земельних ділянок та прав на них до бази даних державного реєстру земель та було адміністратором бази даних державного реєстру. Таким чином зберігався механізм здійснення реєстрації земельних ділянок та право на них одним суб'єктом в Державному реєстрі земель у складі кадастру. 01.07.2004 р. був прийнятий Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», який набрав законної сили з 03.08.2004 р. Він визначав порядок створення єдиної системи державної реєстрації речових прав на земельні ділянки та інше нерухоме майно, обмежень цих прав. Реєстр речових прав на нерухоме майно згідно з цим Законом попередньо мав почати функціонування з 2005 р., однак фактично це відбулося у 2013 р., після викладення Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно» в редакції від 11.02.2010 р. [1, с.116].

Третій етап розвитку законодавства у сфері державної реєстрації земельної ділянки розпочався з 01.01.2013 р. після набрання чинності нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», зокрема коли почала функціонувати нова система реєстрації нерухомості. З цього часу реєстрацію земельних ділянок почало здійснювати Державне агентство земельних ресурсів України. Важливою подією на даному етапі стало набрання чинності з 01.01.2013 р. Законом України «Про Державний земельний кадастр», який був прийнятий 07.07.2011 р. У ст. 24 цього Закону врегульована процедура реєстрації земельної ділянки, зокрема вказано, що вона здійснюється при її формуванні через відкриття Поземельної книги на таку

ділянку після подачі заяви уповноваженим суб'єктом. 17.10.2012 Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 1051 «Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру», який набрав чинність 01.01.2013 р. Цей Порядок регулює процедуру реєстрації, яка полягає у здійсненні системи дій уповноваженим суб'єктом щодо внесення відомостей про земельну ділянку до кадастру, присвоєння їй кадастрового номеру та формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав.

В період з 2016 р. розпочалося екстериторіальне здійснення реєстрації, що можна вважати підетапом у розвитку законодавства з реєстрації земельної ділянки, оскільки екстериторіальність вплинула на зменшення кількості незаконних відмов у реєстрації, яка до цього відбувалася на місцях. З 2021 р. в пілотному режимі реалізовується проект щодо здійснення повноважень щодо реєстрації земельних ділянок сертифікованими інженерами-землевпорядниками (замість державних кадастрових реєстраторів), що пришвидшує здійснення реєстрації, і яку теж можна розглядати підетапом щодо розвитку законодавства з реєстрації.

Отже, нормативні приписи щодо реєстрації земельних ділянок зазнають змін, що відбувається через формування нормативно-правової основи у вигляді Земельних кодексів України, а також численних підзаконних нормативно-правових актів. Також на прикладі розвитку законодавства щодо реєстрації можна побачити шлях розвитку цього правового явища, трансформації його правової природи з врахуванням особливостей правової системи України та найкращих світових практик. До економічних факторів впливу на правове явище реєстрації (зокрема, у її нормативному вираженні) можна віднести відновлення права приватної власності на землю, до соціальних факторів – цифровізацію. До майбутніх тенденцій розвитку реєстрації земельних ділянок можна віднести подальший розвиток цифрових технологій, що сприятиме уникненню помилок у кадастрі щодо сформованих земельних ділянок та сприятиме точності землевпорядної інформації, більшій доступності даних кадастру про земельні ділянки та покращенню безпеки та достовірності даних.

Список використаних джерел:

1. Коровайко О. Правове регулювання державної реєстрації прав на нерухоме майно за часів української незалежності. *Адміністративне право і процес.* 2017. № 11. С. 116-119. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/11/25.pdf>

*Ковтун Д.С.,
аспірант відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОБЛІКУ ТА ВІДНОВЛЕННІ ЛІСІВ УКРАЇНИ, ЗНИЩЕНИХ АБО ПОШКОДЖЕНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації суттєво змінила підходи до обліку, моніторингу та відновлення лісів в Україні. Традиційний підхід до інвентаризації лісів в Україні переважно спирався на **польові обстеження та збирання статистичних даних** фахівцями лісгоспів та науковцями, виявився практично непридатним в умовах бойових дій, мінної небезпеки та руйнування доріг та інфраструктури. Відтак, саме війна стала каталізатором активного впровадження інноваційних цифрових технологій, які дають змогу вести моніторинг і планувати відновлення лісових масивів у реальному часі та з мінімальним ризиком для людей.

Серед інформаційних технологій, які в умовах війни почали активно впроваджуватись в умовах війни в Україні для моніторингу та оцінки пошкоджених і знищених лісів та планування лісовідновних робіт, виділяються такі:

– *Дистанційне зондування Землі з космосу* із застосуванням супутникових технологій (ДЗЗ) – стратегічний рівень моніторингу. Супутникові знімки, отримувані, зокрема, за допомогою програми ЄС **Copernicus**, до якої Україна долучилась у квітні 2025 р. [1], з супутників **Sentinel** [2] і **Landsat** (США) [3], дають змогу спостерігати великі площі у динаміці; фіксувати нові осередки пожеж; оцінювати зміни зеленого індексу (NDVI) та інших показників стану рослинності. Перевага космічних технологій – в доступності даних у відкритих джерелах і високій частоті їх оновлення.

– *Використання безпілотних літальних апаратів* (БПЛА) є однією з ключових технологій, що набуває зростаючого поширення в Україні. БПЛА дають змогу отримувати **високоточні зображення** лісових масивів із роздільною здатністю до кількох сантиметрів. Ці технології дозволяють, зокрема, визначати масштаби пошкоджень без ризику для людей, оцінювати типи та ступінь пошкоджень лісу, прогнозувати подальший розвиток ситуації (наприклад, ризики нових пожеж або ерозії). Це є особливо цінним для оцінки дрібних пошкоджень, які не фіксуються супутниками; моніторингу стану окремих реліктових чи рідкісних дерев; планування локальних робіт з відновлення (створення мікропитомників, підсадки видів).

– *Задіяння штучного інтелекту* (ШІ) та автоматизованих алгоритмів обробки даних. ШІ застосовується в практиці моніторингу лісів в Україні для автоматичного розпізнавання типів пошкоджень (пожежі, вибухи, забудова), прогнозування ризиків (ймовірність нових пожеж, поширення шкідників),

моделювання сценаріїв відновлення (наприклад, оптимальний склад насаджень) [4]. Наразі вивчається міжнародний досвід щодо використання відповідних алгоритмів для складання карт мінної небезпеки у лісах (Bosnia and Herzegovina Mine Action Centre). Використання в процесі відновлення лісів ШІ має низку переваг. Це, зокрема, те, що моделі машинного навчання можуть прогнозувати подальший розвиток екологічних катастроф, що дає можливість краще спланувати заходи для ліквідації наслідків воєнних дій та відновлення зруйнованих екосистем. Такі прогнози можуть бути корисними для передбачення майбутніх екологічних ризиків [5]. Системи на основі ШІ також здатні відстежувати темпи вирубки лісів, виявляти незаконні вирубки, які часто здійснюються окупаційними військами, та оцінювати їхній вплив на біорізноманіття та клімат. Використання таких систем дозволяє проводити моніторинг відновлення екосистем, оцінюючи ефективність заходів з реабілітації території після екологічних катастроф завданих через бойові дії. Завдяки точному аналізу отримуваних даних можна розробити стратегії для покращення екологічного стану на звільнених від окупації територіях [4].

– *Цифрові платформи та відкриті дані.* Розвиток національних геопорталів. Одна з показових платформ, зокрема, запроваджена в межах реалізації проекту «Створення інтерактивної онлайн-платформи для картографування збитків, пов'язаних із війною, із класифікацією зруйнованих об'єктів за типом і ступенем пошкодження у 20 пілотних громадах із використанням геоінформаційних систем» за сприяння Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні в межах Програми відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Євросоюзу [6].

Серед типів об'єктів, ступінь руйнувань яких підлягає оцінці, платформа окремо виділяє об'єкти лісового фонду, а саме: втрати і пошкодження лісів і лісових ділянок та пов'язані з ними втрати.

Відповідні платформи дозволяють об'єднати різні типи даних (супутникові знімки, польові дані, БПЛА), надати відкритий доступ для науковців, громадськості та міжнародних партнерів, підвищити прозорість і якість оцінок.

– *Електронний облік деревини та електронна форма лісогосподарських дозвільних документів.* Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 30.05. 2025 р. № 625 «Про реалізацію експериментального проекту щодо видачі деяких дозвільних документів у сфері лісового господарства в електронній формі» [7] запроваджено експериментальний проект щодо видачі деяких дозвільних документів у сфері лісового господарства, а саме лісорубного квитка та сертифіката про походження лісоматеріалів та виготовлених з них пиломатеріалів – в електронній формі, через Єдину екологічну платформу «ЕкоСистема». «Фактично ми вперше в історії України створили наскрізний цифровий ланцюг прослідковуваності руху деревини від заготівлі до експорту. І це одна з причин того, що Єврокомісія віднесла Україну до країн із низьким рівнем ризику за європейським Регламентом запобігання знелісенню (EUDR) [8].

В цілому застосування нових інноваційних технологій для лісовідновлення зменшує ризики для людей, оскільки дозволяє відстежувати екологічні зміни дистанційно замість відправлення експертів у небезпечні зони, що значно підсилює безпеку екологічного моніторингу в умовах збройних конфліктів. Крім того, автоматизація процесів значно прискорює час отримання результатів і дозволяє ефективніше використовувати обмежені ресурси [5].

Водночас впровадження сучасних інноваційних технологій в лісове господарство під час війни в Україні стикається з низкою серйозних проблем. По-перше, йдеться про значні фінансові витрати на закупівлю та обслуговування обладнання, програмного забезпечення та хмарних сервісів для зберігання даних. По-друге, спостерігається гострий дефіцит кваліфікованих кадрів, здатних працювати з великими масивами просторових даних та налаштовувати аналітичні алгоритми. Існують і правові проблеми: законодавство не чітко регулює використання БПЛА, особливо у прикордонних районах або зонах активних бойових дій, що обмежує їхнє застосування саме там, де вони найбільш потрібні.

Незважаючи на ці труднощі, досвід України вже сьогодні стає унікальним прикладом для інших країн. Використання БПЛА, супутникових знімків і штучного інтелекту в умовах воєнного конфлікту дає не лише нові дані, а й формує нову методологію оцінки екосистемних збитків, яка може бути використана для підготовки позовів про відшкодування шкоди та обґрунтування необхідності міжнародної фінансової допомоги.

Список використаних джерел:

1. Україна приєднується до Космічної програми ЄС: що це означає. URL: <https://texty.org.ua/fragments/114862/ukrayina-pryyednuyetsya-do-kosmichnoyi-prohramy-yes-sho-ce-oznachaye/>

2. Як європейська програма Copernicus сприяє моніторингу лісів. Національний університет біоресурсів і природокористування. URL: <https://nubip.edu.ua/node/162018>.

3. Landsat Image Gallery. NASA. URL: <https://landsat.visibleearth.nasa.gov/view.php?id=151622>.

4. Artificial intelligence for environmental security: national, international, human and ecological perspectives. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877343522001026>

5. Філіпчук Б.Ю, Ткачук Р.Л. Застосування штучного інтелекту для моніторингу стану довкілля під час воєнних дій. *Екологічна безпека в умовах війни : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 21 листопада 2024 року*. Львів: ЛДУБЖД, 2024. С. 111-113. URL:

<https://indico.ldubgd.edu.ua/event/54/attachments/664/857/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0%202024.pdf>

6. Практичні рекомендації з визначення руйнувань будівель та об'єктів інфраструктури із класифікацією ступенів їх руйнувань. UNDP. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-10/practical_recommendations_on_determining_the_destruction_of_buildings.pdf.

7. Про реалізацію експериментального проекту щодо видачі деяких дозвільних документів у сфері лісового господарства в електронній формі : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05. 2025 № 625. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-п#Text>

8. Country Classification List. URL: https://green-forum.ec.europa.eu/nature-and-biodiversity/deforestation-regulation-implementation/eudr-cooperation-and-partnerships/country-classification-list_en

Кравчук М.В

*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Науковий керівник:

Носік В.В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
дійсний член (академік) НАПрН України*

ДОСТУП ДО ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ МНОЖИННОГО ГРОМАДЯНСТВА: КОНСТИТУЦІЙНА ТА СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЇ ЗЕМЛІ

Сучасний розвиток земельного права України актуалізує питання про те, чи достатньо сьогодні поділу на громадян України та іноземців для визначення суб'єктного складу земельних відносин, зокрема у сфері доступу до земель сільськогосподарського призначення. В умовах визнання множинного громадянства закріплена у земельному законодавстві модель уже не повною мірою відображає складність сучасних земельних правовідносин.

Сьогодні в Україні з'являється особлива категорія осіб, які, з одного боку, є громадянами України, а з іншого — мають стійкий правовий зв'язок з іншою державою. Формально такі особи не можуть розглядатися як іноземці у класичному значенні. Однак і до традиційної моделі «громадянина України» вони вже не зводяться. Це означає, що суб'єктний склад земельних відносин у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення стає більш складним, багаторівневим і потребує нового доктринального осмислення.

Відповідно до статей 13 і 14 Конституції України земля є об'єктом права власності Українського народу та основним національним багатством, що

перебуває під особливою охороною держави. Крім того, Конституція України закріплює, що власність зобов'язує, не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству, а держава забезпечує соціальну спрямованість економіки [1]. За такого конституційного підходу земля не може розглядатися виключно як об'єкт приватного майнового інтересу. Її правовий режим повинен визначатися поєднанням приватного інтересу із суспільним, а також підпорядкуванням реалізації правомочностей власника вимогам суспільного блага, охорони землі та забезпечення інтересів Українського народу.

У цьому аспекті важливим методологічним орієнтиром є наукова спадщина професора В. Л. Мунтяна. Аналізуючи проблеми реформування земельних відносин в Україні, він звертав увагу не лише на форми власності чи ринок землі, а й на специфіку суб'єктів і об'єктів права земельної власності. При цьому В. Л. Мунтян наголошував на необхідності перегляду й удосконалення законодавства про власність відповідно до норм Конституції України та на недопустимості таких трансформацій земельних відносин, які створюють умови для незаконного привласнення землі окремими особами чи групами. Саме тому і сьогодні питання доступу до земель сільськогосподарського призначення має оцінюватися не лише за формально-статусним критерієм, а крізь призму конституційного призначення землі як об'єкта права власності Українського народу, соціальної справедливості та недопущення використання земельного ресурсу всупереч інтересам суспільства [2].

Саме з цих позицій слід оцінювати вплив множинного громадянства на суб'єктний склад земельних відносин. Якщо раніше законодавча та доктринальна логіка значною мірою спиралася на відносно простий поділ на громадян України та іноземців, то нині така модель не відповідає сучасному стану правового регулювання. Сьогодні виникає потреба в переосмисленні самого підходу до правового статусу особи у сфері доступу до земель сільськогосподарського призначення: визначальним має бути не тільки формальний критерій громадянства, а й змістовний зв'язок особи з Україною, її народом, її землею та її конституційними цінностями.

Особливо переконливо це видно на прикладі іноземців, які воювали за Україну, захищали її суверенітет і територіальну цілісність, а згодом набули українське громадянство. У такому випадку йдеться не просто про формальне набуття правового статусу, а про глибокий фактичний і ціннісний зв'язок особи з державою та українським народом. Було б нелогічно і несправедливо оцінювати таку особу лише через призму наявності у неї іноземного громадянства, ігноруючи її внесок у захист України та її готовність пов'язати з нею власну долю. Тому у сфері доступу до земель сільськогосподарського призначення визначальним має бути не сам факт множинного громадянства, а те, чи поділяє особа конституційні цінності українського земельного ладу і чи реалізує право на землю в інтересах Українського народу.

Тут доречно звернутися до наукових підходів В. В. Носіка, який обґрунтовує особливий конституційний режим права власності на землю Українського народу. У його працях земля розглядається не просто як об'єкт

цивільного обороту, а як самостійна конституційно-правова цінність, що потребує особливого правового режиму, зумовленого її природними, соціальними та національними характеристиками [3]. Такий підхід має безпосереднє значення і для сучасної проблеми множинного громадянства. Він дає підстави стверджувати, що у сфері доступу до сільськогосподарських земель визначальним критерієм має бути не лише формальна належність особи до громадянства певної держави, а її готовність діяти відповідно до конституційного режиму землі як об'єкта права власності Українського народу.

Водночас сама наявність громадянства України, навіть єдиного, також не повинна абсолютизуватися. Наявність в особи громадянства України та формальний титул власника ще не свідчить про те, що земля використовується відповідно до її соціального призначення. У сучасних умовах не можна ігнорувати ситуації, коли громадянин України, залишаючись формальним титульним носієм права на землю, фактично втрачає реальний зв'язок із земельною ділянкою, не забезпечує належного господарювання, не дбає про стан ґрунтів і не сприяє реалізації соціальної функції землі. Тому питання має ставитися ширше: хто саме і яким чином реалізує право на землю, чи створює це зайнятість, чи підтримує місцеве виробництво, чи сприяє збереженню землі як основного національного багатства, чи, навпаки, посилює відчуження людини від земельного ресурсу та поглиблює бідність.

Якщо особа з множинним громадянством, будучи громадянином України, поділяє конституційні ідеї щодо землі, використовує її раціонально, створює робочі місця, сплачує податки, підтримує громаду та спрямовує результати використання земельного ресурсу на користь українського суспільства, то з погляду соціальної функції права власності на землю така участь має позитивне соціальне значення.

Отже, в умовах визнання множинного громадянства земельне право України має не відмовлятися від конституційних застережень щодо землі як основного національного багатства, а навпаки — поглиблювати їх. Тому трансформація суб'єктного складу земельних відносин є допустимою лише тоді, коли вона не руйнує, а зміцнює конституційний зв'язок між землею, Українським народом і суспільним благом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>;

2. Мунтян В. Л. Деякі актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в Україні // Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права : зб. наук. пр. круглого столу (19 жовт. 2012 р.) / за ред. Г. І. Балюк, М. В. Краснової, А. М. Мірошніченка, В. В. Носіка. Київ, 2012. С. 348–367;

3. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

Одинцова В.І.,
аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник:
Шульга М. В.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ

Правова регламентація відносин економічного стимулювання у сфері природокористування та охорони довкілля здійснюється екологічним законодавством та знаходить своє відображення в поресурсових нормативних актах. Названі відносини у земельній сфері унормовані положеннями чинного Земельного кодексу України (ст. 205) та Закону України “Про охорону земель” (ст. 27). При цьому названий закон фактично дублює зміст ст. 205 Земельного кодексу України, виокремлюючи наступні складові такого економічного стимулювання: надання податкових і кредитних пільг фізичним і юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи щодо захисту земель від ерозії, підвищення родючості ґрунтів та інші заходи, передбачені загальнодержавними і регіональними програмами у галузі використання та охорони земель; звільнення землевласників і землекористувачів від плати за землю, за земельні ділянки, на яких виконуються роботи з лісорозведення, з меліорації, рекультивації, консервації земель та інші роботи щодо охорони земель на період тимчасової консервації, будівництва та сільськогосподарського освоєння земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою; компенсування суб’єктам господарювання недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земель, інших заходів з покращення екологічного стану земель; застосування прискореної амортизації основних фондів землеохоронного і природоохоронного призначення. Компенсація витрат, понесених землевласниками та землекористувачами на покращення екологічного стану земель та підвищення родючості ґрунтів, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів відповідно до загальнодержавних і регіональних програм у галузі охорони земель [2].

З наведеного випливає, що заходи економічного стимулювання стосуються лише використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів. Водночас вони не охоплюють відновлення земель, яке в сучасних умовах

з урахуванням фактичного стану земель суттєво актуалізується. У зв'язку з цим було б доречним поширити економічне стимулювання в тому числі і на відновлення земель. Натомість окремої уваги заслуговують перспективні напрямки стимулювання раціонального використання та охорони земель, серед яких окреме місце використання земель для вирощування органічної сільськогосподарської продукції. Нагадуємо, що у свій час відповідно до ст. 87 Земельного кодексу УРСР (1990р.) економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель було спрямовано на підвищення заінтересованості власників і землекористувачів, у тому числі орендарів, у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, на захист земель від негативних наслідків виробничої діяльності і включало заохочення не тільки за поліпшення земель, підвищення родючості ґрунтів і продуктивності земель лісового фонду, а і виробництво екологічно чистої продукції [3]. В послідовних Земельних кодексах України (1992р. і 2001р.) останнє положення не згадується.

Зазначимо, що сьогодні органічне виробництво сільськогосподарської продукції виступає одним із найбільш раціональних та екологічних методів ведення сільського господарства. Воно забезпечує не тільки належний захист довкілля, раціональне використання земельних та інших природних ресурсів, а і дозволяє отримувати якісні та екологічно чисті продукти харчування та сировину. Невід'ємною складовою органічного сільськогосподарського виробництва виступає органічне землеробство, нерозривно пов'язане з використанням відповідних земельних ділянок для вирощування органічної продукції рослинного походження [5, с. 5].

Закон України від 10 липня 2018 року “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції” органічним виробництвом вважає сертифіковану діяльність, пов'язану з виробництвом сільськогосподарської продукції, що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [1]. Законодавство ЄС розглядає органічне виробництво як цілісну систему господарювання й виробництва харчових продуктів, яка охоплює найкращі практики з метою збереження довкілля, рівня біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, а також методи виробництва, які відповідають певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження.

Вивчення досвіду Європейського Союзу свідчить, що успішне економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель ґрунтується на системному поєднанні фінансової підтримки, правових стимулів і гарантій, а також чітких екологічних стандартів. Європейський Союз, реалізуючи комплексну аграрну політику, що забезпечує сукупність багаторівневих стимулів, здійснює безпосередні виплати фермерам, фінансування екологічних проектів та програм підтримки органічного землеробства.

Перехід до органічного виробництва фермерів Європейського Союзу підтримується не тільки через екологічне програми, а і через інтервенції з метою

розвитку сільських територій. Цільовими індикаторами Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021р. № 179, до 2030 року передбачено збільшення площі земель, зайнятих під органічне виробництво, не менш як до 3 відсотків загальної площі земель сільськогосподарського призначення. Цілком очевидним видається висновок про доцільність на законодавчому рівні запровадити економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель саме для виробництва органічної продукції [4].

До перспективних напрямів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель відноситься реалізація землеохоронних заходів щодо окремих категорій земель. Так, чинне земельне законодавство у складі економіко-правового механізму у галузі земельних відносин виокремлює відшкодування втрат лісогосподарського виробництва, проте до змісту ст. 205 Земельного кодексу України його не включає. Натомість відомо, що економічне стимулювання, яке застосовується для активізації позитивної поведінки носіїв земельних прав, здійснюється із використанням певних стимулів. Одним із поширених видів стимулів вважається матеріальне заохочення. Окрім заохочення спонукаючими стимулами до здійснення соціально-активної поведінки особи можуть виступати пільги, переваги, привілеї тощо. Норми, що регулюють відшкодування втрат лісогосподарського виробництва, закріплюють окремий стимул у вигляді звільнення окремих категорій громадян та юридичних осіб від компенсації ними таких втрат. Ст. 208 Земельного кодексу України окреслює коло осіб, які здійснюють певні види використання земель, бажаних для забезпечення інтересів держави та суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Закон України № 962-IV від 19.06.2003р. “Про охорону земель”. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.
2. Земельний кодекс УРСР № 561-XII від 18.12.1990р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 10. Ст. 98.
3. Циліорик Р.А. Земельно-правові засади органічного землеробства. Монографія. Харків. Юрайт. 2019. 171с.
4. Закон України № 2496-VIII від 10.07.2018р. “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції”. Відомості Верховної Ради. 2018. № 36. Ст. 275.
5. Постанова Кабінету Міністрів України № 179 від 03.03.2021р. “Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року”. Офіційний вісник України офіційне видання. 2021. № 22. Стор. 45, ст. 1015.

Поліщук Є.С.,
аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:
Харитонова Т.Є.,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного, екологічного та енергетичного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Актуалізація проблем правової охорони земель припадає на середину ХХ сторіччя через інтенсивне використання земельних ресурсів, споживацьке ставлення до них і, як наслідок, руйнування екосистем через загострення суперечностей між суспільством і природою. У 60-70 р.р. минулого сторіччя, одним із перших, проблематику правової охорони природи і раціонального природокористування дослідив професор В. Л. Мунтян. Не менш вагомим внеском вченого стала актуалізація питань конфліктності екологічних та економічних інтересів. Зазначені проблемні питання, проаналізовані у наукових працях видатного вченого, продовжують зберігати свою актуальність і нині.

Особливо актуальною, за сучасних умов, є проблема стрімкого погіршення якісного стану земельних ресурсів через техногенне навантаження на них, низьку пріоритетність питань захисту довкілля. З одного боку, якісний стан земель є тим чинником, що визначає безпеку довкілля. Заподіяння шкоди землі може призвести до порушення низки прав, зокрема, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, права на безпечні земельні ресурси, права на використання земельних ресурсів. З іншого боку, не можна не погодитися з тим, що негативні процеси, характерні для сучасного стану земель, у свою чергу, справляють негативний вплив на розвиток суспільства, опосередковано - на зміну клімату, певною мірою стримуючи розвиток суспільства шляхом знищення результатів людської праці, уповільнення розвитку продуктивних сил [5, с. 136]. Уже за часів незалежності держави у своїх наукових доробках В. Л. Мунтяном зверталася особлива увага на суперечливість екологічних і економічних інтересів для суспільства, у зв'язку з чим обґрунтовувалася потреба, в тому числі, в активізації екологізації земельного законодавства, що відбувається "... шляхом впровадження у правову матерію земельно-правових актів екологічного підходу до вирішення антропогенних проблем..." і спрямована на гармонізацію відносин суспільства і землі [3, с. 31], що має за мету забезпечити охорону довкілля, в тому числі земель, та покращити екологічну ситуацію у державі в цілому.

Істотним чинником, що суттєво ускладнює проблему погіршення якісного стану земель є повномасштабне вторгнення російських військ на територію держави. Через проведення бойових дій відбувається деградація земель, хімічне і вибухове їх забруднення, руйнування родючого шару ґрунтів тощо. Як з

теоретичної так і з практичної точок зору вагомим значенням набувають питання екологічної реабілітації земель по завершенню воєнних дій.

За таких обставин забезпечення охорони земель як основного національного багатства України, у відповідності до ст. 3 Закону України “Про охорону земель”, визначено у числі основних засад державної земельної політики. Забезпечуючи правовими засобами охорону земель від суспільно негативних діянь, як справедливо відзначає О. А. Вівчаренко, право не тільки дає різко негативну оцінку з боку суспільства, а й спонукає певну частину відповідних осіб утриматись від такої поведінки та стимулює боротьбу із такою поведінкою з боку суспільства [1, с. 185].

Ключовим елементом у механізмі правової охорони земель є контроль, одним із основних завдань якого є забезпечення дотримання усіма суб'єктами вимог земельного законодавства, а одним із основних принципів його здійснення - забезпечення раціонального використання та охорони земель. Реалізація контрольної управлінської функції у сфері земельних відносин охоплює як процеси набуття земельних ділянок, їх використання та припинення набутих прав, так і земельно-управлінські відносини за участю публічної адміністрації [4, с. 108]. Серед органів, уповноважених на здійснення державного контролю у сфері земельних відносин, законодавець визначає, зокрема: Державну екологічну інспекцію - забезпечує здійснення державного контролю за дотриманням вимог національного законодавства про охорону земель; Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру - забезпечує здійснення державного контролю за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності та інші.

Певний науковий інтерес у даному контексті представляє питання реалізації контрольної функції за використанням та охороною земель з боку Держгеокадастру. П. Ф. Кулинич, досліджуючи проблеми завершеності земельної реформи, акцентує увагу на виникненні такого явища як “держкомземоцентризм” (надання державним органам земельних ресурсів великої кількості повноважень у сфері регулювання земельних відносин) та необхідності його подолання у розвитку земельного законодавства [2, с. 239]. На неефективності виконання функцій контролю з боку Держгеокадастру справедливо звертає увагу М. В. Шульга. Слушною є думка вченого про неможливість поєднання контрольних і розпорядницьких функцій з боку одного органу - Держгеокадастру [4, с. 111]. У даному аспекті солідарні з вченими щодо доцільності перегляду кількості органів, уповноважених здійснювати контроль у даній сфері і необхідності удосконалення чинного законодавства.

У зв'язку з запровадженням воєнного стану в Україні здійснення контрольної функції за використанням та охороною земель набуло певних особливостей. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303 “Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану” ухвалено рішення про припинення проведення планових та позапланових заходів державного контролю на період воєнного стану, за певними винятками, визначеними у нормативному акті, що передбачали можливість здійснення

позапланових заходів контролю, зокрема, за наявності загрози, що має значний негативний вплив на права, життя і здоров'я людини, захист довкілля, забезпечення безпеки держави. У зв'язку зі змінами законодавства, а саме прийнятою Кабінетом Міністрів України постановою від 28.01.2026 р. № 121 “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303” можливість проведення позапланових заходів державного контролю за використанням та охороною земель частково відновлена і оновлено підстави здійснення такого контролю. Зазначені ініціативи, зазвичай, не знаходять належної підтримки з боку бізнесу, викликаючи певні занепокоєння, сприймаються як тиск і чинник дестабілізації їх роботи і так вкрай важких умовах. Однак, такий крок засвідчує про досягнення певного балансу інтересів держави і бізнес-спільноти, гарантування захисту прав на землю.

Отже, критичний сучасний стан земельних ресурсів, ті ризики, що пов'язані, в тому числі, з антропогенним впливом, воєнними діями на них, актуалізують питання створення ефективного механізму правової охорони земель. Ключовим елементом правової охорони земель виступає контроль, що має певні особливості здійснення в умовах воєнного часу. Проаналізовані законодавчі нововведення фактично засвідчили про посилення контролю за використанням та охороною земель в умовах воєнного стану, що є виправданим. Тим самим забезпечується дотримання вимог земельного законодавства, заходи контролю виступають запобіжником можливих правопорушень у зазначеній сфері, створюють додаткові гарантії для власників землі і землекористувачів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вівчаренко О. А. *Правова охорона земель в Україні: монографія*. К.: Юрінком Інтер, 2010. 336 с.
2. Кулинич П. Ф. *Завершення земельної реформи в Україні: правові проблеми*. *Правова держава*. 2020. Вип. 31. С. 232 – 241.
3. Мунтян В. Л. *Актуальність екологізації земельного законодавства України*. *Право України*. 2012. № 7. С. 28-32.
4. Шульга М. В. *Актуальні проблеми контролю за використанням та охороною земель*. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”*. 2025. Вип. 90. Ч. 3. С. 106-112.
5. Шульга М. В., Шульга А. М. *Актуальні правові проблеми охорони земель в Україні*. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди “Право”*. 2023. Вип. 37. С. 130-144.

*Слоїк З.М.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового юридичного інституту
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ЗОНІ НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації (далі – ЗНЕС) відносять до особливих (спеціальних) правових режимів. Такий правовий режим об'єктивно передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод людини й громадянина. Відповідні обмеження мають публічно-правову мету, яка першочергово полягає в збереженні життя та здоров'я людей.

До прикладу, на час запровадження надзвичайного стану допускається тимчасове, обумовлене загрозою, певне обмеження прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Правовий режим ЗНЕС також передбачає блок обмежень. Так, в Указі Президента України про оголошення окремої місцевості ЗНЕС зазначаються, зокрема, обмеження на певні види діяльності в зоні надзвичайної екологічної ситуації. Ці обмеження стосуються передусім свободи підприємницької діяльності, в окремих випадках – права користування майном. Характерно, що вони не мають загального для особливих правових режимів характеру, а пов'язані з конкретною екологічною загрозою.

Отже, обмеження прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, а також обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб під час дії правового режиму ЗНЕС є екологічно зумовленою формою забезпечення екологічної безпеки для населення, захисту самого довкілля від погіршення стану та способом запобігання збільшенню екологічної шкоди (й як наслідок матеріальних і моральних збитків).

Згідно зі ст. 12 Закону України «Про правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації» [3], обмеження на певні види діяльності в зоні надзвичайної екологічної ситуації включають невичерпний перелік, до якого відносять такі тимчасові заборони, як:

- будівництво та функціонування об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку;
- застосування в господарській та іншій діяльності особливо небезпечних речовин (хімічних, радіоактивних, токсичних, вибухових, окислювальних, горючих, біологічних агентів тощо), засобів захисту рослин, сукупність властивостей яких і/або особливості їх стану можуть погіршувати екологічну ситуацію в цій зоні;
- функціонування санаторно-курортних закладів;

- провадження будь-якої іншої діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку для людей, рослинного, тваринного світу та інших природних об'єктів.

Хоча більшість вказаних видів діяльності здійснюється фізичними особами-підприємцями та/або юридичними особами, окремі з перелічених видів діяльності цілком можуть реалізовуватися фізичними особами незалежно від мети отримання прибутку (до прикладу, сільськогосподарська діяльність для задоволення власних потреб тощо).

Звертаємо увагу, що юридично невдалим є формулювання ст. 12 «Рішенням про встановлення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації ...» з наступних підстав:

1) правова підстава оголошення окремої місцевості ЗНЕС. Згідно із ч. 3 ст. 106 Конституції України [1], Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України. Конституція і Закон України «Про правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації» чітко визначають, що правовий режим ЗНЕС запроваджується, змінюється та достроково припиняється винятково Указом Президента України про запровадження окремої місцевості ЗНЕС. Тобто, постає питання чи в даній нормі під рішенням розуміється сам указ Президента, чи акти інших суб'єктів відповідних правовідносин, чи взагалі йдеться про рішення «третіх» органів?

2) недодержання принципу правової визначеності. Формулювання ст. 12 у поточній редакції Закону, по-перше, допускає тлумачення про необхідність прийняття після відповідного Указу Президента якогось окремого рішення, а, по-друге, також допускає існування іншого акта, яким «встановлюється правовий режим ЗНЕС». Це суперечить принципу правової визначеності.

3) невідповідність практиці ЄСПЛ. ЄСПЛ послідовно наголошує на тому, що норма права має бути достатньо чіткою, щоб особа могла передбачити правові наслідки її застосування. Таке формулювання потенційно призводить до затягування реалізації необхідних заходів («чекаємо ще одного рішення») і перекладання відповідальності між органами державної (місцевої) влади («не наша компетенція»). Крім того, юридичне значення в такому разі матиме питання в який момент виникнуть обов'язки і обмеження?

Отже, чинна редакція норми ст. 12 створює правову колізію, оскільки виникає хибне враження про необхідність прийняття додаткового рішення поряд з Указом Президента України, який відповідно до статті 6 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» є єдиною правовою підставою для встановлення відповідного правового режиму. Тому ст. 12 потребує редакції і приведення у відповідність Конституції України.

Також наявна логічна неузгодженість в продовженні цієї ж статті, зокрема йдеться про формулювання «... з метою здійснення заходів для нормалізації екологічного стану ...». На наш погляд, така редакція норми статті є обмеженою, доцільним є викладення у редакції: «з метою усунення обставин, що стали причиною оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної

ситуації, здійснення заходів для нормалізації екологічного стану...». З точки зору системно-логічного підходу, така редакція узгоджується із загальною логікою Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації».

Загалом дослідження практичних аспектів застосування правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації дає змогу встановити наявність істотних проблем у процедурі його запровадження, реалізації та припинення. Зокрема, виявлено термінологічні неузгодженості та правові колізії щодо встановлення обмежень на певні види діяльності, нечіткість законодавчого регулювання заходів, що запроваджуються для подолання наслідків надзвичайної екологічної ситуації, а також відсутність правового механізму продовження строку дії правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації.

Вцілому можна констатувати, що чинне законодавство України про правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації не повною мірою відповідає сучасним екологічним, безпековим та євроінтеграційним викликам. Воно потребує комплексного оновлення з урахуванням міжнародних і європейських стандартів, зокрема у частині участі громадськості, відновлення довілля, чіткості процедур і правових гарантій захисту прав людини.

Подальше вдосконалення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації має ґрунтуватися на системному підході, поєднанні теоретичних напрацювань та практичного досвіду, а також на пріоритеті екологічної безпеки як складової національної безпеки України.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> . (дата звернення: 20.03.2026)

2. Косянчук Інна. Що означає запровадження режиму надзвичайної ситуації: офіційний вебсайт газети Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр». URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sho-oznachaye-zaprovadzhennya-rezhimu-nadzvichajno/>. (дата звернення: 20.03.2026)

3. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 р. № 1908-III. Дата оновлення: 13.03.2023. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1908-14#Text>. (дата звернення: 20.03.2026)

Чорнописький Р.Д.,
здобувач освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» освітньої програми «Правнича діяльність» Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник:
Марченко С.І.,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ.

Євроінтеграція аграрного сектору України на сучасному етапі є одним із ключових напрямів державної політики, що поєднує економічну трансформацію, адаптацію законодавства та інституційне реформування. Особливої динаміки цей процес набув після повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році, яке, попри масштабні виклики, стало каталізатором прискорення інтеграційних процесів. Запровадження Європейським Союзом торговельних преференцій та «коридорів солідарності» сприяло активізації експорту української аграрної продукції та посиленню економічної взаємодії з ЄС [6]. Отримання Україною статусу кандидата на членство та початок переговорного процесу зумовили перехід від політичних декларацій до практичної імплементації європейських стандартів [2].

Станом на 2026 рік можна констатувати суттєвий прогрес у виконанні Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Відповідно до Звіту Урядового офісу координації європейської інтеграції від 16 березня 2026 року, загальний рівень виконання Угоди у 2025 році досяг 84%, що на 3 відсоткові пункти більше порівняно з попереднім роком, при цьому у сфері сільського господарства зафіксовано один із найвищих темпів прогресу – +5% [3]. Така динаміка свідчить про системний характер реформ та пріоритетність аграрного сектору в процесі євроінтеграції.

Ключовим елементом трансформації аграрного сектору стало формування інституційної основи, наближеної до моделі Спільної аграрної політики ЄС. У 2025 році прийнято Закон України № 4619-IX, який заклав фундамент для створення необхідних інституцій та механізмів управління аграрною політикою. Цей закон передбачає впровадження Виплатної агенції, що відповідає за адміністрування державної підтримки та контроль за використанням фінансових ресурсів, а також створення Інтегрованої системи адміністрування та контролю (IACS) [5], яка є ключовим інструментом забезпечення прозорості та ефективності фінансових потоків у секторі. Важливим компонентом також є запровадження системи збору даних про сталий розвиток фермерських

господарств (FSDN), що дозволяє формувати політику на основі аналітичних даних та відповідно до європейських підходів [5].

Практична реалізація зазначених положень вже розпочата. Зокрема, Кабінетом Міністрів України визначено Український державний фонд підтримки фермерських господарств як Виплатну агенцію [4], що свідчить про перехід від нормативного закріплення до фактичного функціонування нових інституцій. Це є важливим кроком для інтеграції України до механізмів фінансування в межах Спільної аграрної політики ЄС.

Паралельно здійснюється активна гармонізація законодавства у сфері аграрних ринків та стандартів продукції. У 2025 році прийнято значну кількість підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на впровадження європейських вимог щодо якості продукції, насінництва, виноградарства, сертифікації та географічних зазначень. Зокрема, нормативи щодо якості насіння приведено у відповідність до директив ЄС, що є важливим кроком для інтеграції української продукції на європейський ринок [5]. Така деталізація правового регулювання свідчить про перехід до глибинної імплементації *acquis* ЄС не лише на рівні законів, але й на рівні технічних стандартів.

Важливим напрямом реформ є розвиток системи сільськогосподарських знань та інновацій (AKIS), яка формується відповідно до європейської моделі як інтегрована система взаємодії науки, дорадництва та виробництва. У 2025 році розпочато створення державної платформи AKIS за участі європейських партнерів, що має забезпечити ефективний трансфер знань та інновацій у аграрному секторі.

Окремої уваги заслуговує цифровізація аграрного сектору, яка є одним із ключових інструментів підвищення ефективності державного управління. Запровадження Державного аграрного реєстру, розвиток систем IACS та LPIS, а також інтеграція цифрових платформ.

Поряд із аграрним сектором значний прогрес спостерігається у сфері рибальства та аквакультури. У 2025 році прийнято законодавство щодо простежуваності водних біоресурсів, а також нормативні акти, спрямовані на цифровізацію управління галуззю через систему «Рибальство». Важливим досягненням стало набуття Україною членства у Генеральній комісії з рибальства у Середземному морі, що свідчить про інтеграцію до міжнародних та європейських механізмів управління рибними ресурсами [5]. Водночас триває підготовка комплексного законодавства для імплементації регламентів ЄС у цій сфері.

Особливого значення в прогресі євроінтеграції набуває той факт, що зазначені реформи здійснюються в умовах воєнного стану, що істотно ускладнює їх реалізацію. Водночас саме ці умови стимулюють державу до прискорення реформ та впровадження ефективних механізмів управління.

Подальший розвиток аграрного сектору в контексті євроінтеграції повинен базуватися на комплексному підході, що включає завершення гармонізації законодавства, посилення інституційної спроможності, розвиток цифрових систем та впровадження принципів сталого розвитку відповідно до Зеленого

курсу ЄС [1]. Важливим елементом є також інтеграція євроінтеграційних реформ у процес післявоєнної відбудови України за принципом «Build Back Better», що передбачає створення сучасної, конкурентоспроможної та екологічно стійкої аграрної системи.

Таким чином, станом на 2026 рік євроінтеграція аграрного сектору України перейшла у фазу практичної реалізації, що характеризується не лише прийняттям нормативно-правових актів, але й формуванням інституцій та механізмів їх функціонування. Зростання рівня виконання Угоди про асоціацію до 84% підтверджує позитивну динаміку інтеграційного процесу, при цьому аграрний сектор демонструє один із найвищих темпів адаптації. Водночас подальший успіх цього процесу залежатиме від ефективності імплементації прийнятих рішень, здатності держави подолати інституційні обмеження та забезпечити реальне функціонування нових механізмів у практичній площині.

Список використаних джерел

1. European Commission. Common Agricultural Policy (CAP) Overview. URL: <https://agriculture.ec.europa.eu> (дата звернення: 22.03.2026).
2. European Commission. Ukraine 2025 Report (EU Enlargement Package). Brussels, 2025. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu> (дата звернення: 22.03.2026).
3. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2025 рік / Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Київ, 2026. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua> (дата звернення: 22.03.2026).
4. Про визначення Виплатної агенції: розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2025 р. № 1526-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 22.03.2026).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо організаційних засад здійснення підтримки в аграрному секторі: Закон України від 08 жовтня 2025 р. № 4619-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 22.03.2026).
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 22.03.2026).

Ільчук О.М.,
здобувачка освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» освітньої програми «Правнича діяльність» Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник:
Марченко С.І.,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників у сучасних умовах визначається не лише собівартістю та продуктивністю, а й здатністю діяти в межах правових вимог щодо безпечності продукції, охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, простежуваності, інноваційності та соціальної відповідальності. У контексті реалізації Цілей сталого розвитку та євроінтеграції України правове забезпечення аграрної конкурентоспроможності набуває комплексного характеру, оскільки охоплює аграрне, господарське, екологічне, земельне, конкурентне та зовнішньоекономічне регулювання.

Нормативна основа цієї політики формується на перетині національних стратегічних актів і міжнародних зобов'язань України. Указ Президента України № 722/2019 закріпив необхідність дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, адаптованих до національної специфіки [1]. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», який заклав підхід до аграрної політики як комплексу правових, організаційних та економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності аграрного сектору, розв'язання соціальних проблем села та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій. Попри часову обмеженість цього акта, саме він сформував базову парадигму поєднання економічної ефективності, соціальної функції села та інтеграції до європейського економічного простору [2].

Важливим сучасним орієнтиром є Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», який серед цілей державної аграрної політики визначає сталий економічний розвиток, продовольчу безпеку, розвиток сільських територій та підвищення ефективності аграрного виробництва. Цей закон дозволяє розглядати конкурентоспроможність не ізольовано, а як результат поєднання регуляторної

стабільності, доступу до підтримки, розвитку інфраструктури та виконання вимог до якості продукції [3].

Екологічний вимір правового забезпечення закріплено Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Цей акт орієнтує державу на інтеграцію екологічних вимог у всі сфери економіки та зближення з екологічними стандартами ЄС, що безпосередньо впливає на аграрне виробництво через правила землекористування, охорони ґрунтів, водокористування, поводження з відходами та кліматичної адаптації [4].

Реалізація Цілей сталого розвитку у сфері аграрного виробництва пов'язана насамперед із ЦСР 2 «Подолання голоду, розвиток сільського господарства», ЦСР 8 «Гідна праця та економічне зростання», ЦСР 12 «Відповідальне споживання та виробництво», ЦСР 13 «Боротьба зі зміною клімату» та ЦСР 15 «Захист екосистем суші». Указ Президента № 722/2019 зобов'язує забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України до 2030 року, а отже галузеві політики, у тому числі аграрна, мають бути узгоджені з цими орієнтирами.

Для сільськогосподарських товаровиробників це означає, що правова модель конкурентоспроможності повинна охоплювати не тільки економічну результативність, а й сталість виробництва.

Європейський вектор є одним із головних чинників трансформації правового забезпечення конкурентоспроможності українських аграріїв.

Аналітика BRDO (Better Regulation Delivery Office - неурядова неприбуткова організація для допомоги уряду в проведенні середньо- та довгострокових економічних реформ для покращення бізнес-середовища в умовах політичної нестабільності) підкреслює, що виробники, які вже працюють відповідно до законодавства України, гармонізованого з нормами ЄС, фактично готові до конкуренції на європейському ринку. Йдеться насамперед про дотримання стандартів безпечності та якості продукції, систем простежуваності й легального використання природних ресурсів; водночас подальше зближення стандартів у сферах благополуччя тварин, застосування пестицидів і ветеринарних препаратів розглядається як умова рівних правил доступу до ринку ЄС [5].

Правове забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників у контексті реалізації Цілей сталого розвитку є багатовимірною системою, у якій економічні, соціальні та екологічні елементи мають діяти узгоджено. Сучасна модель конкурентоспроможності аграрного виробника в Україні формується під впливом національної аграрної політики, екологічної стратегії держави, міжнародних зобов'язань у сфері сталого розвитку та процесу гармонізації з правом ЄС. Під правовим забезпеченням конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників доцільно розуміти систему нормативно-правових засобів, інститутів і механізмів, спрямованих на створення рівних, передбачуваних і стимулюючих умов для виробництва, переробки та реалізації аграрної продукції на внутрішньому й

зовнішньому ринках. Його зміст охоплює гарантування права на підприємницьку діяльність, захист конкуренції, державну підтримку, стандартизацію, сертифікацію, екологічні обмеження, земельно-ресурсні правила та інструменти адаптації до вимог ЄС

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України від 26.09.2019 № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 20.03.2026).
2. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18.10.2005 № 2982-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2026).
3. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1877-15> (дата звернення: 20.03.2026).
4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2026).
5. SAR та Україна: чи готові фермери до конкуренції на ринках ЄС. URL: <https://brdo.com.ua/publications/sar-ta-ukrayina-chy-gotovi-fermery-do-konkurenciyi-na-rynках-yes/> (дата звернення: 20.03.2026).